

Обкладинка роману «Конкордат. Право на світанок»

КОНКОРДАТ

Право на світанок

Роман-фанфік за мотивами всесвіту Warcraft

Єдине розширене видання · поглиблена літературна редакція · 31 жовтня 2026

> «Ні життя, ні смерть не можуть бути власністю короля».

Анотація

Після смерті Варіана король Андуїн прагне повернути батька. Але молитва жерця не може змусити іншу душу повернутися, і бажання врятувати близьких поступово приводить юного правителя до небезпечних досліджень. Тим часом Серафіл, гаранір і талановитий шпигун, задумує зруйнувати Альянс ізсередини, зіткнувши дві корони. Він звик зникати в Тіні, виходити сухим із води й надто голосно сперечатися навіть із тими, хто може його знищити.

Але не всі королівські війни закінчуються падінням трону. Коли давні сили Азероту опиняються під загрозою, Азшара, Іллідан, Сильвана, Велен, Кадґар та їхні незручні союзники створюють Конкордат, що не має права стати ще однією імперією. Щоб урятувати Буття, їм доведеться сперечатися не лише з ворогами, а й одне з одним. А тому, хто колись грався чужими долями, доведеться відповісти за власні.

Примітка: події, взаємини та космологія цього твору належать до альтернативної авторської версії Warcraft. Це неофіційний, некомерційний фанатський твір. Персонажі, локації та світ Warcraft належать їхнім правовласникам.

Зміст

- Пролог. Ті, хто залишилися
- Частина перша. До Конкордату

- Розділ 01. Чоловік, який завчасно навчився підкуповувати каміння
- Розділ 02. П’ять паладинів, п’ять валькір і один дуже невдоволений рейд-лідер
- Розділ 03. Рахунок за драконів
- Розділ 04. Після Варіана
- Розділ 05. Король, який не погодився відпускати
- Розділ 06. Листи для паладина
- Розділ 07. Дві корони, один страх
- Розділ 08. Сильвана і той, хто не бажав бути чиїмось солдатом
- Розділ 09. Королева, яка не просила дозволу вигадувати майбутнє
- Частина друга. Конкордат: між владою і свободою
- Розділ 10. Ідея королеви
- Розділ 11. Народ без дозволу
- Розділ 12. Три тіні
- Розділ 13. Одинадцятий голос
- Розділ 14. Поклик
- Розділ 15. Гавань, якої не було на картах
- Розділ 16. Палата двох дихань
- Розділ 17. Міст, якого не можна захопити
- Розділ 18. Поклик, який ніхто не почув
- Розділ 19. Шлях, якого Артас не бачив на початку
- Частина третя. Світ на межі Життя і Смерті
- Розділ 20. Король і пам’ять
- Розділ 21. Кістки й двері
- Розділ 22. Льодяна Корона вдруге
- Розділ 23. Кара
- Частина четверта. Навіть переможці відповідають
- Розділ 24. Суд переможців
- Розділ 25. Король перед присяжними
- Розділ 26. Ордени перед народами

- Розділ 27. Справа Серафіла
- Розділ 28. Тураліон і Аллерія
- Розділ 29. Після останнього слова
- Частина п’ята. Те, що лишається після перемоги
- Розділ 30. Захист, який не має господаря
- Розділ 31. Право на світанок
- Епілог. Той, хто не став володарем

Пролог. Ті, хто залишилися

На півночі Лордерону пекарня відчинялася ще до світанку. Місцеві півні вже звикли до того, що хтось прокидається раніше за них. Щоправда, її власник не спав, не дихав і не потребував їжі. Проте навчився випікати хліб, бо запах свіжої скоринки нагадував про матір.

До пекарні приходили невмерлі. Зрідка приходили й живі. За борошно платили сріблом, за лагодження печі розраховувалися деревиною, а за нові двері домовилися допомогти сусідньому поселенню з колодязем. У цих обмінах не було нічого героїчного. Саме тому вони були важливі.

На місці, де століттями бачили лише руїни, люди, що вже одного разу померли, починали будувати майбутнє.

Скари більше не існувало. Не було єдиної волі, яка гнала б мерців у наступ, не було наказу, що перетворював пам’ять на кайдани. Залишилися лише ті, хто прокинувся після смерті й мусив сам вирішити, ким бути. Одні створювали маленькі держави, інші воліли самотність. Деякі мріяли завойовувати, деякі шукали торгівлі. Сім незалежних громад обрали тимчасову раду, відкрили шляхи між собою і почали вести переговори про спільний голос.

Того ранку пекар розгорнув повідомлення з півдня. На ньому була печатка Срібного ордену, а всередині сухе попередження про небезпеку, яку нібито становить його поселення.

Він перечитав аркуш тричі. Потім тихо запитав у порожньої крамниці:

— А ми хіба знову помирати зібралися?

Ніхто не відповів.

Пекареві подобалися історії про одного дивного жерця. Мандрівники розповідали, нібито той колись ховався котом, потім навчився зникати в Тіні, а між цими двома чудесами примудрився посваритися з цілим рейдом через штани. Пекар не знав, де закінчується правда й починаються перебільшення. Але вірив, що найбільшу роль у чужих долях іноді відіграють найменші пригоди.

— І де ж він тепер? — запитав пекар порожню лаву.

Можливо, десь сперечається про Альянс. Можливо, розшукує свого колишнього агента. А можливо, досі не пробачив якомусь совухові старих штанів.

Далеко на півдні інший чоловік уже шукав відповідь. Він сидів на троні Штормовію й пам’ятав Крижану Скорботу так ясно, ніби меч досі лежав у його руці. Артас Менетіл був живим паладином, не володарем Скари. Його минулі жахи існували в пам’яті, його колишня могутність стала спокусою, а не владою.

Тому тепер він вирішив перемогти не Життя, як колись, а Смерть.

Ніхто ще не знав, скільки людей, живих і невмерлих, опиняться перед вибором: підтримати чужу мрію чи захистити власне право на існування.

Частина перша. До Конкордату

Розділ 01. Чоловік, який завчасно навчився підкуповувати каміння

Серафіл ніколи не був святим. Його називали гараніром не за прізвиськом: це була його расова належність у мінливому Азероті. Самому йому подобалося, коли зверталися на ім’я. «Гаранір» із вуст близьких був простим описом, а з вуст фанатика, який не вважав його особистістю, лунав як плювок. Він відповідав на обидва, але дуже по-різному. У цьому він не бачив проблеми, бо святим, на його думку, було страшенно складно працювати з документами, портальними каменями, рейд-лідерами й королями. Надто вже багато вони чекали від порядності світу.

За життя він багато чого спробував, а після смерті отримав незручний привілей: часу для продовження спроб стало ще більше. Після воскресіння він став невмерлим, але не перестав бути особистістю: пам’ять, упертість, вибір і вміння образитися через дрібницю на кілька століть пережили навіть смерть. Особливо через дрібницю, пов’язану зі штанами.

Ще до жрецького вбрання він мав звичку, яка згодом дуже дошкулятиме правителям: зникав, коли його присутність ставала зайвою. Друїд міг обернутися на звичайного на вигляд кота, причаїтися в траві, прослизнути під поріг або завмерти так, що варта побачила б хіба власні чоботи. У котячій подобі Серафіл не був могутнішим за всіх, зате чудово вмів чекати, поки могутні самі наговорять зайвого.

Одного разу вельможа замкнув у скрині документ, який доводив, що він купував голоси міської ради. Серафіл зайшов до маєтку як гість, вийшов із зали як ображений друїд, а через кілька хвилин повернувся маленькою кішкою через відчинене вікно. На підвіконні сидів справжній кіт. Він подивився на самозванця з тією зневагою, на яку здатні лише коти та дуже старі королеви.

— Не здавай мене, блядь, колего, — прошепотів Серафіл.

Кіт голосно нявкнув. Варта зайшла до кімнати. Серафіл прикинувся декоративною подушкою з хутром, а справжній кіт, задоволений результатом, пішов вечеряти. Документ було здобуто. Серафіл потім розповідав, що саме тоді навчився головного правила розвідки: ніколи не покладайся на безкорисливість кота.

Після історії зі штанами він змінить шлях, але не захоче втрачати цієї звички. Його цікавитиме не лише те, як жерцеві зцілювати або карати. Його цікавитиме, як жерцеві зникати.

Найдивніше, що деякі свої пригоди він пам’ятав із історії, якої в цьому Азероті вже не сталося. Коли світова часова гілка змінилася, зникли Скара Нер’зула й нинішній Король-ліч на Льодяній Короні, але не зникли спогади кількох мандрівників, серед них і самого гараніра. Він пам’ятав старі рейди так виразно, як власну долоню. У тій гілці він встиг прожити й побувати в образах, яких у теперішньому житті ще не мав: спогад не давав йому права стверджувати, що ті події відбулися саме тут. Спогад не робив його пророком: він чудово знав, як програвати навіть із наперед відомими правилами. Особливо коли в правила втручався совух.

Його давні пригоди почалися задовго до появи Конкордату. Спершу він набув слави хитрого інтригана, який здатен домовитися там, де інші влаштували б облогу. Серафіл не завжди підкуповував когось грошима. Іноді достатньо було похвали, іноді чужого честолюбства, іноді знання, що конкретний командир не любить, коли його вважають боягузом. А колись він нібито домовився навіть із каменем прикликання.

Так розповідала легенда. Сама історія була менш містична і значно смішніша.

Перед героїчним походом у Цитадель Крижаної Корони Серафіл у подобі друїда-відновлювача шукав місце в рейді на двадцять п’ять бійців. Йому були потрібні дуже конкретні штани. Не будь-які: саме ті, які для цілителя були найкращою можливою здобиччю. Він уже

подумки визначив, як поліпшиться зцілення, уявив їхній вигляд, прикинув, скільки ще походів зможе уникнути, якщо отримає потрібну річ.

Місць не було.

— У нас склад зібраний, — пояснив рейд-лідер.

— Склад, блядь, ніколи не буває остаточним, — заперечив Серафіл.

— У нас уже є цілителі.

— У вас є цілителі. А я маю причину бути тут.

— Яку?

— Дуже переконливу.

Через невеликий час рейд-лідер став значно прихильнішим до думки, що одного цілителя все-таки можна додати. Камінь прикликання, який раніше вперто вимагав чужої допомоги, також дивовижним чином сприяв прибуттю гостя. Що саме Серафіл запропонував каменю, невідомо. Він стверджував, що той мав «цілком прийнятні умови співпраці».

— З твого опису випливає, що ти буквально підкупив камінь. Я, можливо, найкращий маг на цій нараді, але навіть моєму терпінню потрібні докази, — сказав згодом Кадґар.

— Пане архімаге, вам бракує дипломатичного мислення.

— Це неживий магічний об’єкт!

— А рейд-лідер був живий. Ще й що? Обидва погодилися.

Прохід Цитаделлю був довгим, небезпечним і сповненим урочистих обіцянок поводитися з трофеями справедливо. Серафіл працював цілителем, витрачав сили, підіймав поранених і щиро вірив: цього разу порядок речей склався правильно.

Потім випали штани.

Ті самі.

На коротку мить світ став ідеальним.

Але поруч опинився друїд рівноваги. Совух. Той теж заявив право на здобич, кинув жереб, переміг і забрав штани.

— Ти ж, блядь, не цілитель, — вимовив Серафіл із тією особливою ввічливістю, яка виникає безпосередньо перед катастрофою.

— Ну й що? — відповів совух.

— Ти розумієш, що вони мені потрібні?

— Звісно.

Совух недбало розпилив штани на магічні реагенти.

Не продав. Не зберіг. Не вдягнув.

Розпилив.

Серафіл розтулив рота, але не видав жодного звуку.

— Ти як? — запитав хтось.

Серафіл усе ще мовчав.

— Серафіле?

— Я зараз дуже спокійно вийду з рейду.

— Може, наступного разу…

— НАСТУПНОГО РАЗУ Я БУДУ НЕ ДРУЇДОМ!

Він вийшов. Не тому, що саме тоді став інтриганом. Інтриганом він був задовго до того, як пішов у Цитадель. Але вперше ретельно продуману операцію зіпсував не король, не демон, не шпигун і навіть не дракон. Її зіпсував совух, який зробив із омріяних штанів пил.

Пізніше Серафіл сформулював це так:

— Штани не зробили мене тим, ким я став. Вони лише довели, що навіть бездоганно спланована інтрига має один недолік: у неї може влізти якийсь довбаний совух.

Дві ночі, один ліхтар і незламна вірність мистецтву ганьбитися

У Даларані про нього спочатку дізналися не як про шпигуна. І навіть не як про майбутнього жертву королівської некромантії. Міська варта занесла до книги пригод простіший запис: «Друїд, невстановлений ступінь сп’яніння, спроба організувати концерт на ліхтарі центральної площі».

Того вечора Серафіл святкував дрібну, зате заслужену перемогу. Йому вдалося викрити торговця, який продав трьом цілителям прострочені еліксири, і повернути гроші. За це він отримав келих, потім другий, а третій уже не пам’ятав звідки. Пісня, яку хтось грав у корчмі, виявилася надто повільною для його настрою.

— Та якого хріна ви всі такі сумні? — запитав він у гостей. — Живі, здорові, ніхто вас сьогодні не прокляв. Оце вже майже свято!

— Опусти голос, — попросив старший маг.

— Ти мені ще скажи, як дихати, коли я стану котом.

Він вийшов на площу, легко видерся по ліхтарному стовпу та оголосив, що Даларан терміново потребує нового культурного напрямку. Напрямок почався зі стриптизу: друїд скинув на бруківку плащ, урочисто розкрутив пояс, а тоді вирішив, що найкраща кульмінація виступу, це перекинутися на кішку. Варта побачила оголеного до пояса дивака, хмарку диму й кота, який сидів на верхівці ліхтаря з виразом непохитної моральної переваги.

— Злазь! — наказав вартовий.

— Няу! — відповів Серафіл.

— Ми знаємо, що це ти.

— Тоді, блядь, чому запитуєш?!

Вартовий довго мовчав, а потім попросив драбину. У звіті зазначили: «Затриманий не чинив фізичного опору, зате ображався на правила гравітації». Його замкнули на кілька діб у камері варти біля Клоаки Даларана, де він розважав сусідів бездоганно поганим виконанням балад. Один товариш по камері сказав, що за таке слід подовжити покарання. Серафіл відповів: «Не пизди, критик, я тільки розспівуюся». Товариш справді попросив його заткнутися. Серафіл несподівано послухався.

Найсмішніше, що наступного ранку той самий вартовий приніс йому хліб і пояснив, що не має нічого проти пісень. Але на площі стояли діти, а внизу зібралися люди, яких цілком могло поранити його падіння.

— Міг би, блядь, так одразу й сказати, — буркнув Серафіл.

— Я сказав. Ти кричав на ліхтар.

— Ну… це, сука, аргумент.

Він вибачився перед вартою. Перед ліхтарем не вибачився принципово.

Через роки історія повторилася, але вже після переходу до жерців Тіні. Цього разу він не міг обернутися на кота. Зате навчився зливатися з тінями, і це здавалося йому навіть кращою ідеєю для втечі. Та сама площа, той самий проклятий ліхтар, майже та сама корчма. Серафіл забрався нагору, скинув мантію, оголосив «нове авторське прочитання давньої танцювальної традиції» й розтанув у Тіні просто перед обуреною вартою.

Майже розтанув. Черевики залишили сліди на мокрому камені. А голий до пояса жрець продовжував голосно співати, хоч його ніхто й не бачив.

— ТИ ТАМ! — крикнули знизу.

— МЕНЕ ТАМ НЕМАЄ!

— У ТЕБЕ ГОЛОС ІЗ ЛІХТАРЯ!

— ТА ПІШОВ ВІН НА ХРІН, ТОЙ ЛІХТАР! ВІН НЕ РОЗВИДНІВСЯ БЕЗ МЕНЕ!

Цього разу вартові просто чекали. Магія втомилася раніше за співця. Уночі Серафіл знову познайомився з камерами над Клоакою. Там його впізнали й навіть запропонували звичне місце біля стіни. Один із вартових зітхнув: «Ти тепер жрець. Не міг хоч трохи подорослішати?» Серафіл відповів, що досяг духовного просвітлення, тому жоден титул не робить варту розумнішою за ліхтар. А потім добровільно прибрав площу після власної вистави.

Згодом він справді змінився. Тільки щодо ліхтарів у Даларані мав незмінну думку: місту бракувало культури, а не охорони. Міська варта дотримувалася протилежної думки й щоразу ввічливо вітала його з безпечної відстані.

Після цього він перейшов до жерців Тіні. Принаймні так він сам описував зміну власного шляху. Хто знав його раніше, заперечував, що причиною була суто гардеробна трагедія: у ньому давно боролися інтерес до зцілення й захоплення тими закутками свідомості, куди Світло не заглядало. Проте Серафіл наполягав:

— Ніякої філософії. Один йобаний совух знищив мою віру в друїдизм.

Ставши жерцем, він швидко з’ясував, що молитви не перетворюють людину на кота. Це було незручно: в котячому вигляді можна принаймні зробити вигляд, що ти прийшов за молоком, а жерцеві в каптурі доводилося вигадувати серйозніші виправдання. Тоді Серафіл опанував інше мистецтво, **злиття з Тінню**. Він не переставав існувати й не переходив до іншого виміру; він розчиняв обриси, приглушував власну магічну присутність і рухався разом із тінями, поки чужий погляд ковзав повз нього.

Здатність мала межі. Яскраві охоронні чари могли його виявити, гострий слух не завжди обманювався, а сліди на свіжому снігу залишалися цілком чесними. Зате в коридорах, за колонами, між двома вартовими й на галереях над чужими нарадами жерцеві стало навіть

зручніше, ніж колись котові. Не потрібно було шукати місця, куди пролізе хвіст.

— Ти сумуєш за друїдською подобою? — спитав його знайомий.

— За нею ні. За можливістю спихнути все на кота — страшенно.

Згодом він називатиме це не магічною спеціалізацією, а безперервністю професійних навичок. Колись ховався під лавою з вусами. Тепер ховався за нею зі Святим Письмом. Іноді результати були однаково непристойно успішними.

Дрібний дипломатичний інцидент із білкою

Білку він зустрів значно раніше, коли ще мав живі коліна та кошик із горіхами. Вона сіла на камінь, простягнула лапи й попросила очима. Серафіл дав їй один горіх. Потім другий. На третьому вона вирішила, що перед нею бездонна скарбниця.

— Та ти мене, дрібна заразо, уже заїбала, — повідомив він білці цілком рівним тоном. — Я тебе нагодував, тепер відчепися, бо я працюю.

Білка не відчепилася. Зрештою він віддав їй останній горіх і сів голодний. Пізніше, коли один агент запитав, чи Серафіл так само розмовляє з королями, той здивувався: «А чим король кращий за білку? Хіба що горіхів просить більше».

У цій відповіді було все його майбутнє: вульгарність, яку не кожен міг стерпіти, недоречне милосердя й цілковита нездатність поклонятися титулу. Деякі люди закохувалися в таку відвертість. Інші розверталися й ішли геть. І право піти він визнавав за ними так само твердо, як власне право лаятися.

Найприкріше: імені совуха він не запам’ятав. Сам факт розпилювання пам’ятав до дрібниць, а самого порушника спокою вже не впізнав би на ринку. Через роки, коли Конкордат розглядав кандидатів із різних народів, Серафіл не вимагав заборонити всім друїдам участь у Поклику. Він навіть визнав, що той совух теж має право колись урятувати світ.

— А якщо ті йобані штани ще раз випадуть, — попередив Серафіл, — хай принаймні не розпилює їх при мені.

Це було перше свідчення здатності Серафіла відокремлювати особисту образу від загальної справи. Нехай і зі значним скрипом.

Ліхтар, який не хотів нічого знати

У Даларані були речі, які варта вважала непорушними: королівські грамоти, магічні печаті та заборона залазити на центральні ліхтарі. Серафіл ставився до перших двох із повагою, а до третьої мав запитання суто практичного характеру: навіщо ставити ліхтар так високо, якщо з нього не можна оголосити тост?

Колись, ще друїдом, він видерся на один із них після вечора, який мав початися коротким келихом за вдалий похід. На світанку з’ясувалося, що «короткий келих» було вигадкою, зате здібність переходити в котячу подобу врятувала його від падіння. Варту це не розчулило. Три дні в Клоаці, зокрема два дні повчань про пристойність, стали його першим серйозним дослідженням правової системи Даларана.

Пізніше, вже жерцем Тіні, він повторив номер. Цього разу без котячої спритності, зате з умінням розчинятися в сутінках. Він з’явився просто над головою патруля, скинув із себе парадний плащ і щось заспівав про безсмертну любов. Останню фразу ніхто не розібрав; сам виконавець потім запевняв, що це була дуже стара ельфійська мова.

— Ти знову порушив громадський порядок, — сказав начальник варти, коли жрець матеріалізувався просто біля нього.

— Я, блядь, підвищував культурний рівень площі.

— Ти роздягнувся на ліхтарі.

— І це був найкращий виступ вечора. Люди вимагали продовження.

— Люди вимагали, щоб ти зліз.

— Критики завжди однакові.

Його знову замкнули в Клоаці на кілька днів. Проте один молодий вартовий пізніше зізнався, що засміявся тоді вперше за місяць. Серафіл розповідав цю історію з гордістю, хоча вартовий уточнював: сміявся він із того, як жрець зачепився за ліхтар власними штаньми.

Такі пригоди не рятували світ, не наближали Конкордат і переважно не приносили жодної користі. І тому їх варто було пам’ятати: не кожен спогад мусив закінчуватися долею Всесвіту.

Розділ 02. П’ять паладинів, п’ять валькір і один дуже невдоволений рейд-лідер

Давні рейдові спогади Серафіла належали до часової історії, яка згодом залишила по собі лише відлуння в пам’яті. Тоді Артас ще був тим Королем-лічем, проти якого вирушали цілі рейди. Коли часовий шлях змінився, спогади не зникли, хоча в новій гілці гаранірові ще належало власноруч увійти у світ невмерлих. Саме тому його жарти іноді звучали так, ніби він пам’ятає дві різні біографії.

Після історії зі штанами Серафіл дедалі впевненіше почувався жерцем Тіні. Не тому, що ненавидів Світло. Він ніколи не вважав його неправильним. Він вважав неправильними тих, хто уявляв, начебто вся Тінь є злом лише через назву, а все Світло є добром лише через сяйво. Про інструмент варто судити за тим, як його застосовують.

Цю думку, однак, він сформулював значно пізніше. Спочатку був інший рейд у Цитадель Крижаної Корони. Десятеро героїв, героїчна складність, Король-ліч і склад, який навіть для досвідченого рейд-лідера виглядав обнадійливо.

П’ять паладинів. Танки, завдавачі шкоди, цілителі. Кішка-друїдка. Інші бійці, яких Серафіл із поваги до їхнього майбутнього не звинувачував у тому, що сталося.

І він сам, жрець Тіні, якому належало завдавати шкоди противникові.

— У нас п’ять паладинів, — промовив рейд-лідер перед боєм. — З таким складом ми повинні впоратися.

— Це якщо вони, блядь, згадають, де в них здібності, — зауважив Серафіл.

— Ти можеш хоч один раз не починати?

— Можу. Але тоді буде нудно до біса.

Бій розпочався добре. Потім прийшли валькіри.

Одну з них ніби зачарувала постать жерця. Вона схопила Серафіла й понесла до краю платформи.

— МЕНЕ НЕСУТЬ! — крикнув він.

— ПАЛАДИНИ, РЯТУЄМО! — відповів рейд-лідер.

П’ять паладинів мали чимало способів допомогти. Але закляття спізнилися, руки не встигли, орієнтири переплуталися, і Серафіл полетів униз.

Під час наступної спроби валькіри знову обрали його.

Потім ще раз.

І ще.

І п’ятий.

Після п’ятого падіння рейд-лідер замовк. Усі вирішили, що в нього просто скінчився голос. А потім рейд-лідер так рвучко підсилив голос магією, що його крик пройшов крізь залу, обладунки й, здавалося, самі стіни Цитаделі:

— П’ЯТЬ ПАЛАДИНІВ! П’ЯТЬ ПАЛАДИНІВ, БЛЯДЬ! І ВИ НЕ МОЖЕТЕ П’ЯТЬ РАЗІВ ВРЯТУВАТИ БІДНОГО ШП! НЕ ВИ ТУТ ДПС, А ВІН! А ВИ… П’ЯТЬ ПАЛАДИНІВ, БЛЯДЬ!

Після цього рейд розпустили. Не через брак доблесті. Радше через те, що в рейд-лідера скінчилися слова, якими він міг висловити своє враження від загального рівня паладинської взаємодопомоги.

— І що ти виніс із цієї історії? — запитала згодом Сильвана.

— Що п’ять паладинів не дорівнюють одному порятунку.

— Глибоко.

— І ще: коли тебе п’ять разів скидають із платформи, ти починаєш підозрювати, що проблема вже не в геометрії.

Історія мала продовження, яке Серафіл теж любив згадувати. У відомій усім завершальній битві з Королем-лічем Артас убивав увесь рейд ударом Крижаної Скорботи. Тіріон розбивав меч, Теренас повертав полеглих, і тільки після цього герої здобували перемогу. У цій послідовності Серафіл знаходив незаперечний комічний висновок:

— П’ять паладинів не врятували одного жерця. А один Тіріон урятував усіх. Десь у цій задачі неправильний підбір персоналу.

Його жарт смішив навіть тих, хто не любив жерців Тіні. Але для самого Серафіла у ньому поступово визрівав інший висновок. Звання, клас, благословення й кількість знамен нічого не гарантують, коли настає мить ухвалити рішення. Важить не те, як тебе назвали, а що ти зробив, коли інший потребував допомоги.

Колись цей висновок визначить його поведінку, коли саме паладини намагатимуться знищити молодий народ невмерлих.

Платформа, з якої можна повернутися

Після історії з п’ятьма паладинами гаранір деякий час не міг дивитися на край високого муру без бажання перевірити, хто стоїть позаду. Це було смішно, бо на нього й досі дивилися як на невмерлого, котрому нібито нічого боятися. Навіть смерть була, за чужими мірками, справою вже вирішеною.

Він сидів у таверні й рахував не п’ять падінь, а п’ять секунд перед кожним із них. Спершу ти чуєш, як рейд-лідер називає твоє ім’я. Потім бачиш спини тих, хто здатен допомогти. Нарешті розумієш: кожен думає, що врятує хтось інший. Остання секунда найкоротша. На ній уже нічого не встигаєш сказати.

— Із тебе вийшов би чудовий паладин, — зауважив Тіріон, коли почув переказ історії. — Ти пам’ятаєш чужі помилки краще за власні перемоги.

— Зате я пам’ятаю, хто врятував рейд, коли інші п’ятеро не змогли врятувати одного жерця.

— То ти все-таки визнаєш користь паладинів?

— Одного. Поки що.

Тіріон засміявся. А тоді запитав, чому гаранір і досі носить із собою старі рейдові записи. Той хотів сказати, що для компромату. Але не сказав.

— Може, щоб одного дня показати: іноді справа не у кількості мечів. А в тому, хто насмілиться відповісти за всіх.

Тіріон підняв кухоль.

— Тоді бережи це спостереження. Воно ще знадобиться тобі не в рейді.

Серафіл довго вважав фразу банальною. Лише коли мільйони добровольців відгукнуться на Поклик у різних землях Азероту, а під Драконячим погостом стане значно менша оборонна сила, він пригадає її слово в слово. І подумки вилає п’ятьох паладинів за те, що навчили його такої дорогої мудрості.

Розділ 03. Рахунок за драконів

Серафіл міг жартувати з рейд-лідерів і гардеробу, але не мав звички сміятися з усіх наслідків власних пригод. Особливо коли справа стосувалася драконів.

Кірін-Тор колись посилав його та інших пригодників у місця, звідки мало хто повертався. Формулювання звучали велично: захист світу, нейтралізація небезпеки, зупинення божевілля, необхідність запобігти катастрофі. За кожним стояли конкретні істоти, часто набагато давніші за сам орден. Деякі становили справжню небезпеку. Деякі були вже жертвами чужих рішень. А винагорода іноді була настільки скромною, що гаранір із роками почав дивуватися не своїй участі, а тому, наскільки дешево великі інституції оцінювали чужу готовність ризикувати життям.

Він згадував Оніксію й Нефаріана, Малігоса та Сартаріона, Керістраску, давні святилища біля храму Драконячого Спокою. І навіть Ґалакронда, з чиєю історією він зіткнувся через магічні відлуння минулих подій. Його спогади не завжди були однаково надійними: тисячоліття, портали, відлуння часу й різні походи сплелися в один довгий перелік. Але почуття провини залишалося ясним.

Коли Алекстраза вперше зажадала пояснень, Серафіл не шукав виправдання.

— Я брав участь, — сказав він. — Не збираюся називати себе невинним.

— Тоді чому ти говориш про Кірін-Тор? — запитала драконіця.

— Бо вони відправляли нас туди. Бо вони укладали завдання, знаходили пояснення й обіцяли нагороду. Я маю відповідати за власний вибір. А ті, хто робив нас виконавцями, хіба ні?

Поряд стояв Кадґар. Він одразу зрозумів, куди веде ця розмова.

— Не кожне рішення Кірін-Тору було безпідставним, — зауважив архімаг. — Частина драконів справді становила загрозу.

— А я, блядь, сказав, що всі були невинні? — озвався Серафіл. — Я запитую, хто мав право вирішувати, що чужу смерть можна призначити нагородним завданням!

— Серафіле, — промовила Алекстраза, — ти намагаєшся перекласти провину?

— Ні. Розширити коло тих, хто повинен відповідати.

Їй знадобилося більше часу, ніж вона очікувала, щоб відповісти.

— У такому разі ти поставив правильне питання. Але це не знімає відповідальності з тебе.

— І НЕ ПРОСИВ ЗНІМАТИ!

Кадґар не любив, коли його блискучі інституції розглядали під таким кутом. Він міг випити міцного даларанського напою, закурити люльку, продемонструвати складніше за потрібне закляття й довго пояснювати, чому все було набагато складніше. Але не міг чесно сказати, що питання Серафіла не має підстав.

— Нам знадобиться перевірка старих записів, — визнав він.

— Пане архімаге, невже ви допускаєте, що ми помилялися?!

— Я допускаю, що документи можуть бути неповними.

— ОТ І ПОЧАЛОСЯ!

Від тієї розмови лишився слід, важливіший за жарти. Алекстраза зрозуміла, що захист Життя не дає права уникати моральної відповідальності за все, що вчинено під його прапором. Кадґар уперше побачив у Серафіловій різкості не лише впертість, а й незручну вимогу послідовності. Серафіл перестав вважати, що жарт здатен повністю закрити питання провини.

Ці троє ще багато разів повертатимуться до тієї розмови. Коли Конкордат судитиме Артаса. Коли сам Серафіл стане об’єктом розслідування. І коли Алекстраза вимагатиме рятувати навіть багряних, які щойно хотіли знищити невмерлих.

Квитанція за дракона

Кадґар запросив Серафіла до малої зали, де не було жодного вікна. Алекстраза сиділа навпроти порожнього стільця. На столі лежала карта давніх завдань Кірін-Тору. Жодних обвинувальних печаток, лише географія. Саме це насторожувало більше за печатки.

— Сідай, — сказав архімаг.

— У мене погане передчуття, блядь. Ви вдвох і стіл без вина. Це допит чи похорон мого гарного настрою?

— Питання про Оніксію, — відповіла Алекстраза. — І про те, хто віддав накази, які потім назвали героїчними.

— Аж ось і квитанція. Якщо хочеш, можу перелічити, скільки разів мене посилали битися з драконами за винагороду, на яку не купиш навіть чобіт. Це не виправдання. Просто цікаво, що ви так довго не питали, хто видавав нам завдання.

— Деякі з них я підписував, — сказав Кадґар.

Серафіл перестав усміхатися.

— Ти?

— Не все. І не всі віддавали накази без підстав. Але я підписував дозволи на експедиції, не вимагаючи звіту про тих, кого вони вб’ють. Ми називали це дослідженням загрози.

— Ось бачиш, архімаге. Я бився з ворогом, якого бачив. Ти дозволяв воювати з ворогом, про якого читав у паперах. Хто з нас, нахуй, більше знав?

— Ніхто, — сказала Алекстраза.

Обидва повернулися до неї.

— Оце, блядь, мені подобається, — озвався Серафіл. — Нарешті суддя не намагається зробити одного з нас святим.

— Я не суддя. Я теж не завжди питала, що трапляється після моїх великих наказів. Тому сьогодні ви обидва говоритимете, доки не назвемо хоча б одну річ, яку змінимо, крім ваших взаємних образ.

Того дня вони погодилися лише на незалежний облік загиблих і перевірку старих дозволів. Алекстраза не пробачила Серафілові всіх походів. Кадґар не отримав прощення за підписи. Серафіл пішов без переможної репліки. Проте наступного ранку приніс ще два журнали рейдів, у яких було більше неприємної правди, ніж у всіх учорашніх виступах.

Розділ 04. Після Варіана

Щоб зрозуміти, як герой рейдових анекдотів і незручних суперечок із драконами став невмерлим політичним гравцем, треба повернутися в часі назад. Спогади про давні походи залишилися в його житті навіть після зміни часової гілки; ті битви з Королем-лічем не всі належали до тієї самої історії, де згодом виник Конкордат. А ось рішення, що почалися зі смерті Варіана, гаранір ухвалював тут, у новій історії, ще живою людиною.

Серафіл: ім’я зі старої казки

Ім’я **Серафіл** він отримав задовго до першої шпигунської справи. Не за пророцтвом і не на честь небесної істоти. Його мати любила стару мандрівну казку, яку розповідали біля вогнищ на дорогах між людськими поселеннями й лісами. У ній був Серафіл, сердитий сторож семи переправ. Шість із них охороняли королі, а сьому не охороняв ніхто, бо через неї ходили тільки загублені, бідні та зовсім нікому не потрібні. Казковий сторож ненавидів урочисті присяги, сварився з подорожніми, раз у раз губив свій ключ і щоразу відчиняв саме

останню переправу. Він не володів мостами. Просто не дозволяв їх закрити.

У дитинстві Серафіл не дуже цікавився мораллю казки. Його захоплювала інша подробиця: одного разу сторож послав короля геть, а король, замість стратити його, повернувся з майстрами ремонтувати міст. Юний Серафіл запам’ятав із цього уроку переважно те, що владним людям корисно іноді сказати щось не надто ввічливе. Значно пізніше він визнав, що в казці важливими були все-таки майстри й міст.

— Це ім’я начебто пасувало мудрому хранителеві, — сказала якось Азшара, дізнавшись історію.

— Помиляєшся. Той сторож був нестерпним буркотуном. Мені пасує ідеально.

— Ти пропустив, що він відчиняв дорогу всім.

— А ти пропустила, що спочатку він послав короля на хуй. Прошу поваги до першоджерела.

Таке ім’я не визначало долі. Навпаки, Серафіл полюбляв казати, що доля взагалі не має права без дозволу підбирати йому заняття. *Serafeel* писали на деяких закордонних листах; у донесеннях він іноді залишав тільки «С.». Для друзів і ворогів було важливіше інше слово.

Гаранір був його расою, а не прізвиськом чи агентурним псевдонімом. Так називали його народ, до якого він належав і за життя, і після смерті. Одні вимовляли це слово звичайно, інші з повагою до незнайомої традиції, а багряні часто випльовували «гаранір» так, як випльовують образу. Він не заперечував власного походження. Він заперечував право чужого язика робити з його раси підставу для приниження.

— Гараніре, відійди від короля! — одного разу наказав вартовий.

— Я можу відійти, якщо проходу заважаю. А якщо ти зараз спробував мене образити, то, блядь, потренуйся. Поки що звучиш, наче погано вихований географ.

Іноді його це смішило. Іноді ранило більше, ніж він погоджувався визнати. Агенти знали: називати його расу було цілком нормально. Принижувати за неї людину означало отримати довгу, образливу й, на жаль, часто дуже переконливу лекцію. У часи, коли Варіан іще був живий, Серафіл уже вмів жити на двох поверхах світу. На верхньому він був чемним дослідником, вправним жерцем, колишнім друїдом із сумнівним смаком до суперечок. На нижньому збирав борги, зв’язки, таємні доручення й слабкості тих, кого світ називав великими. Він мав невелику, але дивовижно вперту мережу інформаторів: серед купців, храмових писарів, стражників, моряків, послів, іноді навіть серед тих, хто ніколи не усвідомлював, що стає чиїмось джерелом.

Він ненавидів Альянс як політичний проєкт. Не тому, що кожен його народ або громадянин був ворогом. Саме це він розумів навіть у найгірші свої роки. Його дратувала сама ідея, що кілька корон можуть назвати власне розширення спільним благом, а незгодних оголосити перешкодою миру. Проте його засоби аж ніяк не були благородними. Він не збирався переконувати парламент, де міг програти голосування. Він хотів розламати союз зсередини, підставивши його правителям дзеркало з власних амбіцій, і не особливо переймався, скільком невинним доведеться пережити наслідки.

Найзручніший клин лежав між спадщиною Лордерону та короною Штормовію. Лордерон пам’ятав Менетілів; Штормовій тримався Вріннів. У цьому часовому відгалуженні живий паладин Артас Менетіл залишився претендентом на відновлення величі батьківської держави. Він мав воїнів, старі присяги та ім’я, яке паладини вимовляли майже урочисто. Але не мав достатньої влади над усім Альянсом. Андуїн, законний спадкоємець Варіана, мав Штормовій та право говорити від імені своєї столиці. Серафіл вирішив: якщо примусити обох побачити в іншому узурпатора, союз сам почне поїдати себе.

Перше донесення Артасові Серафіл написав **до власної смерті**. Він ще не був ні Королем-лічевим радником, ні невмерлим, ні навіть людиною, чию відсутність у палаці хтось помітив би вчасно. Суть листа була тонкою: Андуїн прагне зцілити втрату батька, а двір починає збирати забуті праці про межу життя й посмертя. Серафіл не стверджував, що юний король уже злочинець. Він пропонував Артасові моральну роль, у якій той виглядатиме необхідним: стежити, щоб Штормовій не став новою цитаделлю невмерлих.

Артас відповів не відразу. Зате коли відповів, у листі було лише одне питання: «Чому саме ви мені це повідомляєте?»

«Бо ви єдиний паладин, якому не доведеться пояснювати, що означає Крижана Корона», написав Серафіл. Він знав, куди вцілить це речення. Артас зберіг пам’ять про іншу гілку часу, де сам був Королем-лічем, і біль спогадів легко перетворював на доказ власної неповторності. Серафіл був достатньо розумним, щоб не назвати його майбутнім королем. Нехай Артас сам домалює корону.

До Штормовію Серафіл увійшов не як агент Артаса, а як корисний дослідник при дворі Андуїна. Обом він приносив відомості, які здебільшого були правдиві. Кожному показував різний бік тієї самої правди. Андуїнові він приносив імена загиблих, звіти про безсилля цілителів, свідчення про можливість утримувати свідомість після смерті. Артасові передавав новини про королівські досліди та політичну ізоляцію юного короля. Він хотів не просто зрадити одного з них, а **зробити обох учасниками війни, яка мала розвалити Альянс зсередини**.

Одного вечора агент приніс до його кімнати два листи. Перший починався «Ваша Величносте, ви можете врятувати тих, кого не встигли зцілити». Другий: «Паладине, над Штормовієм нависає загроза, яку не подолає звичайний меч».

— Ти помітив, що пишеш кожному саме те, що він найбільше хоче почути? — запитав агент.

— Це називається дипломатія.

— А коли вони зрозуміють, що ти писав обом?

— Тоді, якщо я все правильно розрахував, матимуть важливіші справи, ніж шукати мене.

— А якщо не розрахував?

Серафіл зітхнув.

— Тоді мені доведеться вдавати, що я завжди був жерцем, а не політиком.

Агент пирснув.

— І хто тобі повірить?

— Сподіваюся, ніхто. Так навіть веселіше.

Він не усвідомлював, що найгірша помилка його плану полягала не в можливості викриття. Він надто довго уявляв людей фігурами, які пересуваються завдяки правильному натиску. Андуїн мав совість і страх. Артас мав пам’ять і невтамовану гординю. Ґенн мав обіцянку, дану мертвому другові. Джайна мала незаліковану провину. Жодна з цих речей не була мотузкою, за яку можна безкарно смикати вічно.

Зникати він любив і в буквальному значенні. У Штормовії Серафіл двічі проходив повз одну й ту саму варту: першого разу з пропуском радника, другого — злившись із тінню під сходами, щоб почути розмову капітанів. Різниця між двома входами була вирішальною. Перший дозволяв йому поставити запитання. Другий — дізнатися, на які запитання король не хотів би відповідати.

У Лордероні він користувався таким самим прийомом, але обережніше: Артас добре пам’ятав дивні речі з іншої часової лінії й ставив охоронні чари там, де звичайний правитель поставив би гарну статую. Одного разу Серафіл просидів за гобеленом усю нараду й почув лише суперечку про постачання підков. Пізніше він заявляв, що саме це була найкорисніша розвідка року: «Якщо їхні коні готові вирушати, а

дороги ні, то війна почнеться пізніше. І треба дякувати не генералам, а ковалям».

Він навчив власних помічників слухати не тільки урочисті промови. Купець знав про пересування війська за цінами на зерно. Моряк — за незвичною кількістю чартерів. Писар — за кількістю чистого пергаменту, який забрала королівська канцелярія. А старий двірський кіт, якби вмів говорити, міг би довести до відставки половину королівської ради.

І коли Варіан загинув, Серафіл вирішив, що настав його найвдаліший час.

Він помилявся. Настав час, коли його власний задум нарешті почав вимагати плати.

Варіана Врінна ховали без дощу. Не тому, що небо вирішило помилувати Штормовій: воно просто було зайняте іншими справами. Над гаванню висіли білі хмари, чайки кричали, варта мінялася біля воріт. Місто мало непристойну звичку продовжувати жити, навіть коли помирав його король.

Андуїн стояв біля батькової труни, не відчуваючи власних рук. Йому казали, що він повинен триматися рівно. Що народ дивиться на нього. Що корона потребує впевненості. Ніхто не сказав, куди подіти відчуття, ніби світ зрадив найпростішу домовленість: ті, кого любиш, мають право повернутися додому.

Ґенн Сивогрив поклав долоню йому на плече.

— Я був поруч із твоїм батьком, коли він ухвалював рішення, за які його ненавиділи. Він не був непомильним.

— Мене це мало б утішити?

— Ні. Але тобі скоро почнуть брехати, ніби король не може помилятися. Почни з того, що не повіриш.

Андуїн гірко всміхнувся. Ґенн не вмів правильно втішати. Зате вмів стояти поруч, коли втішати було нічим.

Джайна прибула перед самою церемонією. Вона дивилася на юного короля із сумішшю співчуття й власного незавершеного горя. У його рухах було дещо від принца Артаса, яким вона пам’ятала його до Стратгольма: схильність прийняти на себе відповідальність за всіх і відчай, прихований під світлими словами.

Вона приїхала не як нова радниця, яку перекинули від одного трону до іншого. З Артасом її пов’язувала історія, яку неможливо було розірвати наказом: юність у Лордероні, спільні подорожі, почуття й страшні суперечки про те, скільки невинних можна принести в жертву заради порятунку решти. Навіть знаючи про його пам’ять із іншої часової гілки, Джайна не приймала спогад за виправдання. Вона не була ані вдовою їхньої колишньої любові, ані її беззастережною захисницею.

Після звістки про смерть Варіана Джайна згадала не Артасові обіцянки, а хлопця, який колись слухав її розповіді про чари й намагався зрозуміти, чому дорослі так легко називають війну неминучою. Андуїнові потрібна була не ще одна людина, котра схилятиметься перед короною, а хтось, хто пам’ятав його до неї. Тому Джайна запропонувала допомогу двору Штормовію: магічний захист, навчання послів і власну присутність там, де страх перед порожнім троном міг звести союзників на ножі. Вона не складала особистої присяги королю. Саме такою була її умова.

— Ти залишаєш Лордерон? — спитав її Ґенн, коли вони зустрілися перед похороном.

— Я залишаю за собою право не служити Артасові тільки тому, що колись його любила.

— А Андуїнові ти служитимеш?

— Я допоможу йому. Це не одне й те саме. Якби я не розрізняла цих речей, ми б усі вже жили за чиєюсь безпомилковою волею.

Ґенн довго дивився на процесію за вікном. Він не вимагав від неї любові до Штормовію. Йому вистачило, що Джайна не обіцяла королю послуху замість правди.

— Не повторюй нашу помилку, Андуїне, — тихо сказала вона.

— Яку саме?

Джайна не змогла назвати одну. Тоді вона ще вважала, що історії ламаються в одну визначальну мить, а не поступово, коли ти щодня дозволяєш собі трохи більше, ніж учора.

Серафіл дивився на процесію не із собору. Він сидів у трактирі з видом на площу й рахував не траурні прапори, а послів. Представник Ґілнеасу. Двоє дворфів. Дренейський священнослужитель. Капітан королівської варти, який тричі виходив поговорити з невідомим радником. Поки всі дивилися на трон, Серафіл дивився, хто стане до нього найближче.

Він ще був живим. Дихав, спав, іноді мерз і вважав, що досить добре розуміє політику, аби обійти її найгірші закони. Серед агентів за ним закріпилося прізвисько *ляльковод*. Сам він віддавав перевагу іншому поясненню: люди й так роблять те, до чого схильні, треба лише знати, яка мотузка натягнеться першою.

Його початкова мета була жорстокою. Він вважав невмерлих майбутньою катастрофою, яку належало знищити ще до того, як окремі осередки об’єднаються. Водночас він прагнув розколоти Альянс, бо бачив у ньому зародок імперії. Ці дві мети суперечили одна одній: зруйнувавши сильну державу, він позбавив би себе найдієвішого інструмента боротьби з невмерлими. Але суперечності його тоді не лякали. Він вірив, що зможе спрямувати наслідки.

Одні агенти гараніра підштовхували придворних до страху перед розпадом королівства. Інші приносили Андуїнові правдиві повідомлення про людей, які померли без допомоги, про поселення, покинуті під час набігів, про спроби темних магів повертати мерців у

світ живих. Правдиві повідомлення, складені в потрібному порядку, могли створювати не менш хибну картину, ніж відверта брехня.

— Ти впевнений, що Андуїн їх читає? — запитав помічник.

— Він читає все, чого не встиг урятувати його батько.

— Це жорстоко.

— Це політика.

Тоді Серафіл ще не розрізняв цих слів так добре, як навчиться згодом.

У Штормовії почалися суперечки про наступництво й безпеку. Андуїн успадкував корону законно, але разом із нею отримав місто, яке прагнуло побачити в новому правителеві одночасно милосердного жерця й непохитного воєначальника. Ґенн вимагав укріпити кордони. Джайна пропонувала шукати союзників у магічних колах. Духовенство Світла нагадувало про обов’язок захистити кожну душу.

— Ви всі кажете мені захищати людей, — нарешті сказав Андуїн на закритій нараді. — Але що робити, коли вони вже померли?

Ґенн подивився на нього гостро.

— Не дозволяти живим іти за ними.

— Це не відповідь.

— Це єдина відповідь, яку я знаю і яку не соромлюся вимовити.

Андуїн вийшов із зали, ще не знаючи, що за кілька тижнів отримає пропозицію, яка обіцятиме іншу.

⁂

Пізнього вечора Серафіл зустрів у вузькому коридорі палацу старого писаря, який тримав згорток із забороненими дослідженнями про тривалість душі після загибелі тіла. Писар був наляканий: він усвідомлював, що королівський двір швидше спалить книгу, ніж прочитає.

— Не спалять, — сказав Серафіл. — Віднеси її молодому королю. Скажи, що це ще один спосіб ніколи не покинути тих, хто залишився.

— Ви знаєте, що в ній написано?

— Достатньо.

Він знав лише частину. Він не був хранителем Осереддя, не розумів космічної природи Смерті й не міг передбачити, що колись заради порятунку світу доведеться відмовитися від власної первісної ідеї. Ним керувало не пророцтво, а розрахунок. І розрахунок цей мав ціну, яку він поки не включив до жодного кошторису.

Розділ 05. Король, який не погодився відпускати

Воскресіння, з якого все почалося

Андуїн не відкрив некромантію, гортаючи перший-ліпший заборонений фоліант. До нього він прийшов набагато страшнішим шляхом: від знайомої молитви жерця, яку колись застосовував із чистою совістю.

Після бою він умів покликати назад свідомість того, чий зв’язок із тілом ще не обірвався остаточно. Старші жерці називали це воскресінням, хоча й знали: між порятунком щойно полеглого та поверненням того, хто вже відійшов, лежить межа, яку Світло не обіцяє подолати.

— Я вже повертав людей, — сказав Андуїн, дивлячись на зім’яту рукавицю Варіана. — Чому не його?

Жриця, яка навчала молодого короля, довго добирала слова.

— Тому що ти не повертав тих, хто вже обрав або завершив свій шлях. Ти встигав покликати тих, хто ще був на порозі.

— А хто визначає, де поріг?

— Не корона.

Андуїн тоді промовчав. Наступної ночі він спробував звичайне закляття біля порожньої батькової кімнати. Світло відповіло. Воно заповнило каплицю так лагідно, що служниці за дверима заплакали від полегшення. Але Варіан не повернувся.

Андуїн повторив молитву. Потім ще раз. Кожного разу Світло зцілювало біль у його руках, давало ясність думці, заспокоювало серце. Воно не обіцяло повернути батька.

— Ти намагаєшся вилікувати горе, — сказала Джайна, заставши його на світанку.

— Хіба не для цього існує зцілення?

— Не кожна рана закривається закляттям.

— Тоді, можливо, наше закляття недостатньо зріле.

Це й була перша тріщина: не бажання командувати мертвими, а думка, що коли молитва не спрацювала, треба вдосконалити саму природу молитви. Згодом до цієї думки додалися корона, страх втратити владу та дедалі зручніші пояснення власної експансії.

Серафіл почув її й відчув, як у голові ляльковода зійшлися дві дороги. Одна вела до справжнього дослідження, яке могло зняти страждання. Друга, через королівське нетерпіння, обіцяла розколоти Альянс. Він міг попередити Андуїна про різницю. Натомість приніс старі трактати, у яких слова «закликати», «повернути» й «утримати» виглядали майже синонімами.

— У нас немає права кидати людей помирати, — сказав Андуїн.

— У нас також немає права примушувати їх повертатися, — відповів Серафіл.

На мить король відчув полегшення: принаймні хтось вимовив необхідне обмеження вголос.

— Тоді їх питатимемо.

— І що робитимеш, якщо вони відмовляться?

— Відпущу.

Тоді він говорив щиро. І багато років потому ця обіцянка не зникне цілком. Саме тому історія Андуїна виявиться страшнішою за легенду про бездушного лича: він збереже здатність до милосердя, навіть коли навчиться використовувати воскреслих заради експансії.

⁂

Андуїн відкрив заборонену книгу після похорону солдатів, загиблих під час захисту невеликого поселення. Він знав їхні імена. Знав родини. Знав, що одну матір напередодні особисто запевнив: її син повернеться.

Тепер від обіцянки залишилися тільки слова.

У книзі не було чарівного способу скасувати смерть. Були уривки старих записів, відомості про збереження свідомості поза тілом, суперечливі описи некромантії, яка вміла не тільки підкоряти, а й утримувати зв’язок душі з матеріальним світом. Чимало сторінок давно вирвали. Після загибелі Ґалакронда ця галузь знань розпалася на уламки; сучасні некроманти звикли використовувати найгрубішу її частину.

Андуїн почав із правильного запитання: чи можна врятувати душу, яку ніхто не здатен врятувати інакше? Але наступним запитанням стало небезпечніше: чи може король дозволити собі не зробити цього, коли має хоч найменший шанс?

Він приховав дослідження навіть від Ґенна. Джайні розповів лише про нову школу вивчення душ, а коли вона попросила перевірити першоджерела, відповів, що не хоче лякати двір. Її вже раз лякали небезпечними рішеннями молодого принца. Цього разу вона вирішила спочатку вислухати.

— Ти не мусиш власноруч виправляти кожну смерть, — сказала Джайна.

— Тоді для чого мені корона?

— Щоб берегти тих, хто живий.

— А якщо вони помруть завтра?

Джайна впізнала знайому інтонацію. Колись Артас запитував майже так само. Вона відчула страх і відразу ж зненавиділа себе за нього: Андуїн не був Артасом, і вона не хотіла карати юного правителя за старі спогади.

Ґенн дізнався про дослідження пізніше, коли кілька придворних перестали з’являтися на звичайних нарадах.

— У мене були вовки, — сказав він Андуїнові. — Я знаю, що означає боятися того, чого не розумієш. Але ти не повинен ховатися від людей, які тебе люблять.

— Я не ховаюся.

— Тоді покажи мені, чим займаєшся.

Андуїн не показав.

Той, кого не покликали вдруге

Одного вечора, коли придворні розійшлися, Андуїн звелів прибрати із зали всі дзеркала. Не тому, що боявся побачити власне обличчя. Він боявся, що поруч із ним побачить корону, до якої вже звик настільки, що іноді не знімав її навіть під час молитви.

На кам’яній підлозі лежав круг із дев’яти незамкнених ліній. У центрі стояла батькова рукавиця. Андуїн довго підбирав слово, яке мало покликати не тіло, а пам’ять, котра належала комусь одному. Він не вимовив наказу. Лише ім’я.

— Варіане Врінне. Тату.

Свічки не погасли. Двері не відчинилися. Власне, спочатку нічого не сталося, і Андуїн майже відчув полегшення. Потім Світло обрисувало людину, яка стояла там, де король пам’ятав її останнього разу: без трону, без придворних, зі старими шрамами на руках. Це не було воскресінням. Відбиток говорив голосом Варіана, але не мав тіла, а межа кола не дозволяла йому зробити крок. Андуїн не знав напевно, чи розмовляє із самою душею батька, чи зі спогадом, якому магія надала голос. Він вирішив слухати обережно, не називаючи невідоме доказом.

— Сину, — сказав Варіан. — Ти все-таки навчився доходити навіть туди, де тебе ніхто не кликав.

Андуїн усміхнувся від несподіванки й одразу заплакав. Він чекав стільки ночей, щоб почути цей голос, що тепер не знав, із чого почати.

— Я можу повернути тебе, — сказав він нарешті. — Не сьогодні. Але скоро. Я близько.

— Ти близько до чого?

— До розуміння переходу. Світло не бере душу силоміць, я знаю. Але є інші способи. Я можу створити тіло, відновити зв’язок, дати тобі… дати нам іще час.

Варіан подивився на корону. Андуїн машинально торкнувся її, наче його спіймали на чомусь непристойному.

— А потім? — запитав дух.

— Що потім?

— Ти посадиш мене на трон і станеш знову принцом?

Андуїн розкрив рота. Ніякої відповіді там не знайшлося.

— Це не про трон, — прошепотів він.

— Тоді зніми його.

Андуїн зняв корону, але поклав не на підлогу, а на край вівтаря. Ближче до себе, ніж до батька. Варіан помітив і нічого не сказав. Від цього мовчання юному королю стало гірше.

— Я втратив тебе, — сказав Андуїн. — І всі чекають, що я просто продовжу. Ґенн каже, що я здатен. Джайна каже, що не можу вилікувати все. А я щодня вирішую, кому жити, кому йти на кордон, скільки зерна дати провінціям. Як ти витримував це?

— Часом погано. Часом брехав, що добре. Ти бачив більше моїх перемог, ніж моїх помилок.

— То повернися й навчи мене.

— Ні.

Слово було тихим. Жодне закляття Андуїна не змусило б його звучати інакше.

— Ти не розумієш. Я можу…

— Я розумію, що ти можеш. Але ти запитав, чи я хочу?

Андуїн відступив. Він колись вимагав від радників чесності. Тепер її отримав і відчув, як у ньому піднімається щось несхоже на скорботу.

— Ти залишаєш мене самого.

— Я помер, сину. Це несправедливо. Але це не наказ тобі бути самотнім. Ти маєш Ґенна, Джайну, друзів, народ, який здатен сперечатися з тобою. І ти маєш право правити без мого дозволу.

— А якби я все-таки тебе повернув?

— Я не прийшов би. А якби сила змусила мене прийти, це був би вже не подарунок. Ти ж знаєш різницю.

Андуїн довго мовчав. Він хотів заперечити, що в нього не залишилося часу; що в короля обов’язків більше, ніж бажань; що світові потрібен Варіан. Але під кожним із цих виправдань лежало ще одне, маленьке й

соромне: він уже не знав, чи зможе віддати корону, якщо батько погодиться повернутися.

— Ти думаєш, я її полюбив? — тихо запитав Андуїн.

— Владу? Звичайно. Вона дозволяє тобі вірити, що від тебе залежить більше, ніж залежить насправді. Я теж її любив. Найгірше, що вона дає змогу назвати цю любов обов'язком.

— То чому ти віддав її мені?

— Не віддав. Смерть зробила це без мого дозволу. А зараз я можу зробити тільки одне: не повертатися, щоб ти все життя залишався моєю тінню. Старий король мусить дати дорогу молодому. Навіть коли молодий припускається помилок.

Андуїн знову потягнувся до кола, але Варіан підняв руку.

— Я не благословляю кожне твоє майбутнє рішення, хлопчику. Я лише вірю, що ти здатен сказати комусь «ні», навіть якщо це я. І прийняти «ні», навіть якщо воно моє.

Світло потьмяніло. Андуїн не спробував утримати відбиток. Він не міг довести, що батько справді був там, але знав: примушувати людину до повернення, якого вона не просила, означало б зрадити і батьків голос, і власну віру. Він залишив двері відчиненими, не вимагаючи, щоб крізь них хтось пройшов.

Коли Варіан зник, до зали ввійшов Серафіл. Він міг почути розмову з коридору; як жрець Тіні, він умів стояти там, де нікого не чекали. Але цього разу не сховався.

— Ну що, ваша величносте? — спитав він, обережно глянувши на рукавицю. — Дозволь вгадати: батько послав тебе нахуй, але в королівському формулюванні?

— Він не хоче повертатися.

— Розумний чоловік. Я на його місці теж не рвався б знову сидіти на ваших нарадах.

— Я думав, ти сміятимешся.

— Я можу. Але ти не смієшся, а я, блядь, іноді здатен помітити різницю.

— Він сказав, що я полюбив владу.

— То й що? Її люблять майже всі, кому вона дісталася. Найгірші при цьому розповідають, що взагалі нічого такого не відчувають.

Андуїн дивився на коло.

— Я хочу продовжити дослідження. Не для нього. Він відмовився. Для інших, хто попросить про ще один шанс.

Серафіл мав би сказати, що король ризикує перейти межу. Натомість побачив у цьому нову можливість для власних інтриг.

— Тоді запиши його «ні» як перше правило, — відповів він. — І спробуй, сука, не загубити його дорогою до другого.

Андуїн записав. Згодом він зуміє дати повернутим душам свободу, якої не мав би жоден рабський Король-ліч. Але він не перестане бути королем. Коли добровільні невмерлі загони почнуть здобувати для Альянсу нові землі, Андуїн називатиме це союзами, захистом і спільним майбутнім. І не відразу помітить, що корону, яку батько запропонував носити без страху, він навчився стискати майже до болю.

Довгі роки він не повторював спроби повернути Варіана. Зовні це виглядало як повага до відмови. Усередині жило ще й інше, не зовсім благородне полегшення: поки батько залишався там, де обрав, ніхто не міг відібрати в сина право бути королем.

⁂

Перші досліди проводили на порожніх магічних відбитках, на неживих оболонках, без жодної полоненої душі. Андуїн заборонив примусове воскресіння. Це розпорядження було щирим. Але в кожному наступному документі з’являвся новий виняток: добровільна згода до смерті; надзвичайна загроза; порятунок королівства; неможливість

отримати згоду від людини, яка вже не може говорити. Останній виняток Андуїн так і не затвердив: він усе ще вважав неприпустимим повертати душу всупереч її волі.

Серафіл стежив за цим через власних агентів. Він спочатку хотів мати у Штормовії правителя, політично ізольованого й залежного від джерел інформації, що підконтрольні йому самому. Тепер він бачив іншу можливість: король, який торкнувся забороненої сили, налякає фракції Альянсу настільки, що вони самі почнуть його руйнувати. На місце Андуїна можна буде привести того, чиє ім'я викличе у паладинів потрібну реакцію.

Артас Менетіл уже повернувся до світу як живий паладин із пам'яттю про попередню часову лінію. Серафіл знав про його існування, але не мав ані його послуху, ані права визначати його майбутнє. Саме це робило Артаса привабливим знаряддям і небезпечним партнером.

Потрібно було тільки, щоб Андуїн ступив за межу, яку світ більше не пробачить.

⁂

Чому Король-ліч залишився в Штормовії

За кілька тижнів до ритуалу Андуїн отримав листа без підпису. У ньому було лише одне речення: «Той, хто прийме Смерть, мусить залишити живих, щоб не спотворити їхнього майбутнього». Під ним хтось намалював обриси Льодяної Корони.

На нараді один із паладинів сказав, що Король-ліч може існувати лише там, де стоїть Крижаний Трон. Андуїн майже засміявся. У їхньому світі **не існувало Скари**, не було нинішнього володаря на Льодяному Троні й не існувало чаклунського закону, за яким кожна істота, пов'язана зі Смертю, мусить сидіти на далекій північній горі. Була пам'ять іншої історії, була символіка, що лякала паладинів, і була реальна столиця, за яку він відповідав.

— Мій батько помер не заради того, щоб я залишив Штормовій і втік до Нордтренду, — сказав Андуїн.

— Але якщо ви зміните природу… — почав радник.

— То перестану бути його сином? Перестану бути спадкоємцем? Хто це постановив? Льодяна Корона?

Ґенн стояв біля дверей. Він не заперечував, що правитель повинен лишатися серед людей. Але почув у голосі Андуїна щось нове: не прохання довіряти, а вимогу визнати його рішення правильним ще до того, як він його ухвалив.

Згодом юний король зробить вибір, що визначить цілу епоху: **стати Королем-лічем не заради завоювання Нордтренду, а в Штормовії, щоб продовжувати правити законною столицею живих**. Назва означатиме владу над переходом і повернутими душами, а не місце перебування чи спадкування трону Нер’зула. Він не хотів бути вигнанцем серед снігів. Він хотів, аби місто, що бачило його дитинство, довело всьому світові: незвичайна природа короля не скасовує його права керувати.

Цей мотив був людським і водночас небезпечним. Андуїн не просив нового трону. Він вимагав, щоб старий трон прийняв його нову сутність, а його піддані разом із ним.

Дослід, на який Серафіл погодився

Серафіл прийшов до лабораторії не в кайданах. Він сам сказав «так».

Йому було відомо, що Андуїн намагається перейти від жерцівського воскресіння до іншого мистецтва: повернути свідомість після того, як звичайний зв’язок уже обірвався. Колись король хотів повторити це заради Варіана. Тепер він уже знав батькову відмову, та перевіряв, чи можна повернути інших без жодного примусу. Він рідко говорив уголос, скільки в цій наполегливості було милосердя, а скільки бажання довести самому собі, що корона не робить його безсилим.

— То ти хочеш спершу перевірити це на мені? — запитав Серафіл.

— На тобі, якщо ти погодишся. На неживих магічних моделях ми вже випробували все, що могли.

— Якщо щось піде не так, ти зможеш мене повернути?

Андуїн подивився на записи, а не на радника.

— Я вірю, що зможу.

— Це не те саме, що знати.

— Ні.

Серафіл знав це. Він не був безвольним піддослідним. У нього були власні розрахунки. Якщо Андуїн досягне успіху, Артас отримає доказ того, що юний король справді торкнувся сил Смерті. Якщо провалиться, двір розколеться від страху й горя. Обидва шляхи здавалися Серафілові корисними для його давнього задуму: посварити правителів і зламати Альянс ізсередини.

— Записуй, — сказав він. — Я погоджуюся на дослід переходу. Але не на поневолення душі. І не на те, щоб після повернення ти наказував мені як власній річчю.

— Я не хочу раба, Серафіле. Я хочу зберегти людину.

— А якщо я скажу «досить»?

— Ми зупинимося.

Так вони домовилися. Але вони не домовилися про все, бо навіть не уявляли всього, що може статися.

За день до ритуалу Андуїн знайшов лист із печаткою Менетілів. Він зрозумів, що радник листується з Артасом, і відчув не лише образу, а й страх: якщо експеримент провалиться, про нього дізнається паладин, для якого слово «некромантія» вже було приводом здійняти меч.

— Ти шпигуєш за мною? — запитав Андуїн.

— Я дивлюся, чи твоя корона не стала небезпечнішою за твої наміри.

— Це не відповідь.

— Для короля, який хоче повернути мертвих, будь-яка відповідь стане замалою.

Андуїн міг скасувати дослід. Міг розповісти Ґеннові, Джайні й незалежним жерцям, чим збирається ризикувати. Натомість вирішив, що до ранку втратить довіру радника, корону над експериментом і доказ власної спроможності рятувати інших. Він пришвидшив ритуал, хоч батькова відмова мала навчити його протилежного.

Спершу все йшло згідно з планом. Світло вирівняло ритм магічних відбитків; Тінь показала контури того, що Світло не могло висвітлити. Серафіл відчував холод, але ще міг говорити.

— Продовжуй, — сказав він. — Поки що тримаюся.

Потім відкрився невідомий розлом між двома переходами. Серафіл відчув, як тіло перестає слухатися, а свідомість віддаляється. Він спробував піднести долоню.

— Андуїне… Зупини.

Король почув. І на якусь страшну мить вирішив, що зупинка тепер небезпечніша за продовження. Він не бажав смерті радника, але надто повірив у власну здатність повернути його. Це була не підготовлена страта; це була **мить, коли дослідник порушив умову згоди, бо не зміг визнати, що не контролює дослід**.

— Ще трохи, — прошепотів Андуїн. — Я встигну.

Не встиг.

Серафіл загинув під час добровільно розпочатого експерименту, який Андуїн не зупинив після його прохання. Смерть стала наслідком королівського рішення, а не тим, на що Серафіл погоджувався. Андуїн відчув це так гостро, що майже розірвав закляття власними руками.

А тоді зробив те, чого колись не змогло зробити його звичайне жрецьке воскресіння: повернув свідомість радника крізь уже завершений перехід. Не тим самим живим тілом. Невмерлим.

Радник, якому залишили волю

Серафіл прокинувся на третю ніч. Серце не билося. Пам’ять поверталася уламками, але найпершими повернулися гнів і ясність.

— Я ж сказав зупинитися.

— Так, — відповів Андуїн.

— І ти не зупинив.

— Ні.

— Тепер я твій раб?

— Ні. І не станеш ним.

Андуїн показав йому незавершений присяжний вузол, який міг би підпорядкувати воскреслу душу. Потім розвіяв його при Серафілові. Не відмовився від некромантії, не зрікся влади над нею, але відмовився від тієї влади, що підміняла б волю самого воскреслого.

— Ти можеш піти, — сказав він. — Можеш залишитися радником. Я хочу попросити пробачення. Але не маю права вимагати його.

— І ти дозволиш мені сперечатися з тобою?

— Як і раніше.

— Ти прекрасно розумієш, що це твоя найгірша пропозиція.

Андуїн майже всміхнувся.

— Так.

Серафіл залишився. Не тому, що був зв’язаний волею Короля-ліча. І не тому, що пробачив. Він хотів дивитися, як далеко зайде власна інтрига, а ще пам’ятав хлопця, який щиро плакав над Варіаном. Тепер ця пам’ять і таємні листи Артасові співіснували в ньому без жодного примирення.

Корона без Льодяного Трону

Серафіл спостерігав, як Андуїн після його повернення перестав виходити з лабораторії. Тепер у короля було те, чого він не мав під час самотніх молитов за Варіана: доказ, що душа може повернутися після остаточного переходу. Водночас був і доказ власної небезпечної помилки. Андуїн оберігав його в рукописах, але вночі уникав думки про останнє прохання Серафіла зупинитися.

Одного ранку Ґенн застав короля перед двома незавершеними колами. Перше призначалося для повернення мертвих. Друге, накреслене навколо королівського крісла, повинне було змінити самого того, хто їх кликав.

— Ти збираєшся стати схожим на нього? — спитав Ґенн.

— На кого?

— На людину з твоїх кошмарів. На Короля-ліча.

— У тій історії ліч володів мертвими, — відповів Андуїн. — Я хочу, щоб вони могли сказати «так» або «ні». Але я більше не можу вимагати від інших ризикувати тим, що сам боюся втратити.

— Ти король живих, Андуїне.

— Я король тих, хто довірив мені Штормовій. Якщо воскреслі залишаться серед них, я не відправлятиму їхнього правителя на крижану гору тільки через назву.

Серафіл сказав із дверей:

— Певен, що проблема в назві? А не в тому, що ти хочеш мати силу назавжди?

Андуїн не відповів. Йому було соромно, що невмерлий, якого він повернув, бачить це ясніше за нього самого.

Ритуал відбувся не на Льодяному Троні, не перед армією й без чужого крику. Перед колом Андуїн поклав батькову печатку, а поруч білу стрічку свого жрецького вбрання. Замість наказати душам скоритися, він вимовив обітницю: ніхто не буде повернутий всупереч волі, ніхто

не залишиться зв’язаним із його життям, кожен матиме право відмовитися від війни. На цих словах Світло не покинуло його. Воно виявило всі межі, яких не бажало переступати. Решту Андуїн довершив некромантією.

Не стало блискавичного перетворення на потвору. Змінився пульс його магії. Холод пройшов через груди, і король відчув душі не як підлеглих, а як тих, хто стоїть на порозі й чекає, чи відчинять їм двері. Він навчився утримувати власне існування на цьому порозі, залишаючись свідомим і владним. Саме цю незвичайну природу згодом назвали **Королем-лічем Штормовію**. Не спадкоємцем Нер’зула. Не володарем Скари. Королем, який сам поєднав жрецьке Світло з некромантією і вирішив, що це дає йому сили краще захищати державу.

Коли все завершилося, Ґенн запитав:

— А якщо я скажу, що ти помилився?

— Я вислухаю.

— Тоді почну зараз. Ти забув запитати, чи хоче весь Альянс правителя, який знає про смерть більше за решту й усе менше потребує їхньої згоди.

Андуїн подивився на власні руки. Світло відповідало йому досі. Це заспокоїло його більше, ніж мало. Він не помітив, як із доказу власної душі зробив доказ правильності власної політики.

Серафіл уже знав, який лист відправить Артасові. Він розповість про нову корону, про холод і некромантію. Не розповість про обітницю свободи. Ненависть до імперської експансії не заважала йому вирощувати іншу.

Його частіше називали гараніром, ніж Серафілом. Назва раси зручніше приховувала і сором, і гнів, і той факт, що він сам добровільно ступив у коло, з якого його вчасно не випустили.

Тепер Артасові можна було сказати правду: Андуїн воскресив людину після остаточної смерті. Але Серафіл щоразу приховував другу половину правди: **повернута людина зберегла свободу, й король не отримав над нею права власності**.

— Ти хочеш, щоб Артас побачив лише чудовисько, — сказав йому давній інформатор.

— Я хочу, щоб обидві корони зіткнулися.

— А решта правди?

— Залишиться на потім.

Саме це «потім» коштуватиме Штормовію найдорожче.

За місяць Андуїн створив окрему варту з невмерлих добровольців. За два почав залучати до служби нових воскреслих. За три перетворив їхню появу на основу зовнішньої політики Альянсу. Він не наказував убивати живих, аби перетворити їх на військо; такий задум обурював його. Не дозволяв підіймати тих, хто відмовився повернутися, і не наділяв воскреслих невільничими путами. Але поступово став уважати, що повернення загиблого воїна саме по собі дає державі право запропонувати йому ще один похід, ще одну присягу, ще одну перемогу. Формально пропозиція залишалася пропозицією. Політично вона ставала дедалі важчою для відмови.

Одного дня Андуїн відрядив до прикордонного князівства дві делегації. Попереду йшли живі дипломати зі словами про безпеку й співпрацю. За ними, у блискучих обладунках, стояли невмерлі лицарі, які підписали угоду про союзну службу. Ніхто з лицарів не був рабом. Але князь, дивлячись на військо, яке не потребувало сну й могло повернутися після смерті, відчував: за відмову від договору доведеться заплатити. І підписав.

Так почалася експансія, яку Андуїн називав розширенням захисних союзів. Вона не вимагала фабрик смерті. Вона вимагала короля, який усе впевненіше вирішував, що свободу інших можна звузити, якщо він щиро прагне їхньої безпеки.

⁂

Договір із тими, хто повернувся

У палаці зібралися троє командирів невмерлих добровольців. Жодного не воскресили проти волі. Перший загинув у прикордонній битві й сам відгукнувся на заклик Андуїна. Друга колись була міською вартою й хотіла ще раз побачити дітей. Третій погодився повернутися, але відмовився знову брати меч.

— Я хочу працювати в майстерні, — сказав третій. — Я вже відвоював своє.

Андуїн подивився на нього довго, але кивнув.

— Тоді йди в майстерню.

— Без штрафу?

— Без присяги. І без штрафу.

Серафіл стояв біля дверей. Він знав, що Артасові піде зовсім інший звіт: «Король-ліч підіймає нове військо мертвих». У звіті не буде майстерні, не буде відмови від присяги й дозволу піти.

Ґенн, який був свідком розмови, пізніше запитав Андуїна:

— Навіщо тоді стільки мертвих у наших загонах?

— Бо вони самі обрали службу. Хіба ти хочеш заборонити їм захищати свою державу?

— Ні. Я хочу зрозуміти, чи не перетворюєш ти право вибору на вимогу бути вдячним королю за повернення.

— Я їх не поневолив.

— Це справді важливо, Андуїне. Але **не поневолювати** ще не означає **не використовувати**.

Джайна, яка прийшла пізніше, принесла відомості про нові договори Альянсу. Князівства погоджувалися вступати під його захист, але деякі підписували угоди не через спільні переконання, а через страх опинитися перед вічно поповнюваними військами.

— Ти створив армію, яка може не втомлюватися, — сказала вона. — І почав називати кожне її наближення гарантією миру.

— Вона справді може врятувати людей.

— Так. Але ти вже не запитуєш, чи хочуть вони твоєї допомоги.

Андуїн сперечався. Говорив про кордони, про загрози, про відповідальність. Світло й надалі відповідало на його молитви, а в каплиці він досі називав кожного загиблого на ім’я. Та саме тут його людяність вступала в конфлікт із політикою: **він захищав свободу воскреслих, але дедалі менше поважав свободу сусідніх держав відмовлятися від його союзу**.

Це була не некромантична рабовласницька імперія. Це була імперія, що навчилася використовувати смерть як політичний ресурс, не переставши називати себе милосердною.

Ґенн намагався з ним говорити.

— Я обіцяв твоєму батькові берегти тебе. Але не обіцяв схвалювати все, що ти робиш.

— Ти захищаєш мене від тих, кому належить майбутнє, Ґенне.

— Я захищаю тебе від короля, яким ти стаєш.

Андуїн відвернувся.

Джайна вже бачила, як перетворення починається з бажання урятувати близьких. Вона прийшла до Андуїна з проханням відкрити незалежну перевірку ритуалу.

— Ти боїшся мене, — сказав він.

— Я боюся за тебе.

— Це майже те саме.

І саме ці слова змусили її вперше відступити. Вона не хотіла знову бути тією, хто «покинув принца» у вирішальний момент. Тому залишилася довше, ніж підказував здоровий глузд. А коли пішла, відчуття провини стане ще одним ключем, який згодом підбере Артас.

Андуїн не став Королем-лічем за одну ніч у тому сенсі, в якому звикли розповідати легенди. Ритуал змінив його природу за мить. Але правителем, який не вмів випустити нікого зі своїх рук, він ставав поступово.

Розділ 06. Листи для паладина

Серафіл вирішив зрадити Андуїна не в ту мить, коли побачив першу неживу варту. Йому знадобився час, щоб переконати себе, ніби план і досі перебуває під контролем.

Він приносив Андуїнові відомості про заколотників, частина яких справді існувала. Він допомагав знаходити непевних придворних. Радив не довіряти окремим паладинам. А паралельно передавав інші відомості Артасові, живому паладину, чия пам’ять про Крижану Скорботу й Короля-ліча була для гараніра наче відчинена брама.

Не вся інформація була вигадана. Навпаки: брехня викликає підозру, а правильно відібрана правда змушує діяти.

В одному листі йшлося про людей, які після смерті повернулися до родин без примусу. В іншому про невмерлу варту, що затримала опозиційного діяча. Серафіл знав: Артас запам’ятає друге, а перше оголосить небезпечною спокусою. Так і сталося.

Перша зустріч після воскресіння Серафіла відбулася не в палаці. До того вони роками обмінювалися листами, поки шпигун мав живе тіло й повне серце. Артас не любив, щоб невідомі радники бачили, як він приймає підозрілих гостей, особливо невмерлих.

— Ти служиш Королю-лічу Андуїну? — запитав паладин.

— Я нікому не служу безумовно.

— Невмерлий має нахабство говорити зі мною про свободу?

— А живий паладин має нахабство запитувати, чому в нього, до біса, поки немає королівства?

Артас потягнувся до меча. Серафіл устиг подумати, що, можливо, надто захопився дипломатією.

— Я прийшов не сваритися, — сказав він. — Я прийшов розповісти про короля, який називає себе захисником, але вже починає наказувати людям, як вони повинні думати.

— І пропонуєш мені знищити його?

— Пропоную тобі вирішити, чи можеш дозволити йому зробити зі Штормовію нову Льодяну Корону.

Артас напружився. Він пам’ятав ту корону. Пам’ятав Нер’зула. Пам’ятав, як сам став тим, перед ким схилялися мерці. І ненавидів, що тепер чужа істота володіла образом, який колись належав йому.

— Ти знаєш про мене забагато.

— А ви про себе замало.

— Обережніше.

— Це було моє найбільш чемне формулювання.

Артас не розсміявся. Проте дозволив продовжити.

⁂

Ґенн у цей час намагався втримати Штормовій від розколу. Він бачив, як дворяни починали організовувати власні загони, як частина паладинів уже відкрито називала Андуїна чудовиськом, а інші все ще пам’ятали юного священника, який зцілював їхніх дітей. Для Ґенна це

була не абстрактна суперечка про природу магії. Він дав слово Варіану допомогти його синові.

— Ви просите мене зрадити Андуїна, — сказав Ґенн послам паладинів.

— Ми просимо захистити королівство.

— Тоді почніть із того, щоб перестати підпалювати власні села.

Але коли прийшла звістка про ув’язнення кількох невинних придворних лише через їхні сумніви, Ґенн зрозумів, що його вірність королю починає суперечити вірності людям. Він не відмовився від Андуїна серцем. Він відмовився давати йому необмежену владу.

Джайна намагалася домовитися. Вона принесла Андуїнові свідчення тих, кого затримали за висловлені заперечення.

— Я хотіла, щоб ти довів, що можеш бути іншим, — сказала вона.

— Іншим, ніж хто?

Вона не відповіла.

— Артас? — здогадався Андуїн. — Ти весь час бачила в мені його?

— Ні. Але я вже бачила, як людина, що прагне порятунку, починає вважати незгоду з собою злочином.

Андуїн довго мовчав.

— Я не можу відпустити тих, кого ще здатен урятувати.

— Ти вже тримаєш тих, хто просить відпустити їх.

Це стало їхньою останньою чесною розмовою до падіння Андуїна.

⁂

Серафіл планував не просто битву, а моральний поштовх, від якого Артас не зможе відмовитися. Він зводив докупи свідчення про злочини невмерлої варти, нагадував про долю невинних і ненав’язливо

повторював, що паладин, який пам’ятає колишню Скару, не має права відступати перед новою.

— Чому саме я? — запитав Артас.

— Бо в Штормовії немає іншого, кого паладини сприймуть як людину, здатну зупинити Короля-ліча.

— Це ще не означає, що вони визнають мене королем.

— Зараз вони прагнуть не короля. Вони прагнуть того, хто врятує їх від короля.

Артас чув тільки першу половину відповіді.

Тоді Серафіл зробив останній вибір, який уже не міг пояснити просто «політикою». Він передав Артасові правдиві відомості про вразливі місця духовного захисту Андуїна, які знав як учасник ритуалу. Без них паладин міг напасти на Штормовій і загубити тисячі людей, не досягнувши мети. Із ними міг убити Короля-ліча.

— Ти розумієш, що таким чином підписуєш його смертний вирок? — запитав помічник.

— Так.

— Ти ж сам зробив його таким.

Серафіл мовчав.

— Ти його ненавидиш?

— Ні, — нарешті сказав він. — І саме це найнеприємніше.

Він не був невинним подвійним агентом, якого випадково занесло у велику гру. Він власними рішеннями спрямував Андуїна до перетворення й тепер свідомо допомагав іншому правителеві вбити його.

Те, що Андуїн сам обрав ритуал і сам скоював подальші кривди, не знімало з гараніра його власної частки відповідальності.

Те, що лишається після невдалої поради

Уже тоді Серафіл мав агентів, які не вважали його безпомилковим. Одна кур’єрка, котра приносила йому звіти зі Штормовію, якось залишила на столі лист без печатки. У ньому було лише: «Якщо зіткнеш два королівства, між ними житимуть люди. Ти про них хоч раз подумав?»

Серафіл назвав це моралізаторством і звелів перевірити поштовий маршрут. Через рік він знайде лист у власній шухляді й довго не зможе його викинути. Усе, що відбудеться далі, матиме багато причин і багато винних. Але не буде правдою, якщо він коли-небудь назве себе тільки випадковим свідком.

Лист, який ніхто не мав отримати

За три дні до першого великого переходу лордеронських загонів Серафіл отримав записку без підпису: «У твоїй пошті з’явився третій читач». Почерк він упізнав. Належав розвідниці, якій одного разу заборонив називати його господарем.

У нічному коридорі Штормовію вона вийшла йому назустріч без ліхтаря.

— Ти передаєш Артасові те, чого Андуїн не дозволяв передавати, — сказала вона.

— То ти вже вирішила, за кого працюю? Я й сам, блядь, іноді плутаюся.

— Ти не плутаєшся. Ти хочеш, щоб вони зіткнулися. А коли я запитувала, хто заплатить за це, казав, що війни можна уникнути.

— Її ще можна уникнути.

— Тоді чому ти не спалиш останнього листа?

Серафіл промовчав. Удалині дзенькнула варта. Він міг злитися з Тінню та піти, як завжди. Але жінка знала цей трюк і не відступала.

— Скажи мені прямо, — попросила вона. — Тобі потрібен зруйнований Альянс чи живі люди, що колись житимуть без нього?

— Я не обіцяв тобі безпечної роботи.

— Ні. Ти обіцяв, що я матиму право не виконати твого наказу. Я відмовляюся передавати останнього листа. Сам віднеси свою хуйню, якщо хочеш.

Вона повернулася до виходу. Серафіл лишився посеред коридору, тримаючи печатку в руці. Це було перше з багатьох попереджень, які він почув, зрозумів і все одно не послухав. Він доставив лист сам. Пізніше на суді розвідниця підтвердить не тільки цей факт, а й те, що могла піти від нього без покарання. Обидві правди будуть незручними.

Розділ 07. Дві корони, один страх

Пізніше цю війну називатимуть походом визволення, війною двох корон, смертю законного короля й народженням нового порядку. Ті, хто лежав під завалами Штормовію, називали її простіше: ніччю, коли навіть море горіло.

І почалося все не з меча. З листів.

Серафіл, гаранір за походженням, тримав на столі дві печатки. Його агенти називали його на ім’я; слово «гаранір» означало народ, а не службовий псевдонім. Одна належала Штормовію, друга походила від старої лордеронської канцелярії. Він не підробляв накази, не вигадував напади. Його інструментом був порядок, у якому читали справжні відомості. Коли Андуїнова невмерла варта повернула тіло загиблого сторожа до служби, Серафіл повідомив про це Артасові, не забувши додати, що сторож погодився ще за життя. Коли та сама варта заарештувала трьох дворян за листування з паладинами, у наступному листі вже не було жодного виправдального контексту. Він сподівався: Артас відчує моральний обов’язок зупинити нового Короля-ліча, а Андуїн, побачивши загрозу з Лордерону, закриється й остаточно відштовхне союзників.

Мета не змінилася: **не допомогти одному з них перемогти, а змусити перемогу будь-кого зруйнувати Альянс**.

Артас усе зрозумів наполовину. Він знав, що Серафіл є подвійним агентом, а після його загибелі й воскресіння знав також, що той перебуває серед невмерлих радників Андуїна. Але вважав, ніби цей невмерлий нарешті побачив істину й обрав Світло. Серафіл не поспішав його розчаровувати.

— У Штормовії законний король, — промовив Артас, торкнувшись карти. — І він Король-ліч.

— Ось саме, трясця йому.

— Ти пропонуєш воювати проти законного спадкоємця?

— Я пропоную, щоб законність не стала виправданням для небезпечних експериментів, шпигунства серед підданих і жертв, які король називає милосердям.

— А якщо я переможу?

— Тоді вам доведеться вирішити, чи ви визволитель, чи наступний завойовник.

Артас вважав цю відповідь дотепним випробуванням його доброчесності. Серафіл вважав її пасткою з двома виходами. Обидва помилялися щодо того, наскільки вільною залишиться сама війна.

⁂

Із Лордерону рушили війська Менетілового прапора. Не лише паладини: старі лицарські роди, які пам’ятали присягу Теренасові; загони піхоти, що роками утримували північні рубежі; маги, які погодилися підтримати похід як обмежену операцію проти небезпечної некромантії; інженери, котрі клялися, що жодна брама не встоїть перед їхніми машинами. Артас зібрав їх під гаслом порятунку Штормовію від короля, який утратив людську природу.

На південних дорогах багатокілометрові колони везли прапори, провіант і старі лордеронські дзвони. Дзвони везли не для краси. Їх хотіли підняти на мурах Штормовію, коли місто буде «звільнене», щоб звук дійшов до всіх, хто боявся темних чар.

У Штормовії Андуїн відповів власним закликом. Він не віддав столицю некромантам як чужій силі: він був сам її законним королем, виріс серед цих мурів і знав кожну вулицю. Живі гвардійці, яким він не давав підстав відмовитися від присяги, стояли поруч із добровільними невмерлими. Кораблі в гавані підняли сині вітрила, а над собором засяяв бар’єр Світла. Уночі ліхтарі горіли у всіх кварталах, бо король наказав не залишати жодної вулиці в темряві. Це був красивий і страшний наказ: місту було наказано не боятися, хоча воно боялося.

— Ти міг би відпустити трон і врятувати тисячі, — сказав Ґенн під час останньої ради.

— Трон не належить Артасові, — відповів Андуїн.

— Я знаю. Але й місто не належить твоєму страху.

Андуїн відвернувся.

— Я не покину підданих. Не піду на Льодяну Корону, щоб там сидіти серед снігів і милуватися власною могутністю. Нехай називають мене лічем. Я залишуся королем Штормовію.

— Тоді дозволь мені вивезти дітей, — сказав Ґенн.

— Так. Усіх, хто бажає.

Це був Андуїн у своїй найкращій і найгіршій суперечності. Він відмовлявся поступитися владою, але дозволяв людям піти. Король-ліч не був добрим правителем за замовчуванням. Проте навіть тепер він не вимагав поневолення кожної душі, яку міг утримати.

Джайна не одягла кольорів жодного претендента. Вона очолила магічні укриття й надала Ґеннові захист евакуаційних проходів. Від Андуїна вона отримала наказ підняти загальний бар’єр навколо палацу. Від

Артаса через посла прийшла пропозиція вимкнути його, щоб уникнути облоги. Обидва вимагали назвати свій наказ способом урятувати людей. Джайна відповіла обом однаково: «Поки в підземеллях діти, я захищатиму підземелля. Після цього говоритимемо про ваші корони».

⁂

Перший день битви почався над морем. Лордеронські кораблі пройшли крізь туман і зустріли штормовійські батареї. За ними розкрилися магічні вікна, через які у хвилях майнули бойові грифони. Небо набралося стріл. Над гаванню зійшлися буря й аркана, і хвиля заввишки з кам'яну стіну кинулася на пристані. Джайна перенаправила її назад, перш ніж вона накрила притулок. Маги обох сторін побачили, скільки сили витратила вона не на ворога, а на захист людей, і вперше задумалися, хто в цій битві насправді має велич.

На східних шляхах лордеронські лицарі перейшли в наступ під дзвони, які везли попереду. Їм назустріч вийшла невмерла варта. Здалеку вона виглядала страшно: тихі шеренги, щити з вицвілими гербами, солдати, які не дихали під час маршу. Поблизу виявилося, що половина носить старі штормовійські знаки, а кілька вартових досі мають на грудях медальйони своїх дітей. Перший паладин, який ударив по них Світлом, спіткнувся, побачивши знайоме обличчя сторожа, що колись урятував його на переправі.

Він усе одно завдав удару. Але вже не міг назвати його простим очищенням від невмерлих.

За мурами билися вогняні елементалі, крижані конструкції, польові гармати, величезні захисні печаті. В одному місці шмат фортечної стіни здійнявся в повітря, утриманий магічним полем, і завис над прірвою, поки мешканці вибігали крізь пролом. В іншому невмерлий сотник залишив бойову позицію, щоб винести трьох поранених лордеронських піхотинців. За це його власний командир назвав зрадником, хоча король Андуїн ніколи не забороняв рятувати живих.

Місто ставало величезною сценою, на якій солдати щомиті мусили обирати, що в них важливіше: наказ чи людина перед ними.

Серафіл ходив між двома штабами з таким виглядом, ніби нічого особливого не відбувається. У темному плащі невмерлого радника він приносив Андуїнові повідомлення про рух ворога. Іншим маршрутом ті самі листи діставалися Артасові. Він знав, що не здатен керувати всією битвою, але все ще тішив себе думкою, що зможе визначити останню мить. Коли випадково побачив у евакуаційному таборі дитину, яка відмовлялася залишити тіло батька, уперше зрозумів, що його прекрасна політична конструкція має дуже негарний вигляд зблизька.

— Чия дитина? — запитав він цілительку.

— Нічия, якщо ви всі остаточно домовитеся, що тут немає нічиїх дітей.

— Я не…

— Ви не що? Не наказували вбивати? Не кликали військо? Не торгували відомостями? Ідіть звідси, пане раднику. Хоч раз не заважайте нам працювати.

Серафіл пішов. Ця жінка не знала його справжніх задумів, але сказала про них більше, ніж два королі разом.

⁂

Другого дня Артас прибув під мури особисто. Його латна рукавиця тримала меч, осяяний Світлом. Не було Крижаної Скорботи. Не було Нер’зулового голосу, який наказував би йому йти вперед. Його воля була цілком його власною, і це робило її небезпечнішою як політичний вибір.

— Передайте Андуїнові, — сказав він, — що я не прийшов за його короною. Я прийшов покласти край владі смерті над живими.

— Він, блядь, почує тільки перше, — відповів Серафіл.

— А ти?

— Я чую і друге. Саме тому й хвилююся.

Пізніше він не зможе пригадати, чи це була перша щира фраза, яку сказав Артасові.

Уранці третього дня Ґенн віддав наказ відкрити коридор для цивільних у кварталі біля собору. Він розвернув частину власних воїнів проти паладинів, які хотіли перекрити дорогу, і сказав: «Я обіцяв Варіану берегти його сина. Але не обіцяв нікому дозволити поховати під його троном ціле місто». Дехто назвав Ґенна зрадником обох королів. Він відповів: «Мене сьогодні цікавить, скількох дітей ми встигнемо вивести, а не під чиїм прапором стоятимемо завтра».

Джайна взялася захищати цей коридор. Магічні мости тягнулися через провалені вулиці, наче блакитні ріки між дахами. На них ішли люди й невмерлі, які не мали куди повернутися. Артасові маги, дізнавшись, що Джайна пропускає й повсталих мертвих, вимагали припинити допомогу «невмерлим». Вона відповіла: «Той, хто зараз несе дитину, не стає її ворогом тільки тому, що в нього не б’ється серце».

Ці слова згодом повернуться до неї, коли доведеться обирати між Артасом і власною совістю.

⁂

Тронна зала не була останнім бастіоном магічної машини. Вона була місцем, де колись хлопчик учився ходити поруч із Варіаном. Над троном і досі висів старий герб. Андуїн наказав не знімати його після перетворення: він не хотів, щоб смерть тіла позбавила його права пам’ятати батька.

Артас увійшов із кількома паладинами, але наказав їм залишитися біля дверей. Йому потрібен був не штурм, а двобій, що зробить його ім’я легендою. Серафіл стояв у тіні. На ньому не було присяжних пут Андуїна, він міг піти. Залишився, бо хотів побачити, як закінчиться його задум, і тому що мав останню важливу відомість для паладина.

— Ти прийшов за троном, — сказав Андуїн.

— За Штормовієм, якого ти позбавив свободи, — відповів Артас.

— Він усе ще мій. Я законний король. Я не втік на Льодяну Корону, не сховався від своїх людей і не зробив мертвих армією без волі.

— Ти довів власного радника до смерті своїм експериментом, — різко сказав Артас.

Андуїн озирнувся на Серафіла.

— Він погодився на дослід, — відповів король. — Але попросив зупинитися, і я не зупинив. Це моя провина.

— А потім використав його як раба.

— Ні, — сказав Серафіл, уперше перервавши їх без жарту. — **Я погодився на дослід. Він не зупинився, коли я попросив, і я загинув. Але він мене воскресив вільним. Не вигадуй йому злочину, якого не було.**

Артас розлютився. Йому була потрібна історія без відтінків: Король-ліч, який перетворив усіх мертвих на рабів, і паладин, який визволить усіх. Слова Серафіла забирали з цієї картини зручну простоту.

— Тоді чому ти працюєш на мене? — запитав Артас.

— Бо я думав, що зіткнення ваших корон зруйнує союз, який вважав небезпечним.

Обидва королі нарешті подивилися на нього однаково.

— Ти привів його? — запитав Андуїн.

— Так.

— І мене привів до ритуалу?

— Так. Але рішення не зупинитися, коли я просив, було твоє.

Андуїн схилив голову.

— А я все одно залишив тобі волю.

— Так, — відповів Серафіл. — І я скористався нею погано.

Андуїн підвів голову й уперше звернувся не до Серафіла, а просто до Артаса.

— Ти називаєш мене чудовиськом за те, що я підняв мертвих. Але вони могли сказати мені «ні». Ти ж вимагаєш від живих, щоб усі відповіли «так».

— Ти розширював Альянс військом невмерлих, — відповів паладин.

— Я розширював його союзами, і навіть сам розумію тепер, що іноді тиснув на сусідів страхом. Але я не позбавляв воскреслих волі. Не перетворював живих на паливо для своєї армії. І не вимагав знищити саму Смерть, щоб усі вічно жили за моїми законами.

— Ти носиш смерть на троні!

— А ти носиш Світло на мечі. Тільки скажи: кого воно сьогодні захищає?

Артас розлючено здійняв меч. У відповідь із долоні Андуїна вирвалося м’яке сяйво, не призначене для удару. Він ще вмів зцілювати. Він ще пам’ятав молитви, які вчив хлопчиком. У паладина навпроти сяяв клинок, але за очима вже майже не залишилося простору для чужої волі.

Артас не слухав їхнього обміну. Він бачив, як урочиста легенда про власний похід зникає просто посеред тронної зали. Тоді зробив те, що завжди рятувало його від незручного сумніву: підняв меч.

Бій був таким, про який співають і водночас жалкують, що не можуть забути. Світло Артаса розійшлося стелею, наче друге сонце. Духовні окови Андуїна піднялися з підлоги, але не торкнулися душ вільних вартових, бо він не наказав їм віддати себе за нього. Вікна вилетіли назовні. Десь унизу впала вежа. Серафіл відчув, як б’ється власна пам’ять про ритуал: вузол Андуїнової сили, який нікому, крім нього, не мав бути відомий.

У нього ще була нагода мовчати. Він нею не скористався.

— Артасе! Під захистом лівої печаті є порожній проміжок. Він відкривається, коли Андуїн намагається втримати дві душі водночас.

Андуїн почув. На мить його очі стали просто очима юного короля, який довірився людині в темному плащі.

— Ти навіть тепер? — прошепотів він.

— Так, — сказав Серафіл.

Артас завдав удару.

Світло пройшло крізь вразливий духовний зв’язок. Король-ліч упав. Не встиг наказати своїм вартовим помститися. Вони завмерли, відчувши, що їхній правитель більше не тримає жодного загального закляття. Ті, хто зберіг власну волю, залишилися собою. Вони не розсипалися на попіл, бо Андуїн свідомо не зробив їх існування залежним від власного життя.

Ґенн устиг до тронної зали, коли Андуїн уже помирав. Він упав поруч із ним на коліна.

— Я хотів урятувати всіх, — сказав Андуїн.

— Я знаю, — відповів Ґенн.

— Чи став я чудовиськом?

Ґенн не втішав брехнею.

— Ти зробив страшні речі. Але навіть сьогодні не відібрав волю в тих, кого повернув.

Андуїн заплющив очі.

— Скажи їм… що вони вільні.

— Вони вже вільні, хлопче.

І Андуїн Врінн, законний король Штормовію та Король-ліч без Льодяного Трону, помер у своїй столиці.

⁂

Тиша після перемоги виявилася страшнішою за битву. Артас зійшов на балкон, де ще стояла королівська варта, і його вітали як визволителя. Лордеронські дзвони задзвонили над містом, але звук був чужим: їх привезли разом з військом завойовника. Деякі штормовійці плакали від полегшення. Інші плакали за законним королем. Хтось не знав, кому тепер належить берегти дітей, і це було найчесніше запитання того дня.

Артас видав добрі перші укази. Звільнив незаконно затриманих. Відкрив дороги. Відмовився від негайної розправи над вільними невмерлими вартовими. Але кожен із цих указів незабаром став частиною історії про те, що саме він дав людям свободу і тому має право визначати її межі. Штормовійська рада під тиском страху перед новою війною затвердила його тимчасове правління; лордеронська знать уже називала його володарем двох корон. Юридична суперечка не зникла. Її просто перекрили сурмами.

Серафіл стояв у тіні порожнього тронного залу. Альянс не розвалився. Навпаки, частина фракцій згуртувалася навколо нового паладина-визволителя, який мав і військову славу, і політичний міф, і власну пам’ять про те, як відбирають у світу Смерть. Його план розколоти союз створив умови для ще більшої концентрації влади.

Джайна підійшла до нього, коли з балкона долинув третій вигук на честь Артаса.

— Ти цього хотів?

— Ні.

— Але допоміг зробити.

— Так.

— І що тепер?

Серафіл не відповів. Він дивився на корону Андуїна, яку залишили на низькому столі. Ніхто більше не мав права покласти її на голову

законного Врінна. Зате всі хотіли якнайшвидше вирішити, кому вона дістанеться.

— Тепер я спробую знайти того, хто здатен не захотіти цієї корони, — сказав він.

Джайна не зрозуміла. Серафіл і сам ще не знав, що говорить про майбутній Конкордат.

⁂

Пізніше, коли Сильвана спитає, хто з двох правителів був страшнішим, Серафіл відповість надто швидко: «Артас». Сильвана вимагатиме пояснення. І він зрозуміє його тільки після довгої паузи.

Андуїн почав із молитви жерця, якою колись повертав тих, хто ще стояв на порозі смерті. Його спокусила думка, що цю межу можна пересунути заради Варіана. Серафіл добровільно погодився на дослід, але Андуїн не зупинив його на прохання учасника. Він повернув радника невмерлим і вільним; так само не поневолював інших воскреслих, не вбивав живих для поповнення війська й допускав відмову від служби. Згодом використав союзи з невмерлими для політичного та військового розширення Альянсу, не завжди лишаючи сусідам простір для вільного вибору. **Його жрецьке Світло не згасло; його милосердя стало вибірковим, але не зникло.** Його відповідальність залишалася тяжкою. Проте він утримав межу, яку Артас згодом заперечить як сам принцип.

Артас залишився живим паладином. Не носив корони з льоду, не наказував Скари і не залежав від Нер’зула. Саме тому моральний ризик був глибшим: кожен його наступний наказ походив із його власних переконань. Він не прагнув утримати конкретних людей від смерті, а захотів визначити, **що таке Смерть для всіх**. Він не питав дозволу народів і називав незгоду невдячністю. Його обіцяне визволення мало стати вічною коронацією самого себе.

— Отже, він став гіршим за ліча, так і не переставши бути паладином? — запитав Серафіл.

— Не «гіршим» як остаточний суд над усією людиною, — сказала Сильвана. — Але його політика здатна знищити значно більше. Він зробив із власного світлого образу дозвіл вирішувати за весь світ.

Серафіл нарешті зрозумів, чому перемога над Андуїном не була його перемогою.

Він знайшов паладина, котрий міг перемогти Короля-ліча. І не побачив, як цей паладин уже готувався стати **господарем самого Буття**.

Люди, яких не взяла жодна корона

Після падіння Штормовію колишні добровольці-невмерлі Андуїна не розсипалися в прах і не кинулися на живих: їхнє воскресіння не трималося на його особистому наказі. Одні попросили дозволу лишитися в місті, яке захищали. Інші пішли до самостійних громад на півночі. Треті шукали Сильвану, бо сподівалися, що вона зрозуміє право мертвих на власне життя краще за нового короля.

Артас оголосив тимчасову реєстрацію, нібито заради безпеки. Перші списки містили тільки імена та місця проживання. Потім у них з’явилася графа «ступінь небезпеки». Нарешті канцелярія попросила позначати, хто здатен чаклувати, лікувати й організовувати громаду. Сам Артас не наказував одразу вбивати цих людей; він називав усе це розумною обережністю. Але Серафіл упізнав у списках першу риску майбутнього переслідування.

Один із колишніх вартових Андуїна повернув до міської ради його медальйон. На ньому було написано: «Служу Штормовію». Вартовий не погоджувався, що після смерті короля напис утратив сенс. Його не змогли переконати ані паладини, ані чиновники. Тоді він просто влаштувався лагодити міський міст, а вечорами допомагав невмерлим родинам вибиратися за мури. Ці містки згодом стануть значно важливішими за державні маніфести.

Розділ 08. Сильвана і той, хто не бажав бути чиїмось солдатом

Сильвана зустріла Серафіла за обставин, які він називав дипломатичними, а вона називала нахабством. Він мав власні джерела у невмерлих поселеннях, збирав відомості про Альянс і дозволяв собі оцінювати політику сусідніх держав так, ніби всі їхні правителі особисто запросили його давати поради.

— Ти шукаєш місце при моєму дворі? — запитала Сильвана.

— Ні.

— Командування?

— Ні.

— Торговельну угоду?

— Можливо. Але я не хочу ставати частиною твого апарату.

— Тоді хто ти такий, гараніре?

— Той, кому не подобається, коли за нього вирішують.

Сильвана усміхнулася тільки очима.

— Дивно. Це майже те саме, що я кажу про свій народ.

Вони не стали близькими друзями. Надто добре знали ціну особистій свободі, аби легко віддати комусь право її тлумачити. Сильвана пам’ятала всі обставини свого перетворення, власні помилки й жорстокі рішення. Серафіл не дозволяв їй перетворювати страждання невмерлих на моральну індульгенцію для їхніх керівників.

— Якщо один із нас нападе на живе поселення, — сказав він, — ти ж не назвеш це просто боротьбою за визволення?

— Ні, якщо напад безпідставний.

— От і добре. Бо я хочу такого самого підходу до паладинів.

— Ти хочеш, щоб до паладинів ставилися неупереджено? Ти?!

— Я ХОЧУ, ЩОБ ЇХ СУДИЛИ ЗА СПРАВИ! А ТЕ, ЩО Я ЇХ НЕ ЛЮБЛЮ, ЦЕ ВЖЕ МОЄ ОСОБИСТЕ!

Сильвана розсміялася. І це, можливо, була перша мить, коли вони справді порозумілися.

Артас тоді вже був живим паладином, який пам’ятав Крижану Скорботу, Нер’зула й Льодяний Трон з іншої часової гілки. Він переміг Короля-ліча Андуїна, здобув Штормовій і дедалі охочіше називав власні політичні рішення служінням Світлу. Серафіл добре знав ціну його сходження, бо допоміг обом королям стати тим, чим вони стали: одному відкрив двері до некромантії, другому до трону.

Він не був єдиним винуватцем падіння Андуїна. Андуїн зробив власний вибір, а Артас сам обрав подальший шлях. Але гаранір уже не міг вдавати, що лише спостерігав. Смерть, яку він прийняв у ритуалі, не зняла з нього відповідальності за життя інших.

— Ти знову думаєш, що сам здатен вирішити долю півконтиненту? — запитала Сильвана.

— Я не хочу, щоб Артас вирішив її замість усіх.

— Це не відповідь.

— Іншої зараз, на жаль, нема. І це мене страшенно бісить.

Ніч, коли Сильвана зрозуміла, хто саме їй дістався

На ранній зустрічі з Сильваною Серафіл без дозволу назвав її на «ти». Почет завмер. Один із офіцерів схопився за руків’я меча.

— Ти щойно звернувся до королеви без титулу, — холодно зауважив він.

— Так. А ти щойно витягнув на палець меча через слово. І що тепер, будемо обидва вдавати, ніби це розумні заняття?

Офіцер образився і демонстративно вийшов. Сильвана не покарала його за це. Навпаки, повернулася до Серафіла:

— Тобі подобається втрачати союзників?

— Ні. Подобається не робити з них меблі. Хочеш, я буду називати тебе «Ваша Величносте»? Буду. Але коли ти скажеш дурницю, я все одно скажу, що то дурниця.

— Тоді ти дуже швидко з’ясуєш, скільки людей готові це терпіти.

— Я вже з’ясував. Менше, ніж хотілося б, блядь.

Сильвана могла вислати його. Натомість запитала, чи приніс він відомості, які справді допоможуть невмерлим громадам. Приніс. І відмовився видати ім’я джерела, навіть попри її наказовий тон. Їй це не сподобалося. Але саме тоді вона вперше повірила, що цей невмерлий не продасть чужої довіри лише тому, що перед ним корона.

Саме тут виникло головне протиріччя Серафіла. Він ненавидів імперські звички Альянсу, але його власне прагнення завадити їм часом загрожувало чужій самостійності. Він хотів бути вільним і водночас міг надто легко вирішити, що знає, яка свобода буде правильною для інших.

Саме тому Сильвана стане для нього не зручною союзницею, а постійним нагадуванням: той, хто захищає незалежність невмерлих, не має права перетворювати їх на інструмент особистої ворожнечі.

Розділ 09. Королева, яка не просила дозволу вигадувати майбутнє

Людина, якій не можна наказати мовчати

Азшара вперше почула про Серафіла не в доповіді про великого переможця. У короткому донесенні наги написали: «Невідомий жрець з’явився у сховищі через тінь від відчинених дверей, нагрубіянив

охороні та відмовився назвати покупця відомостей». Друга доповідь Іллідарі містила ту саму прикмету, тільки охоронця там він назвав «пихатим довбнем із двома клинками». Королева порівняла почерки й зрозуміла, що працює не один шпигун, а незалежна мережа, чий центр уміє проходити між чужими системами безпеки.

Замість вимагати голів, Азшара запросила господаря мережі на розмову. У відповідь отримала повідомлення: «Можу після полудня. Зранку в мене нахабний купець і білка. Білка гірша». Королева спершу вирішила, що це шифр. Купець справді був, білка теж.

На зустрічі Серафіл сказав, що не приєднається до її справи, якщо вона захоче забрати його людей у власне підпорядкування.

— Я не купую твоїх людей, — відповіла Азшара. — Мені потрібні твої відомості. І, можливо, твоя здатність говорити «ні».

— Тоді ти помилилася адресою. Я ще й «на хуй» можу послати, коли дуже заважають думати.

— Я вже помітила. Але в моїй раді це не замінить аргументів.

— А я, блядь, і не продаю це як аргумент. Це безкоштовний додаток.

Азшара не засміялася. Вона помітила інше: він міг би вимагати плату, титул, варту, посаду. Натомість найбільше наполягав на праві своїх агентів залишатися не її власністю. Для королеви, яка все життя звикла наближати людей через залежність, це було неприродно. І корисно.

Того ж вечора вона сказала Ілліданові, що запросить Серафіла до задуманої ради. Іллідан запитав, навіщо їй невмерлий, який здатен образити навіть стілець.

— Тому що стілець не заперечить мені, коли я вирішу знову стати імператрицею, — відповіла Азшара. — А він заперечить. І не помітить, що зробив щось важливе.

— Він помітить. І розповість про це всім.

— Розповість про власну дотепність. Не про причину, через яку я його покликала.

Іллідан довго дивився на неї. Він уже пережив надто багато тріумфів самовпевненості, щоб відмахнутися від такої можливості.

Азшара обдумувала майбутній Конкордат задовго до того, як її контррозвідка виявила агентів Серафіла серед наг і Іллідарі. Ідея була її власною відповіддю на нескінченну історію імперій, союзів, підлеглих держав і «тимчасових» військових гарнізонів, що ніколи не поспішали повертатися додому.

Королева не стала доброю лише тому, що запропонувала створити надфракційний орган. У ній жили давня гордість, бажання керувати, талант до маніпуляцій і пам’ять про держави, якими вона колись володіла. Але протягом століть вона зрозуміла одну неприємну істину: навіть найкраще задуманий порядок, якщо його створює одна корона, з часом перетворюється на продовження цієї корони.

— То ти, блядь, справді вирішила поділитися владою? — іронічно запитав Іллідан під час їхньої ранньої розмови.

— Я вирішила створити механізм, який витримає навіть мої помилки.

— Смілива думка.

— Я теж так вважаю.

— Ти не змінилася.

— Ні. Я просто більше не плутаю непомильність із королівським титулом.

Зустріч із Серафілом була наслідком шпигунської історії. Він намагався не допустити союзу наг та Іллідарі з Альянсом, тому розмістив агентів у тих, кого вважав потенційними партнерами Штормовію. Йому не було відомо, що Азшара вже готувала власну, значно ширшу політичну конструкцію.

Викриття почалося з дрібниці. Один із наґських писарів перестав плутати старі герби, хоча весь попередній місяць вдавав неосвіченого найманця. Інший, розмовляючи з Іллідарі, знав про торговельну суперечку, яку ще ніхто публічно не оголошував. Азшара не наказала їх негайно ув’язнити. Вона спостерігала, кому вони доповідають. Слід привів до Серафіла, котрий у цей час уже вивчав, як проскочити непомітно між вартою та охоронними чарами королівського двору.

— Він зараз тут? — запитала королева.

— Ми перевірили всі входи, — відповіла нага.

— Я питала, чи він тут, а не чи заходив через двері.

Позаду завіси хтось дуже обережно затримав дихання. Азшара навіть не обернулася.

— І, гараніре, котячі хитрощі й тіньові звички я б порадила залишити для гірше навчених вартових.

Завіса ворухнулася.

— ЯК ВИ МЕНЕ ПОБАЧИЛИ?!

— Я не побачила. Ти щойно відповів.

Так королева Азшара вперше перемогла його не могутністю, а терпінням.

Королева запросила його до розмови без погроз і без зайвих церемоній.

— Я знайшла твоїх людей, — сказала вона.

— Усіх, блядь? — миттєво перепитав Серафіл.

— Ти сподівався, що я назву число?

— Я перевіряв.

— Вочевидь.

— До речі, як тебе звати насправді? — спитала Азшара.

— Серафіл. І тільки, блядь, спробуй сказати, що знаєш казку.

— Про сторожа семи переправ? Знаю. Він принаймні вмів відрізняти двері від стіни.

— Я теж умію. Просто іноді зручніше пройти крізь стіну, злившись із Тінню, ніж відчиняти двері. Менше зайвих церемоній.

— Ти сам собі, блядь, здаєшся неймовірно дотепним, — мовив Іллідан із порога.

— А ти зі своєю пов’язкою на очах і досі приходиш у кімнату точно на найгіршій репліці. Вітаю, друже, це теж талант.

Азшара не дала сварці перетворитися на поєдинок. Їй уже було зрозуміло: цих двох не можна ставити поруч без причини. Але іноді саме їхня нездатність погодитися рятуватиме її від занадто легкої згоди.

— Якщо ви збираєтеся запропонувати союз із Альянсом, то я відразу проти.

— Серафіле, я ще нічого не запропонувала.

— АЛЕ Я ПОПЕРЕДИВ!

— Саме тому ти мені цікавий. Ти відчуваєш небезпеку в чужій експансії, але ще не помічаєш, як іноді власна боротьба стає такою самою спробою все контролювати.

Серафіл замовк настільки несподівано, що Азшара вирішила не заважати цьому рідкісному явищу.

— Я придумала Конкордат не для тебе, — продовжила вона. — І не проти Альянсу. Він потрібен усім, включно з тими, кого ти недолюблюєш.

— І ви хочете, щоб я погодився контролювати навіть власні дії?

— Я хочу, щоб ніхто не міг оголосити себе винятком. Включно зі мною.

— Ви усвідомлюєте, наскільки це неприємна пропозиція?

— Тому я її й роблю.

Коли Іллідан дізнався про задум, він упізнав у ньому дещо знайоме. Іллідарі теж колись створювалися для боротьби з загрозою, що перевищувала королівства. Але Іллідан пам’ятав, якою ціною обходилася організація, надто прив’язана до одного володаря та його особистої певності.

Троє, яких він колись допоміг здолати

Перед першою спільною нарадою Серафіл раптом відкрив ще одну причину, чому йому подобалося сидіти за столом із наймогутнішими постатями Азероту. Десь у його старих часових відлуннях зберігалися рейди, де він допомагав іншим пригодникам перемагати Іллідана, Азшару й навіть Сильвану в Утробі. Ці спогади не були вироками теперішнім співрозмовникам: битви відбувалися за обставин іншої історії, де кожен мав інші цілі та союзників. Але як матеріал для жартів вони були бездоганними.

— Іллідане, у мене до тебе, блядь, питання, — почав Серафіл.

— Уже ні, — відповів мисливець на демонів.

— Я тобі колись допоміг програти. Де моя подяка?

— Ти був одним із багатьох, хто вирішив, ніби знає, що я роблю. Вітаю з численністю.

— А ВИ ЗНАЄТЕ, ЯК ВАЖКО ПРОЙТИ ВЕСЬ ТЕМНИЙ ХРАМ, ЩОБ ПОЧУТИ ТАКЕ?!

Азшара сховала усмішку за келихом.

— Не смійся, Ваша Величносте. З тобою було не легше. Вічний палац, ціла купа пасток, і я ще мав удавати, що вражений інтер’єром.

— Ти був вражений, — спокійно відповіла вона. — Інакше не запам’ятав би його так докладно.

— Я ЗАПАМ’ЯТАВ, ДЕ МЕНЕ ЛЕДЬ НЕ ВБИЛИ!

Сильвана склала руки на грудях.

— Спробуй тільки згадати Утробу.

— Я ж іще нічого не сказав!

— У тебе на обличчі вже написано «Я І СИЛЬВАНУ ПЕРЕМІГ».

— ДОПОМАГАВ ПЕРЕМОГТИ! Я ДУЖЕ ТОЧНО ВИСЛОВЛЮЮСЯ!

— Дивовижно, — сказала Азшара. — У такому разі ти вже тричі рятував світ від нашої компанії. Як ми досі живемо?

— Я ж не казав, що вас убив! У мене взагалі дивні стосунки з тими, кого потім зустрічаю на нарадах.

Іллідан підозріло подивився на королеву.

— Ти справді хочеш запросити цього на постійній основі?

— Саме тому й хочу, — відповіла Азшара. — Він не дозволяє великим іменам стати недоторканними. Хоча часом робить це в найгірший спосіб.

— Я ВСЕ ЧУЮ!

— На це, гараніре, ніхто з нас не сумнівається.

Відтоді він не раз використовуватиме давні сутички як жарт, але ніколи не заявлятиме на їхній підставі право командувати чиєюсь волею. У тому, щоб допомогти здолати когось у минулому, не було довічної ліцензії розпоряджатися його майбутнім.

— Ти хочеш зробити нас беззубими радниками? — запитав він Азшару.

— Ні. Я хочу, щоб наші клинки не ставали аргументом у кожній політичній суперечці.

— І якщо я вважатиму удар необхідним?

— Ти пояснюватимеш його іншим.

— Ти вимагаєш надто багато.

— Від тебе чи від мене?

Іллідан не відповів одразу.

Саме тоді почалася його нова історія: не захисника, який один готовий пожертвувати всім, а воїна, який дозволить іншим сказати йому «ні». Це давалося йому важче, ніж будь-яка битва з демонами.

Чому Азшара запросила тих, хто міг їй заперечити

Коли Азшара вперше розповіла Ілліданові про майбутній Конкордат, він довго дивився на список можливих учасників.

— Ти запросила Тураліона?

— Так.

— Людину, яка схильна бачити в моїх рішеннях беззаконня?

— Саме тому.

— І Велена, який роками підозрював мене у готовності пожертвувати будь-ким?

— Так.

Іллідан постукав пальцем по останньому імені.

— А цього навіщо? Твій невмерлий інформатор не здатен мовчки прослухати навіть власні пояснення.

— Серафіл не мій інформатор. Я виявила його серед наг та Іллідарі, коли він виконував власну операцію. Він уже тоді не збирався служити мені.

— Це не відповідь.

Азшара трохи усміхнулася.

— Я не хочу створити раду, у якій усі заздалегідь визнають мою правоту. Таку раду я могла б утворити з дзеркал. Вони дешевші, а суперечок із ними менше.

Іллідан помовчав.

— А якщо їхні заперечення завадять нам діяти, коли часу не буде?

— Тоді нам доведеться створити правила для невідкладних випадків. Але не відмовлятися від заперечень. Ти ж пам’ятаєш, чим закінчувалися наші найупевненіші рішення?

На його обличчі майнула тінь. Він пам’ятав Сарґераса. Пам’ятав власне ув’язнення. Пам’ятав тих, кого не зумів переконати, і тих, кого навіть не спробував.

— Я, блядь, не стану слабшим від того, що мене хтось перевірятиме, — нарешті сказав Іллідан.

— Я на це й сподіваюся.

— Але якщо гаранір знову почне волати про Альянс і слати нас під три чорти…

— Я запропоную тобі щось радикальне.

— Що саме?

— Дослухати, перш ніж посперечатися.

Іллідан дивився на королеву так, наче вона щойно запропонувала йому добровільно повернутися до в’язниці на десять тисяч років.

Частина друга. Конкордат: між владою і свободою

Розділ 10. Ідея королеви

Після першої зустрічі Азшара запросила всіх, хто не боявся їй заперечувати. Вона не пропонувала гаранірові керівної посади й не вимагала його агентури. Спочатку треба було створити правила, однакові для засновників і для незручних союзників.

Окремі мавпочки, спільне попередження

Власна розвідка Серафіла не стала розвідкою Конкордату. На цьому він наполіг перед будь-якою обіцянкою співпраці. Його люди шукали й перевіряли відомості в **його особистих інтересах**, самі вирішували, чи продовжувати службу, а звітували тільки перед ним. Він не передавав Раді ні списків агентури, ні права наказувати їм. Азшара мала власні джерела серед наг, Іллідан серед Іллідарі; Сильвана знала дороги невмерлих, Аллерія працювала зі своєю незалежною мережею, Кадґар довіряв магічним спостерігачам, Тураліон — знайомим паладинам. За потреби кожен із них міг поділитися **перевіреним висновком**, не розкриваючи джерела чи не підставляючи чужого інформатора.

— Тобто ви хочете, блядь, користуватися нашими вухами, але навіть не знати, кому вони належать? — уточнив Серафіл.

— І ти користуватимешся нашими попередженнями, не отримуючи наших таємних архівів, — відповіла Азшара.

— ЗРУЧНО. ВИХОДИТЬ, Я І МОЇ ЛЮДИ ДЛЯ ВАС ЗРУЧНІ МАВПОЧКИ!

— Добровільні, блядь, мавпочки, — негайно уточнив Іллідан.

— ДЯКУЮ, ДЕМОНІЧНИЙ ЮРИСТЕ!

— Тобі потрібен статут, — сказала Азшара. — Ніхто не має права відібрати твоїх людей. І ти не маєш права вимагати, щоб увесь Конкордат воював проти Альянсу заради твого особистого роздратування.

Серафіл подумав. Перше обмеження йому сподобалося. Друге страшенно не сподобалося.

— Погоджуюсь, — нарешті буркнув він. — Добровільно. Але я хочу, щоб у протоколі було написано: «Не підлеглий».

— Напишемо, — відповів Велен. — І поруч: «Відповідає за власні рішення».

— ОТ У ВАС ОБОВ’ЯЗКОВО ЗНАЙДЕТЬСЯ ДРУГИЙ РЯДОК!

Так вони й домовилися. Рада обмінюватиметься з ним попередженнями; він, коли вважатиме за потрібне, приноситиме власні. Ніхто не вбудовуватиме приватну мережу в командну вертикаль, але всі визнаватимуть спільний обов’язок попередити інших про безпосередню катастрофу. І якщо один зі співрозмовників помилиться, інші матимуть право заперечити.

Велен став спікером. Він не був бездоганним провидцем і знав ціну помилковому тлумаченню видінь. Сім незалежних маршалів доповнили Верховну раду: Кадґар відповідав за аркану та магічну безпеку; Аллерія за приховані загрози; Сильвана за контррозвідку і свободу особистості; Тралл за стихії; Алекстраза за Життя; Ноздорму за часові небезпеки; Туралiон за Світло й експедиційні сили.

Азшара й Іллідан залишилися співзасновниками. Вага голосів у них була різною, але стратегічні питання Рада вирішувала консенсусом: не шляхом вимоги однаково думати, а шляхом усунення принципових заперечень. Обмеження надзвичайних повноважень, незалежна перевірка та нетерпимість до підкупу були правилами, а не прикрасою статуту.

Серафіл не отримав радників. Власне, він не хотів їх отримувати. Він залишався самостійним учасником розмов і самостійним гравцем. Міг

радити, заперечувати, приносити розвідувальні відомості, іноді лаятися, але не вимагати від Ради служіння власній неприязні до Альянсу.

Спочатку схема здавалася надто повільною. Кадґар вимагав позначати ступінь достовірності донесень, Сильвана відмовлялася називати підозру доказом, а Азшара мала неприємну звичку запитувати, хто саме виграє від запропонованої дії. Утім, уже перша спільна перевірка показала користь такої впертості.

Один із людей Серафіла доповів про багряних вершників на північній дорозі. Наги Азшари повідомили про незвичне завантаження кораблів. Іллідарі виявили магічні сигнали, що зникали за годину до прибуття патрулів. Жоден факт окремо не свідчив про напад. Разом вони дозволили попередити караван невмерлих та спрямувати до нього добровільну охорону без оголошення війни сусіднім державам.

— Моя агентура, сука, знайшла вершників, — заявив Серафіл після операції.

— Моя — кораблі, — нагадала Азшара.

— А мої бійці, між іншим, не хуї пинали, а перевірили сигнали, — додав Іллідан.

— А я, між іншим, перевірив, що це не три незалежні торгові пригоди, — втрутився Кадґар.

— І ХТО Ж У НАС, БЛЯДЬ, ГОЛОВНИЙ?! — запитав Серафіл.

— Караван, який не спалили, — відповіла Сильвана.

На цей раз вони не знайшли, що заперечити. Відтоді обмін повідомленнями став звичкою. Агентам не дозволялося діяти всупереч волі їхніх власних керівників, а спільне попередження не надавало Конкордату права забрати чи використати чуже джерело.

Кадґар від початку вважав себе найкращим магом у залі. Здебільшого мав для цього підстави, а тому періодично потребував холодного душу.

У сімнадцять його волосся посивіло від дотику до чужої магічної сили; через століття пригод він здобув іще погані звички: мало спати, запивати втому даларанськими настоянками, курити люльку в непридатних місцях і за кожної нагоди давати співрозмовникові відчути розмір власного розуму.

— Ти можеш бути генієм і помилятися одночасно, — сказала йому Азшара на першому засіданні.

— Теоретично, — відповів він.

— Практично теж. Побачимо скоро.

Вона ще не знала, наскільки швидко.

Зі спогадів Велена. Пророцтво не є наказом

На першому засіданні Велен був найстарішим із тих, хто не поспішав доводити свою мудрість. Він пам’ятав світ, якого вже не було, і десятки рішень, ухвалених після видінь, що здавалися незаперечними. Саме тому, коли Конкордат вимагав від нього остаточного передбачення щодо Артаса, він не відповів відразу.

— Я бачив порожні вулиці невмерлого поселення, — сказав Велен. — А в іншому видінні бачив ті самі вулиці, повні людей та невмерлих, які купували хліб один в одного.

— То яке, блядь, справжнє? — запитав Іллідан.

— Обидва можуть бути можливими. Або жодне.

Кадґар, який звик перевіряти кожне твердження, поклав посох на стіл.

— Нарешті пророк, який визнає похибку спостереження.

— Нарешті архімаг, який не намагається зімітувати майбутнє звичайним рівнянням, — відповів Велен.

Азшара розсміялася. Іллідан, однак, нахмурився.

— Якщо ми витрачатимемо час на перевірку кожної дрібниці, загинуть ті, кого могли врятувати.

— А якщо не перевірятимемо, — втрутився Тралл, — самі можемо стати причиною їхньої загибелі.

Тралл знав, як визволитель стає воєначальником і як нація, що прагнула свободи, може раптом почати вимагати її в інших. Він не вірив, що власна шляхетна історія робить його народ нездатним до помилок. Тому його заперечення Іллідановi було не страхом перед битвою, а вимогою пам'ятати, що «врятувати» й «підкорити заради захисту» іноді розділяє один непомітний крок.

— Ти хочеш, щоб я, блядь, сидів і чекав, поки Артас знищить Лордерон? — запитав Іллідан.

— Я хочу, щоб ти не вирішив, ніби кожен, хто не допоміг тобі сьогодні, завтра стане ворогом.

— Дуже зручна порада від того, чиї війська не стоять на підступах до Льодяної Корони.

— І дуже незручна для того, хто весь час готовий там їх розмістити, — відповів Тралл.

Серафіл відкинувся на спинку крісла.

— Обережніше, Іллідане. Він зараз не про стратегію. Він про те, як за гарні слова непомітно відбирають у людей життя.

— Ти раптом став, блядь, фахівцем із добрих слів? — запитав Іллідан.

— Ні, тому й помічаю підозрілі раніше за вас, ораторів.

Тралл не засміявся. Йому згадався холод кам'яних мурів Дурнгольда, запах арени, де з орків робили видовище, і перші роки після звільнення, коли кожен наказ здавався необхідним для виживання нового народу. Колись він думав, що, звільнивши поневолених, вже навчився відрізняти праведну силу від зловживання нею. Згодом

побачив, як визволені самі починають мріяти про чужі землі, а слово «честь» може стати прикрасою для голоду влади.

— Я знаю, чим пахне клітка, — промовив Тралл. — Але найгірше, коли ти сам несеш її дверцята й називаєш це охороною. Я не хочу, щоб Конкордат став ще однією Ордою, що прокинулася з доброю метою і не помітила, як вирішує долю всіх навколо.

— Ти моїх Іллідарі, блядь, із наглядачами порівнюєш? — обурився Іллідан.

— Ні. Я порівнюю їхню силу з владою, якій знадобляться межі. Своїх воїнів я теж не звільняю від запитань. Особливо своїх.

Азшара постукала нігтем по столу.

— Отже, якщо на нас чекає напад і громада просить захисту, ми повинні спершу довести, що не перетворимо захист на окупацію?

— Так, — сказав Тралл. — Дайте громаді можливість назвати умови нашого відходу ще до прибуття військ. Якщо нам страшно почути цю умову, значить ми не готові допомагати.

— А якщо громада, блядь, помиляється? — спитав Іллідан.

— Допоможіть їй побачити наслідки. Але не забирайте в неї вибір, доки загроза не вимагає безпосереднього порятунку людей.

— Прекрасно, — підсумував Серафіл. — У нас уже є королева, мисливець на демонів і шаман, який забороняє всім поводитися як довбням. Залишилося тільки виконати рішення. Це, блядь, завжди найгірша частина.

Велен довго мовчав. Не з нерішучості: він згадував Арґус і той день, коли деякі його найближчі друзі обрали силу, названу вічним спасінням. Він теж колись ішов за видінням. Воно врятувало частину народу, але не позбавило його болю за тих, кого не зміг забрати.

— Я підтримую Тралла не тому, що бачу безпечний шлях, — сказав пророк. — Я не бачу такого. Зате знаю ціну шляху, який оголосять

єдиним. Наше призначення не в тому, щоб відібрати в інших можливість помилятися. Наше призначення в тому, щоб не дозволити нашій силі зробити їхні помилки смертним вироком.

— Ти ж, блядь, пророк. Можеш бодай раз сказати, який із цих йобаних варіантів правильний? — кинув Серафіл.

— Можу сказати, який залишить нам право виправити власну помилку.

— Оце вже звучить розумно. І дратує, як сука.

Азшара занотувала відповідь Велена не як пророцтво, а як принцип: **влада має залишати можливість виправити себе, не руйнуючи тих, кого вона захищає**.

Королівський протокол і вільний рот

Ще раніше Азшара наказала писареві вести дослівний запис першого засідання. Писар продемонстрував неабияку витримку до третьої репліки Серафіла.

— Ти справді хочеш посадити за один стіл усіх, хто ледь не повбивав одне одного? — спитав той у королеви. — Це геніально чи остаточно пиздець?

— У протоколі залишити «небезпечно», — сухо розпорядилася Азшара.

— А навіщо переписувати мої слова? Я ж тут, чую кожне.

— Щоб інші не пішли зі зборів до їхнього початку.

— Тоді хай, блядь, ідуть. Я не тримаю.

Один із представників дренеїв справді підвівся. Не через лайку як таку, а через те, що Серафіл перебив його розповідь про загиблих. Серафіл спробував віджартуватися, побачив його обличчя і замовк.

— Я перебив. Це моя провина, — сказав він уже без гри на публіку. — Продовжуй. Я вислухаю. І не тому, що ти дреней або високий гість. Тому що ти говорив про людей, а я поводився як довбень.

Дреней залишився. Він не полюбив Серафіла, зате згодом доручив йому перевірити складне повідомлення, бо був певен: якщо дані погані, цей шпигун не прикрасить їх заради пристойного вигляду.

Азшара зробила висновок, який залишила при собі. Нахабство не створювало довіри. Довіру створювала здатність визнати помилку без поклонів і без вимоги негайного прощення. А нахабство лише допомагало Серафілові потрапляти у пригоди, де ця здатність перевірялася.

Азшара не зупинила суперечку. Дозволила їм висловитися до кінця. А потім сказала:

— Саме так працюватиме Конкордат. Той, хто має слушний план, мусить витримати не тільки опір ворога, а й заперечення союзників.

Лист, якого не хотіли слухати

Одного разу через три незалежні мережі надійшли три різні доповіді про той самий караван. Розвідники Кадґара говорили про можливу контрабанду. Агенти Азшари вважали вантаж прикриттям. Люди Серафіла повідомляли, що там везуть хворих невмерлих дітей і старі ковдри, а чутки про контрабанду пустив конкурент торговця.

— Твої джерела теж можуть помилятися, — сказав Кадґар.

— Та звісно, що можуть, блядь. Вони не твої магічні дзеркала, які показують тільки те, що ти й так хочеш побачити.

Кадґар обурився. Пізніше з’ясувалося, що й Серафілова доповідь була неповною: серед ковдр справді лежали заборонені реліквії, але власник каравану заховав їх без відома родин. Конкордат зупинив перевезення, відокремив небезпечні речі, забезпечив лікування і не покарав усіх пасажирів за одну схованку.

— Твоя мережа не впоралася сама, — підсумував Кадґар.

— Твоя теж, зірочко. От для чого, сука, ми тут усі зібралися.

Після наради архімаг хотів додати до правил обов’язкове розкриття джерел. Серафіл відмовив. Він запропонував інше: кожен власник мережі доводить надійність відомостей незалежній перевірці, але не передає ключі від чужих життів усій Раді. Іллідан був проти. Азшара могла б легко скористатися відмовою, щоб вигнати незручного союзника. Натомість поставила пропозицію на голосування.

Після суперечки ухвалили саме цей порядок. Серафіл витлумачив результат як чергову перемогу здорового глузду над магічним бюрократизмом. Азшара мовчки відзначила інше: вони щойно отримали механізм, який не працював би, якби всі члени Ради боялися їй заперечувати.

Шкатулка після засідання

Перший великий конфлікт за столом Конкордату закінчився так пізно, що навіть Іллідан почав дивитися на двері з неприхованою ніжністю. Учасники розходилися. На столі залишалися протоколи, недопитий чай і невелика музична скринька Сильвани.

Серафіл знав мелодію. Єдина пісня, яку він роками носив у власній добірці не через ритм, а через пам’ять, закладену в ній. «Плач високородних» був для нього болючою й красивою річчю, яку не хотілося чіпати грубими руками. Але він був Серафілом, тож саме грубими руками її й зачепив.

Скринька заграла, і мелодія розлилася спорожнілою залою. На коротку мить він слухав серйозно. Потім вирішив, що горю не завадить трошечки руху, видерся на стіл, розкинув руки й вигукнув єдині слова талассійською, які пам’ятав певно:

— «Anar’alah belore»! «Sin’dorei»! Анар-ла-балора, шінду-валянда, БЛЯДЬ, Я ЗНОВУ ЗБИВСЯ!

Ні тону, ні ритму він не вгадав. Він танцював із серйозним обличчям, наче рятував спільне голосування, а не розганяв смуток. Кадґар повернувся по забутий посох і застиг у дверях.

— ХТО ПІДПИСАВ ДОЗВІЛ НА ЦЕ?!

— НІХТО! ЦЕ ІНІЦІАТИВА ЗНИЗУ!

Іллідан сперся на одвірок. Його погляд обіцяв не одну лекцію про дисципліну.

— Якщо впадеш, я не ловитиму.

— ЯКЩО ВПАДУ, ТО ЗВИНУВАЧУ АЛЬЯНС!

Сильвана з’явилася останньою. Побачила скриньку, Серафіла на столі та свою пам’ять, яку він перетворив на цирк. Усмішка згасла навіть у Кадґара.

— Злізь, — сказала вона.

Серафіл одразу зліз. Не сперечався. Не додав жарту. Тихо повернув скриньку й, поки ще лунали останні ноти, сказав:

— Я знаю, про що ця пісня. Принаймні розумію, скільки в ній втрати. Не хотів сміятися з твоїх загиблих. Хотів, щоб вона хоч раз не закінчилася тільки сльозами. Вийшло, мабуть, хріново.

— Вийшло гучно, — відповіла Сильвана. — І ти зіпсував половину голосних.

— Я взагалі не певен, що там були голосні.

Вона мовчки забрала скриньку. На наступному засіданні поставила її далі від Серафіла. Але не заборонила слухати. Це було не прощення в усіх справах і не нова дружба. Це був маленький дозвіл лишатися поруч із чужим горем, поки навчишся не затуляти його собою.

— Особливо, блядь, коли план стосується Альянсу! — встряв Серафіл.

— Ми зараз говоримо про видіння, — зітхнув Кадґар.

— А Артас не з Альянсу, по-вашому?!

— Ти здатен бодай раз вислухати речення до кінця?

— ЗДАТЕН! АЛЕ, БЛЯДЬ, ВОНО НЕ ЗАВЖДИ ТОГО ВАРТЕ!

Тоді Велен уперше вирішив, що ця рада має шанс на успіх. Не тому, що всі були мудрі. А тому, що кожному вистачало свободи бути нестерпним і кожного можна було зупинити аргументом.

Сімнадцята модель

Перша велика сварка Кадґара з усім Конкордатом сталася ще до появи серйозної зовнішньої загрози. На одній з нарад архімаг показав сімнадцять моделей імовірного руйнування старого портального вузла. Шістнадцять були зрозумілі. Сімнадцята вказувала на катастрофу за умов, які ніхто не міг повторити.

— Відключаємо вузол, — сказав Кадґар.

— Там проходить шлях до трьох лікарень, — нагадала Алекстраза.

— А якщо не відключимо, лікарень узагалі не стане.

— Покажи доказ, а не власну бороду, — втрутилася Азшара.

— Дозволю собі нагадати, що моя борода не бере участі в обчисленнях.

— От у цьому, Кадґаре, і є твоя, блядь, помилка, — сказав Серафіл. — Вона заважає бачити половину дошки.

Іллідан захотів розмістити воїнів біля переходу. Тралл заперечив, що без згоди громади це нагадуватиме окупацію. Сильвана відмовилася дозволяти зачарування живих кур’єрів без їхнього відома. Аллерія спитала, звідки взялися початкові дані. Велен вислухав усіх і замість вироку запропонував перевірити найгіршу модель на порожньому з’єднанні.

— Це забере дві доби, — сказав Кадґар.

— То, може, блядь, витратимо їх не на сварку? — запропонував Серафіл.

Перевірка показала, що сімнадцята модель правильна: вузол втрачав стабільність під дією дуже рідкісного поєднання вітру й арканічної хвилі. Кадґар отримав задоволення сказати «я ж казав», але Азшара не

дозволила йому розгорнути промову. Рада вчасно перенесла лікарняні переходи й без жертв відключила старий вузол.

— Ти сьогодні, блядь, мав рацію, — визнав Іллідан.

— Дякую.

— Не звикай, йобаний теоретику.

Кадґар усміхнувся. Він був нестерпним, але зовсім не дурним, і решта змушена була це пам’ятати.

Розділ 11. Народ без дозволу

Артасові доповідали про нові громади невмерлих щодня. Паладини Срібного ордену бачили їхні ферми, дороги, торговельні каравани й окремі укріплення. Багряний орден чекав на підтримку у війні з усіма невмерлими. Його фанатики не бажали з’ясовувати, хто скоював злочини, а хто просто випікав хліб. Вони вважали саме існування невмерлих підставою для вироку.

Артас поки вагався. Він не знав чисельності нових спільнот і боявся повторення давно минулої історії. Проте вагання не заважало йому поширювати проповіді про загрозу невмерлих. Бажання захищати живих поступово перетворювалося на думку, що він мусить врятувати їх від самої смерті.

Перше велике засідання Ради тривало майже до ранку.

— Ми маємо не допустити союзу Штормовію, срібних і багряних, — заявила Сильвана. — Один із них боїться невмерлих, другий розділений, а третій хоче винищення. Якщо вони стануть однією армією, молодому народові не дадуть жити.

— Не можна вважати всіх срібних фанатиками, — відповів Тураліон. — У багатьох із них є честь.

— Честь не захищає торговця від меча, — відказала вона. — Захищає рішення не завдавати удару.

Алекстраза запитала, чи не виникне серед невмерлих власного тирана. Тралл нагадав, що Конкордат не має права призначати новому народові правителя. Ноздорму не обіцяв точного майбутнього. Велен бачив можливий шлях, на якому вулиці громад спорожніють, але не міг сказати, чи буде це евакуація, депортація або винищення.

Кадґар повідомив про незвичайну магічну стабілізацію кількох поселень. Невмерлі не просто утримувалися в матеріальному світі старим закляттям. Їхня природа змінювалася. Проте маг не знав, що станеться, якщо такі зв’язки розірвати одночасно у великих масштабах.

— Ти сказав «не знаю»? Блядь, Кадґаре, у тебе зірочка з голови випала? — пожвавішав гаранір. — Занесімо це до протоколу!

— Я можу не знати й залишатися найвидатнішим із присутніх, — відказав Кадґар.

— О, ЗІРОЧКА ЗНОВУ СЯЄ! І ЯК ВАС, БЛЯДЬ, НЕ ЗАСЛІПЛЮЄ?!

Азшара підвелася. Вона запропонувала не зруйнувати можливість будь-якого союзу Артаса з орденами, а не допустити саме **союзу винищення**. Артасові належало право отримувати правдиві відомості про небезпечні осередки. Срібним належало право захищати мирних живих. Але ніхто не мав права називати цілий народ законною здобиччю.

Рішення ухвалили консенсусом. Конкордат не призначатиме ватажка невмерлим. Не підмінятиме їхніх виборів. Не знищуватиме ордени через їхні назви. Він захищатиме можливість громад самостійно вирішити, ким бути.

Після засідання гаранір довго стояв наодинці з Алекстразою.

— Ви ж не думаєте, що ми належимо до Життя? — запитав він.

— Не знаю, до якої космічної категорії вас слід віднести, — відповіла вона. — Але ти мислиш, пам’ятаєш і здатен відчувати біль. Цього досить, щоб я не дозволила вважати тебе річчю.

Він хотів пожартувати, але не зміг.

У далекому поселенні пекар тим часом уперше продав хліб живій родині, що поверталася з ринку. Її молодший син попросив ще один буханець. Пекар віддав його безкоштовно.

Він тоді ще не знав, що за кілька місяців долю всієї його громади обговорюватимуть боги.

Пекар і свідоцтво про право на існування

На першу громадську зустріч невмерлих Серафіл прийшов із порожнім зошитом. Йому було доручено слухати, а не наказувати, що звучало як найжорстокіше покарання в його кар’єрі шпигуна.

Пекар із північного Лордерону приніс три хлібини й папір, на якому міська управа відмовляла йому в дозволі відчинити крамницю. Причина займала один рядок: «Власник не належить до живого населення».

— А покупці? — поцікавився Серафіл.

— Живі. Їм подобається запах хліба. Мені теж подобається його пекти, хоч я більше не відчуваю смаку.

— І що ти хочеш від Конкордату?

— Нічого. Я хочу, щоб місто перестало вимагати від вас дозволу вирішувати, чи я людина.

Сильвана стояла поруч. Могла одним листом налякати управу. Марен пропонувала подати скаргу до місцевого суду. Серафіл уже придумав, як підкупити двох чиновників і третім зламати двері.

— Спробуймо без цього, — сказала Марен, прочитавши вираз його обличчя.

— Ти ще не знаєш, що я придумав, — обурився він.

— Саме тому й прошу без цього.

На слуханні мер вимагав доказу, що невмерлий може укладати договори. Пекар мовчки подав квитанції про податки, які той самий мер із нього стягував уже три роки. Серафіл захотів закричати «От же довбень!», але Марен випередила його й поставила дуже тихе запитання:

— Чи правильно я розумію, що він достатньо живий, аби платити, та недостатньо живий, аби працювати?

Мер так і не відповів. Крамницю відкрили не наказом Конкордату, а рішенням громади, яка вперше почула власну суперечність уголос. І пекар не зробився від цього вірним слугою ні Сильвани, ні Серафіла. Він просто вивісив нову табличку та почав продавати хліб.

Через багато років його пекарня стане одним із пунктів мирної допомоги під час війни. Ніхто з великих героїв не планував цього наслідку. Його створив чоловік, якому одного дня дозволили не бути символом і просто працювати.

⁂

Марен Вір і список, який не мав бути коротким

Марен Вір прийшла до Сильвани з двома книжками. У першій були імена невмерлих із семи громад, готових погодитися на спільні правила торгівлі. У другій були ті, хто не хотів жодної спільної держави. Друга книжка була товстішою.

— Ти принесла перелік прихильників і супротивників? — запитала Сильвана.

— Ні. Перелік людей, які мають право нам відмовити. Якщо ми не запишемо їхніх імен, завтра хтось почне говорити за всіх.

Серафіл прийшов за чужою печаткою й залишився через суперечку.

— Прекрасно, — сказав він. — Після загибелі, воскресіння й усіх йобаних воєн народ нарешті має державу, яка починається з книги незгодних. Якби я знав, що це так романтично, зайнявся б канцелярією раніше.

— Не має, — відповіла Марен.

— Чого?

— Держави. Вона ще не створена. Ми лише питаємо, хто згоден мати спільну раду і які права залишаться в тих, хто не вступить. Ви, мандрівні герої, чомусь завжди оголошуєте перемогу раніше, ніж люди встигають висловитися.

Сильвана ледь помітно посміхнулася. Серафіл розгорнув другу книгу й побачив знайоме ім’я пекаря з Лордерону.

— Та цей довбень мені колись хліба безкоштовно дав!

— І тому, звичайно, зобов’язаний поділяти твою політику? — спитала Марен.

Він захлопнув книгу.

— Оце, блядь, у нас новий фахівець із того, як псувати мені день.

Марен забрала списки. Через кілька років, коли Конкордат шукатиме незалежних спостерігачів для трибуналу, вона не стане його співробітницею. Вона прийде від громад, які зрештою навчаться говорити власним голосом. І саме тому її свідчення буде важити більше за чергову промову можновладця.

Розділ 12. Три тіні

Звістка про зустріч Артаса з багряними прийшла вночі. Срібний орден також заворушився, але жоден розвідник не знав, що саме відбувається. Достовірними були тільки факт зустрічі та незрозуміла активність паладинів.

— Я Ж ВАС, БЛЯДЬ, ПОПЕРЕДЖАВ! — вигукнув гаранір на дистанційному засіданні.

— Попереджав, що правителі іноді розмовляють з іншими організаціями? — спитала Азшара. — Це було сміливе пророцтво.

Вона вимагала розділити підтверджене й припущене. Сильвана мала перевірити характер контактів. Аллерія забезпечувала незалежне зіставлення джерел. Туралiон наполягав, що Срібний орден ще не є ворогом. Іллідан готував захист на випадок нападу, але не отримав права здійснити превентивний похід. Тралл вимагав, щоб військові Конкордату не входили в поселення невмерлих без їхньої згоди.

Назву операції придумала Азшара: «Три тіні». Кожна з організацій мала власний задум, який міг небезпечно перетнутися з іншими.

Коли Велен запропонував говорити про катастрофу як про неминучу, Кадґар заперечив. Він вимагав вимірюваних ознак. Ноздорму підтримав його: одне видіння не дорівнювало вироку. Так Конкордат уперше навчився не замінювати доказ страхом.

Розвідка, яку не дозволяли записати в загальний реєстр

У ті самі дні Серафіл надіслав трьом своїм агентам різні завдання. Один мав дізнатися, які кораблі таємно зайшли в порт, другий перевірити маршрут невмерлого каравану, третій пересвідчитися, що перша двійка не підтасувала йому звіти з особистої злості. Серафіл довіряв людям, але не вважав довіру причиною закривати очі.

Його молодий інформатор запитав, чому ці дані раптом бачить і рада Азшари.

— Бо я так вирішив. Ви працюєте на мене, не на Конкордат. А я погодився передавати те, що може зупинити катастрофу.

— А ми для них хто?

— Зручні, блядь, мавпочки, — серйозно сказав Серафіл. — Причому з дуже добрим нюхом на неприємності.

— Мені не подобається.

— Мені теж, блядь. Але я сам на це підписався. Якщо тобі не підходить, забери свою частину винагороди й піди. Ніхто тебе не триматиме.

Інформатор залишився, але не через жарти. Серафіл зашифрував його ім’я навіть для Кадґара. У Конкордату були власні спостерігачі, у Сильвани свої, у Азшари інші, в Іллідана мережа з геть іншою дисципліною. Вони зіставляли сигнали й обмінювалися висновками, не віддаючи чужих імен у спільний котел. Пізніше саме цей розподіл урятує безпеку Конкордату, коли частину особистої агентури Серафіла перевербує Альянс.

Тоді це здавалося лише способом уникнути чергової сварки про підпорядкування. Кадґар запропонував єдину картотеку всіх можливих агентів. Серафіл послав таку ідею подумки на хуй, а вголос пояснив, що один украдений список зробить усіх їхніх розвідників сиротами за професією. Азшара підтримала його. Кадґар образився. Спільна робота тривала, попри образу.

Під час перерви Кадґар вийшов на галерею з люлькою. Азшара одним закляттям викликала над ним холодний дощ.

— Це за що?!

— За непроникну систему магічного зв’язку, яку ти назвав бездоганною до першої незалежної перевірки.

— ЇЇ ВЖЕ ПЕРЕВІРЯЛИ!

— Отже, наступного разу перевірятимуть краще.

Пізніше це нагадування виявилося майже пророчим.

Розділ 13. Одинадцятий голос

Лист, якого не слід було надсилати

Тураліон пам’ятав ім’я срібного паладина, якому вперше написав про новий торговельний шлях невмерлих. Колись той захищав селян від справжніх нападників. Тураліон сподівався, що старий товариш відрізнить небезпечний загін від каравану з полотном.

Згодом під час слідства він прочитає власний лист уголос. Тоді ж, сидячи за письмовим столом, він не бачив у ньому нічого тривожного.

«На північній дорозі помічено нові переходи невмерлих. Прошу посилити спостереження й запобігти небезпеці для людських поселень».

У листі не було заклику до винищення. Не було карти Конкордату. Не було навіть згадки про молоду раду невмерлих. Але він містив дві назви переправ, яких паладинам бракувало для перевірки маршрутів.

Аллерія ввійшла саме тоді, коли Тураліон запечатував повідомлення.

— Знову старі товариші?

— Так. Допомагаю їм не допустити лиха.

— Якого?

— Звичайних труднощів на кордоні.

Вона втомилася за день і не перепитала. Пізніше цю коротку мить доведеться відтворювати перед незалежними слідчими, і в жодній правдивій відповіді не буде нічого втішного. Він не збрехав прямо. Вона не знала подробиць. Але обоє на мить дозволили близькості замінити уточнення.

Уже наступного дня інший паладин зробить із «посилити спостереження» висновок «підготувати затримання». А ще пізніше третій назве затримання «очищенням дороги».

Жоден із них не потребуватиме злого наміру Тураліона, щоб його лист став небезпечним. Саме це й належало зрозуміти маршалу, який усе життя вірив у благородство власних намірів.

Від листа до викриття минуло кілька днів. У цей час невмерлі каравани ще ходили дорогами, а Тураліон іще називав власні знайомства гарантією безпеки. Потім на засіданні Сильвана показала схему пересування срібних загонів. Один маршрут повторював переправи з листа, на якому стояла його печатка. Тураліон не міг більше говорити лише про добрі наміри.

Тураліон, Аллерія та ціна довіри

Тураліон був паладином ще в ті часи, коли ім’я Артаса викликало гордість, а не страх. Його відданість Світлу пережила війни й катастрофи. Він міг дивитися на ворога без ненависті, але не завжди помічав, як давні прив’язаності змінюють те, що він називав обов’язком.

Аллерія розуміла його. Вони пройшли довгі шляхи нарізно і разом, пережили різні види темряви. Її власний зв’язок із Безоднею навчив: сила може відповідати тобі навіть тоді, коли ти помиляєшся. Саме це робило її набагато менш готовою судити за зовнішнім виглядом. І все-таки у випадку власного чоловіка вона на якийсь час перестала ставити запитання, які обов’язково поставила б іншому.

— Ти знав, що срібні використовують ті самі дороги? — запитала вона після першого викриття листування.

— Я повідомляв їм про загрози.

— Я питаю не про твої наміри. Я питаю, що ти знав про отримувачів.

— Це були люди, яким я довіряв.

— А ти довіряв їм чи тому, ким пам’ятав їх раніше?

Він не відповів.

— Ти бачиш? — сказала Аллерія. — Ти змусив мене поставити найважче запитання до того, кого я люблю.

— Ти могла б не погоджуватися на власне відсторонення.

— Тоді я була б маршалом, який вимагає перевірки всіх, окрім себе.

Тураліон заплющив очі.

— Можливо, я намагався врятувати честь ордену, який уже змінювався без мого дозволу.

— Честь не зберігають приховуванням чужої провини. Її зберігають готовністю побачити правду.

Ця розмова не зробила їх менш близькими. Вона зробила їхню близькість відповідальнішою. Пізніше обидва погодяться з рішенням трибуналу, навіть коли не будуть задоволені кожною його деталлю. А Тураліон уперше скаже вголос, що Світло не має національності й не зобов’язане підтверджувати його власний патріотизм.

Аллерія сама обирає межу

Після відсторонення Аллерія отримала пропозицію від давнього знайомого з розвідки: достатньо одного нічного переходу, й вона довідається, що задумав Штормовій. Ніхто в Раді не мусив би знати. Чоловіка це захистило б від підозр, а її власні здібності нарешті стали б корисними.

Вона прочитала листа двічі. Потім спалила його, але не тому, що злякалася викриття. Відповіла відкритим записом арбітражному спостерігачеві: «Пропонували обійти встановлене обмеження. Відмовилася. Прошу зберегти копію, щоб мою мовчанку потім не назвали незнанням».

Тураліон дізнався про це від неї самої.

— Ти могла б мені допомогти, — тихо сказав він.

— Я допомагаю, — відповіла Аллерія. — Не дозволяю нашим учорашнім виправданням вирішувати, ким ми будемо завтра.

Відтак вона взялася за незалежне дослідження чужорідних космічних відгуків біля Нордтренду. Без переліків людських частин, без шпигування за срібними, лише за тим, що могло загрожувати

світобудові. Вперше її обов’язок перед Конкордатом не проходив через політичні рішення чоловіка.

Кадґарова зірочка й непрошений гість

Систему віддалених засідань створив Кадґар. Із тих магічних досягнень, якими він пишався, це стояло високо. Десятеро керівників у різних частинах світу могли говорити так, ніби сиділи за одним столом. Кришталеві канали зберігали тон голосу, міміку й навіть недобрий погляд Азшари на того, хто говорив надто довго.

— Мій захист надійний, — сказав Кадґар. — Навіть найспритніший шпигун не проникне в основний потік.

— А в неосновний? — запитала Азшара.

— Ваша Величносте, іноді надмірні запитання ображають науку.

— Тоді наука має ображатися й перевірятися одночасно.

Вони сперечалися про Артаса, коли Тураліон згадав про знайомих паладинів Срібного ордену. Кожне його наступне речення ставало складнішим для власного виправдання. Він визнав, що передавав їм відомості про торговельні дороги й невмерлі поселення; не таємниці Ради, але дані, здатні завдати шкоди. Сильвана не приховувала люті. Тралл вимагав незалежного розслідування. Аллерія говорила мало, але не просила винятку для чоловіка.

І саме тоді Кадґар побачив стороннє відлуння.

— Серед нас є непроханий слухач, — сказав він.

— Одинадцятий? — миттєво запитав Серафіл. — ДВАНАДЦЯТИЙ, БЛЯДЬ! ВИ ЗНОВУ МЕНЕ НЕ РАХУЄТЕ!

— Не ти, бовдуре!

У скляному сяйві виник силует багряного шпигуна. Він використав залишковий відбиток проєкцій, не зламавши головного каналу. Азшара й Кадґар разом ізолювали зв’язок і переконалися, що матеріали

засідання не були передані далі. Агент не мав доступу до повного архіву Конкордату. Це було полегшення, але не виправдання.

— Ти назвав цю йобану мережу непроникною, — сказав Іллідан.

— Я перевірив її на найвідоміші види проникнення!

— А на невідомі? — тихо запитала Азшара.

— На невідомі неможливо перевірити абсолютно все.

— Ось тепер прозвучала відповідь, гідна генія.

Під час перерви Азшара викликала над Кадґаром холодний дощ. Не як покарання. Радше як нагадування, що зірочка в голові не повинна закривати огляд.

— ВИ ЗНОВУ?! — обурився маг.

— Це лише незалежне охолодження системи.

— Я ВАМ ЩЕ ПОКАЖУ НЕЗАЛЕЖНЕ ОХОЛОДЖЕННЯ!

Серафіл реготав так голосно, що його власну проєкцію довелося приглушити.

Через кілька місяців, коли він урятує Осереддя невідомим застосуванням дисциплінарної магії, Кадґар стане першим, хто визнає, що ніхто не має монополії на відкриття. А сьогодні він мовчки почав переписувати власні протоколи. Його справжній розвиток був не в тому, що зникла пиха, а в тому, що пиха перестала заважати виправляти помилки.

Троє спостерігачів і один дуже невдалий плащ

Перед тим як частина старих агентів зникла, Серафіл ще встиг провести маленьку незалежну операцію. Йому потрібно було дізнатися, чи багряний проповідник справді готує напад, чи тільки збирає пожертви й любить кричати. Сильвана запропонувала послати своїх розвідників, Азшара — наґського спостерігача, а Іллідан — двох

мисливців на демонів. Усі три пропозиції Серафіл відхилив, бо не хотів, щоб його власну мережу тихенько перетворили на чужий штаб.

— Я сам подивлюся, — заявив він.

— Тільки не у вигляді кота, — сказала Сильвана.

— Я ВЖЕ ДАВНО ЖРЕЦЬ!

— Твоя поведінка про це не свідчить.

Серафіл злився з Тінню біля міської ратуші. Дві сторожові печатки обійшов, третю ледь не зачепив плащем, а четверта виявилася звичайною мотузкою для сушіння білизни. Плащ залишився висіти там. Розвідник зберіг секрети, але втратив пристойний вигляд. Коли він повернувся, Кадґар урочисто запитав, чи потрібне йому закляття для порятунку верхнього одягу.

— МЕНІ ПОТРІБНО, ЩОБ ТИ МЕНШЕ ГОВОРИВ!

— Ти сам мене в цьому навчив, — відповів архімаг.

Інформація виявилася важливою: багряні готували справжній напад. Серафіл передав висновок Раді, але не назвав жодного зі своїх людей. Інші служби перевірили напрямок і час окремо. Коли караван устиг змінити маршрут, жоден шпигун не став знаменитістю. Серафіл вирішив, що так і має працювати хороша розвідка: у хроніках про неї згадують лише тому, що ніхто не загинув.

Агенти, які перестали відповідати

Серафіл не вимагав, щоб Конкордат керував його шпигунами. Вони були його особистою мережею, з власною історією та зв’язками. Але в міру того як Артас розширював контакти, частина інформаторів замовкла.

Він розклав повідомлення на столі. Кілька імен, останні місця перебування, старі зв’язки. Чиїсь записки мали дивну паузу перед підписом. Хтось перестав ставити звичний знак. Хтось повідомив про погоду й промовчав про головну подію. У звичайній розмові дрібниці.

У шпигунській мережі, яка тримається на звичках, ознаки можливої біди.

— МІ:7? — запитала Сильвана.

— Можливо, — відповів Серафіл. — Або ШРУ. Або люди вирішили більше не працювати зі мною. Не знаю.

— Ти маєш підтвердження зради?

— Ні.

— Тоді не перетворюй їх на ворогів лише тому, що вони мовчать.

Він довго дивився на неї.

— Я взагалі-то вже це зрозумів.

— Тоді чому так дивуєшся, що я тобі нагадала?

— Бо мені страшенно не подобається, коли ти, зараза, права.

Чесність, від якої хочеться піти

На перевірку з’явився старий агент, якого Серафіл знав ще живим. Той довго розповідав, як змінилися політичні погляди людей у його місті, аж поки Серафіл не перебив:

— Та не мороч мені голову, блядь. Ти працюєш на двох чи вже на трьох?

Агент зблід. Не від страху, від образи.

— Я двадцять років ризикував заради тебе.

— Я знаю.

— І ось твоя подяка?

— Ні. Моя подяка в тому, що я питаю в тебе прямо, а не закопую підозру в наказі на твоє усунення.

— Можеш говорити як завгодно, але я більше не хочу на тебе працювати.

— То не працюй.

Той пішов, гучно грюкнувши дверима. Серафіл згодом надіслав йому належні гроші, підтвердження завершення служби та коротку записку: «Я був грубим. Підозра без доказів не робить мене правим». Агент відповів не одразу, але зрештою повернув частину інформації про безпечний шлях для каравану. До мережі не повернувся. Довіра могла зберегтися без служби, якщо її не силувати.

Невдовзі стало зрозуміло, що частину старої мережі справді завербували розвідки Альянсу. Але конкретні особи залишалися невідомі. Жодна з цих людей не знала про Конкордат, оскільки Серафіл не вплітав його структуру у свою колишню діяльність. І цей поділ урятував таємницю Ради, навіть коли особиста мережа дала тріщину.

— Ми не збиратимемося заради полювання на кожного підозрілого, — сказала Азшара.

— Знаю. Я сам розберуся зі своїми справами.

— Самостійно, — уточнила королева. — Але не безвідповідально.

Серафіл посміхнувся.

— Ви кожного разу знаходите, як зіпсувати мені красиву відповідь.

— Це моя найкорисніша державна функція.

Розділ 14. Поклик

Іллідан хотів армію, яка встигне допомогти раніше, ніж стане запізно. Азшара хотіла, щоб ця армія не перетворилася на її приватну імперію. Велен хотів убезпечити вільну волю. Тралл боявся повторення історій, де захист ставав завоюванням.

Вихід знайшли несподівано простий: захисники Конкордату не повинні постійно бути солдатами.

У звичайному житті вони залишалися ковалями, торговцями, магами, цілителями, пекарями, моряками, землеробами, ченцями та мандрівниками. Добровільно навчалися діяти разом, підтверджували сферу власної підготовки, а за Покликом отримували відомості про конкретну кризу. Кожен міг прийняти завдання, допомогти на своєму місці або відмовитися, якщо не мав змоги.

Спершу Поклик мав невеличкий список: кілька загонів цілителів, майстрів переходів і добровольців, які знали, як відступати, не кидаючи поранених. Перші навчання завершилися невесело: дві команди прибули до однієї брами, а потрібний рятувальник залишився на іншому березі річки. Кадґар сварив портали, Іллідан командирів, а Азшара примусила обох вислухати людину, яка пропустила обід заради навчань і все одно запізнилася додому до дітей.

Поступово до списку додавалися цілі громади. Спершу сотні, потім тисячі, далі десятки й сотні тисяч окремих фахівців та підготовлених добровольців. Не одним набором і не за чотири місяці перед війною. Роками малі осередки вчилися передавати виклики, підтверджувати згоду, не розкривати персональних даних і не залишати жодне поселення без власного захисту. До часу великої загрози сукупний добровільний резерв сягнув мільйонів, але це не означало мільйони озброєних солдатів на одному полі. Чимало людей могли виконати Поклик, не покидаючи своїх лікарень, кораблів або майстерень.

— Тобто, блядь, ти хочеш, щоб я командував армією, частина якої має право сказати мені «ні»? — запитав Іллідан.

— Я хочу, щоб ти командував тільки тими, хто погодився на завдання, — відповів Тралл. — Тисячі років ми називали підкорення дисципліною. А потім дивувалися, чому захисники одного дня стають завойовниками.

— Коли демон прориває стіну, я не маю часу питати кожного.

— Тому й існує заздалегідь погоджена роль. У бою воїн виконує команди; поза ним командир не володіє його життям. Якщо це тебе лякає, Іллідане, то, можливо, проблема не у війську.

Іллідан розкрив рота, але не знайшов відповіді, яка не прозвучала б голосом Артаса. Замість суперечки він наказав змінити статут: кожен підрозділ мав прозорі умови участі, а командири не могли використовувати Поклик для звичайних завойовницьких походів.

Конкордат не збирав мільйони в одних казармах. Сила була розподілена між народами. Після завдання учасники поверталися додому.

— Ви хоч розумієте, скільки порталів треба буде підтримувати? — обурювався Кадґар.

— Не всі потрібні одночасно, — пояснював Іллідан.

— А МУРЛОКИ? — запитував гаранір.

— ЩО МУРЛОКИ?!

— ВОНИ ТЕЖ ХОЧУТЬ ЗАХИЩАТИ СВІТ!

Згодом кілька мурлокських громад справді запропонували допомогу в морській евакуації. Кадґар довго не міг пробачити гараніру, що той мав рацію.

Розмова, про яку Серафіл не дізнався

Перед тим як Поклик запрацював на повну, Іллідан попросив Азшару залишитися після засідання. На столі лежала карта загроз: коридори поселень, маршрути караванів, переходи до Потойбіччя. На половині позначок стояла маленька неприємна примітка: «Перевірено додатково за приватними джерелами гараніра».

— Ти, блядь, розумієш, що він не перебуває під нашим командуванням? — запитав Іллідан.

— Саме тому я й підписала угоду з ним, а не наказ.

— Якщо він завтра піде, ми втратимо цілу нитку попереджень.

— Тоді наша система буде погано спроєктована. Ми повинні вміти працювати без нього. Але зараз він бачить те, чого не бачать інші. І так, я знаю, що він часом робить це зі своєї особистої неприязні до Альянсу.

Іллідан торкнувся позначки каравану, який недавно вдалося врятувати. Колись він вирішив би, що така корисна незалежна людина обов'язково повинна присягнути командувачу. Тепер збагнув, що саме незалежність і змушує Серафіла приносити незручні новини, а не зручні перемоги.

— Я хочу, щоб він залишився, — сказав Іллідан. — І ненавиджу, що не можу наказати йому цього.

— Ти можеш попросити.

— Він пошле мене.

— Майже напевно.

— А потім усе одно прийде, якщо побачить загрозу тим, кого вирішив захищати.

Азшара кивнула.

— Саме тому, — сказала вона, — його не можна купувати обіцянкою величі.

За дверима Серафіл тим часом сперечався з вартою через право занести до зали горіхи. Він не знав, що його ім'я щойно пролунало в розмові двох наймогутніших засновників. А якби знав, найімовірніше, вирішив би, що вони знову планують зробити з його агентури «зручних мавпочок».

Перший справжній Поклик зупинив напад невеликого загону срібних на торговельний караван невмерлих. Захисники не знищили паладинів. Вони забезпечили незалежну перевірку вантажу, в якому знайшли борошно, інструменти та тканини, а не заборонені артефакти.

Паладини відійшли. Пекар із півночі пізніше купив у тих торговців нові жорна.

У Раді раділи обережно. Конкордат не переміг Срібний орден. Він дозволив його членам не скоїти помилки, за яку довелося б платити чужими життями.

Тієї ночі Азшара записала до протоколу: «Ми збудували силу, яка повинна мати змогу перемогти. Але її найвищою майстерністю буде зробити бій непотрібним».

Хто не прийшов на війну

У день першої великої мобілізації Іллідан очікував побачити солдатів. Натомість побачив пекаря з борошном на рукаві, людську цілительку, двох майстрів із гномськими інструментами, дренейського дослідника й мурлока, який тримав карту догори дриґом.

— Це не військо, блядь, — сказав Іллідан.

— А ми не всі прийшли воювати, — відповіла цілителька.

— Тоді чому ти тут?

— Бо ви сказали, що потребуєте тих, хто знає, як повернути істоту до життя після бою. Не знаю, чи це означає воскресіння. Але знаю, як зупинити кров і страх.

Невмерлий пекар підняв руку.

— А я можу забезпечити харчування тих, кому воно потрібне.

— Тобі самому воно не потрібне, — зауважив воїн поряд.

— Саме тому я маю час подумати про інших, — відповів пекар.

Іллідан відчув дивну незручність. У часи боротьби з Легіоном він звик оцінювати воїнів за здатністю вбивати демонів і витримувати Скверну. Тут, перед ним, стояли істоти, спроможність яких захистити світ вимірювалася тим, наскільки повно вони вміють не дати іншим загинути.

— Ти знаєш, навіщо ми їх зібрали, — сказала Азшара.

— Так. Просто досі не звик.

— До чого?

— До армії, якій не потрібно доводити, що вона армія, доки немає загрози.

Кадґар стояв біля портальної рамки й сердито перераховував руни. Від кожного новоприбулого він вимагав підтвердити добровільну участь. Без цього магічний механізм не вмикав перенесення.

— У нас є люди, які не можуть залишити пацієнтів, — сказала цілителька.

— Тоді хай лишаються, — відповів він. — Поклик не означає насильницької явки.

— А якщо вони відмовляться взагалі?

— Тоді вони залишаться вільними.

— Охуєнна відповідь для того, хто збирає мільйони, — озвався Серафіл.

— ЯКИЙ ЩЕ МІЛЬЙОН? — вибухнув Кадґар. — МИ НЕ ПЕРЕНОСИТИМЕМО ВСІХ В ОДНУ ДОЛИНУ!

— А Я ВЖЕ ПРИГОТУВАВ МУРЛОКСЬКУ ДЕЛЕГАЦІЮ!

Мурлок озирнувся, підняв карту й щось урочисто пробулькав.

— Він сказав, що нам потрібен корабель, — переклав морський провідник.

— І ЩО Я, БЛЯДЬ, КАЗАВ?! — вигукнув Серафіл.

Саме тоді Іллідан зрозумів, що командуватиме не натовпом підданих. Кожна істота матиме свій дім, професію, право відмовитися і власну думку про командувача. Вони відгукнуться на Поклик лише тоді, коли

поділятимуть його мету. Військова дисципліна не зникала, але переставала бути підставою відібрати життя поза завданням.

— І вони після всього повернуться додому? — уточнив він.

— А куди ж ще? — запитав пекар. — У мене тісто на заквасці.

Серафіл чомусь запам’ятав цю відповідь краще за всю довгу директиву Ради.

Шість порятунків замість п’яти падінь

Коли невелика група Срібного ордену вперше спробувала зупинити караван невмерлих, Серафіл спостерігав здалеку. П’ять паладинів стояли попереду. Шостий, молодший, залишився біля пораненого товариша.

— Знову, сука, п’ять, — пробурмотів Серафіл.

— Що? — запитав Кадґар у кристалі.

— Нічого. Особиста травма.

Паладини вимагали перевірити вантаж, бо отримали повідомлення про небезпечні некромантичні артефакти. Караван перевозив тканину, борошно, інструменти й ліки. Командир срібних хотів силового обшуку. Добровольці Поклику запропонували добровільну перевірку за присутності незалежних свідків. Замість бою зав’язалася сварка про право власності й безпеку.

— Вони невмерлі! — вигукнув один паладин.

— Ви помітили це лише зараз? — уточнив торговець.

— Ми не знаємо, що вони перевозять.

— То запитайте, а не стріляйте, — відповів дренейський цілитель.

Коли один із найзавзятіших паладинів спробував ударити торговця, той самий шостий паладин, що опікувався пораненим, зупинив його.

— Я служу Світлу, щоб захищати безпомічних, — промовив він. — А не тому, що мені хочеться карати всіх, хто не дихає.

Ніхто не загинув. Караван продовжив шлях. П’ятеро паладинів повернулися до ордену обуреними й розгубленими. Шостий довго сидів на узбіччі, дивлячись на власні руки.

— Цього разу один, блядь, урятував усіх шістьох, — сказав Серафіл.

— Ти про Тіріона? — перепитав Кадґар.

— Ні. Про того хлопця, який ще пам’ятає, для чого в нього щит.

Уперше стара рейдова історія перестала бути тільки смішною.

Розділ 15. Гавань, якої не було на картах

Три роки тому Артас узяв Штормовій. На кордонах ще пригадували, як його паладини розбили військо Андуїна, але на іншому боці світу рибалки сперечалися про ціну на сіль. Велика історія не скасовувала маленької, а маленька вперто не погоджувалася стояти смирно, доки королі завершать свої суперечки.

Місто Сива Пристань не належало ні Альянсу, ні Орді. Його заснували корабельні майстри, біженці та торговці, які втомилися пояснювати владі, чому їм хочеться мати дім. Тут живі й невмерлі розвантажували одні й ті самі судна; іноді сварилися через місце біля причалу, але не через право іншого причалювати. У штормові ночі маяк запалювали навіть для чужих прапорів.

Коли почалися обвали припливних стін, місцева рада вирішила, що винні наги. На дні бухти справді помітили їхні патрулі. Уже наступного ранку на міській площі зібралися люди з гарпунами. Один із радників пропонував спалити прибережні склади, щоб позбавити «морських потвор» укриття. Пекар запитав, як це допоможе будинкам, які змиває водою. Йому відповіли, що він невмерлий і краще б мовчав.

Зі свого корабля капітан-нагиня передала Азшарі повідомлення: море поводиться неправильно, а кам’яні палі під містом вкриті рунами, яких ще тиждень тому там не було. До Серафіла дійшов інший лист, від агента серед портових вантажників. Хтось скуповував зерно до того, як почалися повені. При цьому вантажник не знав нічого про нагів і не працював на Конкордат. Він працював на Серафіла, бо той колись повернув йому гроші, вкрадені власним начальником, а потім ще й облаяв начальника в присутності митників.

— Припливи, руни, скупка харчів, — перелічив Кадґар. — Можливо, три окремі явища.

— Можливо, три хуйові пояснення однієї й тієї самої хуйні, — відгукнувся Серафіл.

— Ти можеш хоча б раз сказати «неприємності»?

— Можу. Але тоді вони образяться і стануть ще більшими.

Азшара не погодилася віддавати наказ війську. Спочатку місто повинне було попросити допомоги: Конкордат не мав права приходити під виглядом порятунку й залишатися як нова влада. Іллідан заперечив: за дві доби могли загинути сотні. Тралл підтримав швидку допомогу, але запропонував передати місту не вимогу підкоритися, а відкрите попередження, метод перевірки та вибір. Цю різницю Іллідан ненавидів. Він знав, що іноді хвилини рятують життя, а бюрократія їх убиває. І все-таки погодився.

У Сиву Пристань прибули не солдати. Троє інженерів, двоє цілителів і стара жінка, яка знала, як звучить деревина за мить до того, як ламається. Вони попросили дозволу оглянути дамби. Міська рада погодилася лише після того, як та сама капітан-нагиня пообіцяла не заходити до порту зі зброєю. Так на світі виникла дивна угода: місто, яке звинувачувало нагів у потопі, дозволило їм указати шлях до розламаних паль.

Серафіл з’явився у портового писаря з мокрим плащем, якого писар точно не бачив на сходах.

— Ти звідки, зараза?!

— Із Тіні. Та не лякайся, я сьогодні не по твою посаду. Поки що.

У писаря знайшли журнали купівлі зерна. Покупці змінилися тричі, але кожен залишав ту саму неправильно написану назву судна. Серафіл передав Азшарі не імена, а підтверджені зв’язки між угодами. Кадґар тим часом встановив, що руни не викликали припливів; вони послаблювали опори саме тоді, коли море підіймалося природним чином. Злочинець не керував океаном. Він лише використав його.

Винним виявився власник кількох кораблів, який прагнув купити зруйновану гавань за безцінь. На доказ його вини знадобилися чотири мережі, міські документи й свідчення нагів. Останнього не було б, якби Конкордат одразу послав туди армію. Власник устиг утекти, але його затримала міська варта вже за власними законами, не за наказом Азшари.

Тим часом море не чекало на завершення слідства. Уночі центральна дамба тріснула. Іллідан нарешті отримав прохання привести захисників. Він прибув із невеликим загоном, але виявив, що найкориснішими стали не його клинки. Оркські шамани розвели хвилю вздовж кам’яного берега; дренейські лікарі працювали на пірсі; мурлоки, яких Кадґар наполегливо вважав поганою ідеєю, знали, де під водою безпечний прохід до затоплених будинків.

Тралл прийшов до води разом із шаманами, але не став командувати морем. Він спершу вислухав стару жінку з причалу, яка розповіла, як вода проходить між палями під час великого шторму. Потім попросив духів води про прохід і наказав людям відійти від обваленої стіни.

— Ти що, блядь, домовляєшся з хвилею? — крикнув Серафіл, тримаючись за мокрий стовп.

— Я прошу, — відповів Тралл. — Це відрізняється від наказу.

— Попроси її, блядь, не змивати мене! У нас із нею різні уявлення про співпрацю!

З-під води виринув мурлок, повіз за собою мотузку й показав на заплутаний човен. Тралл, не витрачаючи часу на гордість, подякував істоті її ж коротким хрипким звуком, якого навчився від портових рибалок. Серафіл вирішив, що знайшов компромат: великий вождь Орди розмовляє з мурлоками вправніше, ніж деякі дипломати з послами. Тралл лише відповів, що мурлоки принаймні слухають одне одного.

— ВОНИ, БЛЯДЬ, ВРЯТУВАЛИ ЧОВЕН! — закричав Серафіл.

— Я БАЧУ! — відповів Кадґар, утримуючи портал сухим із внутрішнього боку.

— ДВА ЧОВНИ, ЗІРОЧКО! ТИ ТЕПЕР ОФІЦІЙНО ВИНЕН МУРЛОКАМ!

Кадґар хотів сказати щось ущипливе, але побачив на руках у мокрого мурлока людську дитину. Він просто став навколішки й відкрив до лікарні короткий прохід.

Сива Пристань не вступила до Конкордату. На наступному тижні її рада навіть відхилила пропозицію постійного гарнізону. Іллідан назвав це невдячністю. Азшара відповіла: якщо місто може безкарно відмовити нам, значить ми справді допомогли, а не завоювали.

Увечері вони зібралися на верхній палубі рятувального корабля. Вода ще несла уламки, але маяк уже горів. Іллідан дивився на місто так, ніби в нього забрали перемогу. Азшара втомлено підраховувала втрати, а Серафіл сушив плащ над лампою, за що отримав дві скарги від капітана.

— Ми могли залишити тут тридцять, блядь, воїнів і запобігти наступній змові, — сказав Іллідан.

— Могли, — погодилася Азшара. — І тоді в людей була б причина боятися нас більше за море.

— Я бачив, як ти віддавала накази арміям, більшим за весь цей порт, — сказав Серафіл. — І бачив, як він самовільно рятував світ, нікого не

питаючи. А тепер обоє образилися, що рибалки не хочуть собі нових господарів. Яка ж, блядь, дивина.

— Ти, блядь, нічого не розумієш про відповідальність за тих, хто загине завтра, — відповів Іллідан.

— А ти іноді нічого не розумієш про відповідальність перед тими, хто залишився живим сьогодні. Вони нас не обирали.

Азшара торкнулася мокрої карти.

— Я пам’ятаю королівства, які дякували мені за кожен наказ. Досі можу назвати їхні столиці. Не можу назвати людей, які могли сказати мені «ні» і залишитися при цьому живими.

— І тепер ти, блядь, вирішила слухати його? — запитав Іллідан.

— Ні, — відповіла королева. — Тепер я вирішила слухати й тих, кого не видно за цим столом.

Серафіл, якому ніколи не подобалося залишатися поза центром розмови, зітхнув.

— Прекрасно. Мене знову використали як переносного довбня для перевірки чужої величі. Хоч би плащ мені, сука, висушили.

Іллідан мовчки підвів руку. Демонічне тепло висушило тканину за мить і ледь не підпалило підкладку.

— О, — сказав Серафіл. — От коли ти, сука, справді незамінний.

Азшара вперше за вечір засміялася.

Серафілові заплатили не золотом. Портовий вантажник прислав йому скриньку горіхів і лист: «Нас урятували різні люди. Ти приніс незручні запитання». Серафіл віддав горіхи місцевій білці, яка наступного дня з’явилася з родичами й вимагала продовження постачання.

— От бачиш, — сказав він Азшарі, — навіть у лісі, блядь, імперії починаються з гуманітарної допомоги.

Королева занесла до реєстру не його жарт, а нове правило: після кожної операції місто чи громада мають право попросити незалежну оцінку того, чи не перевищив Конкордат свого мандату.

Ціна допомоги, якої не просили

За два тижні після порятунку гавані Конкордат отримав подяку від міської ради. Азшара запропонувала залишити там невеликий військовий пост: не для влади, а для попередження нової катастрофи. Іллідан погодився з нею швидше, ніж зазвичай. Кадґар назвав це «тимчасовою стабілізацією».

Коли на пристані з’явилися чужі дозорці, портові робітники припинили розвантаження. Громада пережила змову, але не збиралася віддавати тепер власне місто навіть тим, хто вчора його врятував. Конкордат оголосив, що пост не втручатиметься в місцеві рішення. Наступного дня дозорець заборонив двом рибалкам виходити в море, бо не мав підтвердження безпечного маршруту. Рибалки заявили: «Ось і почалося».

Тралл надіслав Раді коротку вимогу: вивести пост до обговорення з громадою. Азшара образилася. Іллідан назвав її надмірною поступкою, а Кадґар почав обчислювати ймовірність нового нападу. Велен запропонував простіше: нехай гавань сама вирішить, чи хоче такої варти.

На громадських зборах людей виявилося більше, ніж під час воєнної тривоги. Рішення було одностайним: Конкордат може залишити двох зв’язкових без права наказувати, а збройні підрозділи мають піти. Азшара змовчала, коли зачитували рішення. Іллідан дивився на двері.

— Хочете, блядь, знати, що я думаю? — запитав Серафіл.

— Ні, — відповіли троє одночасно.

— Прекрасно. А я, блядь, скажу. Ми врятували людей від чужих господарів, а потім розмістили в них власних, назвавши їх «забезпеченням безпеки». Довбана іронія.

Рада виконала рішення. Пізніше гавань добровільно укладе угоду про пошукові судна й незалежні рятувальні екіпажі. Саме ці судна колись заберуть із крижаної води поранених обох армій. Але допомагатимуть не з обов’язку перед Конкордатом. Тому що громада навчилася довіряти тим, хто одного разу дозволив їй сказати «ні».

Розділ 16. Палата двох дихань

У Лордероні з’явилася хвороба, якій не могли придумати назву. Живі скаржилися на біль у горлі, невмерлі втрачали пам’ять про голоси близьких, а в міському саду листя чорніло тільки на деревах біля колодязя. Дехто вже говорив про нову Скару. Вісім паладинів із далекого загону Срібного ордену вимагали ізолювати всіх невмерлих за міською стіною. Інші мешканці пропонували не пускати до міста паладинів, бо ті принесли паніку.

Сильвана прибула без королівської варти. Вона знала, як легко слово «карантин» стає пристойною назвою для вигнання. Алекстраза зупинилася біля першої хвіртки й, перш ніж застосувати магію Життя, попросила дозволу оглянути хворих. Невмерла жінка з перев’язаними пальцями запитала, чи не збирається драконіця «вилікувати» її від самої себе.

— Ні, — відповіла Алекстраза. — Я хочу з’ясувати, що завдає тобі болю.

— Мені давно не болить, — сказала жінка. — Але я забуваю ім’я свого сина. Це гірше.

Кадґар припустив, що причиною є некромантичне зараження. Серафіл заперечив: недуга вражала й живих, і невмерлих. Архімаг негайно попросив його не робити висновків без проб.

— Та я й не роблю, чорт забирай. Я кажу, що твій висновок теж не факт. Заспокой свою зірочку й принеси проби.

Іллідан запропонував перекрити дороги. Тралл погодився на тимчасове обмеження руху лише за умови, що місто саме його схвалить, а Конкордат забезпечить доставку ліків і харчів. Велен нагадав, що підтримка життєвих потреб не є милістю, яку можна обміняти на політичну лояльність.

Невдовзі Велен помітив іще одну ознаку. Коли він намагався поговорити з хворою невмерлою жінкою, її пам’ять про живих наче залишалася поруч, але шлях до неї переривався. Пророк не назвав це доказом пошкодження душі. Він надто добре знав, як легко вимовити слово «душа», а потім почати говорити замість того, кому вона належить.

— Алекстразо, — сказав він, — тут недостатньо мого Світла і твоєї сили Життя. Потрібен хтось, хто знає, як поводяться переходи. І хто не сплутає відновлення пам’яті з наказом згадати.

Сильвана назвала Бвонсамді. Не як союзника Конкордату і не як підлеглого, якому можна надіслати наказ. Лоа Смерті мав власні домовленості із зандаларцями, власні примхи та причини не довіряти надто могутнім радам. Відповідно до старого звичаю його можна було попросити через посередника, але не викликати силоміць. Так вони й учинили: зандаларський служитель передав прохання від імені добровольців, а міська рада погодила його присутність біля палат.

Минуло два дні. Кадґар уже збирався назвати звернення марною витратою часу, коли на підвіконні запалала самотня зелена свічка, якої ніхто не ставив.

— Якщо ви кликаєте лоа для перевірки зіпсованого колодязя, — пролунав насмішкуватий голос, — дуже сподіваюся, що ваш колодязь хоч трохи цікавіший за вашу винагороду.

Бвонсамді з’явився не на засіданні Ради, а в коридорі біля палат. Спершу він вислухав жінку, яка забула голос свого сина, і тільки після цього погодився розмовляти з Конкордатом. Його привела не пошана до Азшари. У переходах між пам’яттю та посмертним існуванням він уже відчув чужу, неправильну вібрацію. Тут вона стала виразнішою.

— Я не вступаю до вашого шляхетного гуртка, — попередив він.

— А я й не пропонував, — сказав Серафіл.

— О, чудово. Хоч один тут не намагається колекціонувати хранителів.

— Не поспішай радіти, — втрутилася Азшара. — Ми ще не знаємо, чи можемо тобі довіряти.

— А я вам. Тож, бачите, у нас уже є щось спільне.

Велен запропонував прості умови: Бвонсамді отримує право відмовитися від будь-якої проби, пацієнти самі погоджуються на огляд, а отримані відомості не стають власністю Конкордату. Лоа подивився на пророка уважніше.

— Ну от, старий. Ти говориш розумно. Це підозріло.

— У моєму віці є перевага, — відповів Велен. — Я давно навчився не вимагати вдячності за те, чого не маю права вимагати.

Вони домовилися лише про цю операцію. Ніхто тоді не знав, що через роки невелике відлуння біля лордеронського колодязя допоможе впізнати небезпеку, значно старшу за саму хворобу.

Найгірша суперечка спалахнула, коли Алекстраза запропонувала магічну пробу. Їй були потрібні добровольці з обох груп. Сильвана вимагала чітко назвати ризик. Кадґар нервувався: час спливав. Серафіл, який колись добровільно погодився на дослід Андуїна, раптом сказав спокійно:

— Якщо не знаєш ризику, так і скажи. Не обіцяй, що все буде добре. Я колись уже чув такі обіцянки.

Він не став розповідати про власну смерть. Не цього разу. Але Алекстраза почула те, що він сказав, і відмовилася починати пробу, доки добровольці не отримають повного пояснення.

Розвідка тим часом працювала окремо. У Сильвани були люди серед місцевих невмерлих. Агент Азшари знав торговельний шлях води.

Аллерія зіставляла дивне відлуння в магії колодязя, але після справи Тураліона не торкалася жодних політичних донесень про Срібний орден. Серафілова людина працювала в шинку на виїзді з міста й звернула увагу на те, що всі хворі перед появою симптомів пили зі спільної бочки, яку привезли з покинутої лабораторії.

— Мої шпигуни не ваші, блядь, — нагадав Серафіл, коли Кадґар попросив назвати ім’я корчмаря. — Я передам показання. Людину не віддам.

— А якщо вона бреше?

— Тоді я першим це перевірю. І, якщо бреше, відправлю тобі нові факти, а не її голову.

У лабораторії знайшли старі арканічні фільтри. Вода проходила через них і втрачала не чистоту, а стабільність зв’язку між тілом і пам’яттю. Магія діяла по-різному на живих і невмерлих, але не була спрямована проти жодної групи. Її створили багато років тому для іншої мети; поганий догляд перетворив пристрій на загрозу.

Алекстраза й Кадґар розробили спосіб повернути стабільність без насильницького втручання в сутність хворих. Бвонсамді відмовився «позичити кілька душ для перевірки», хоча один надто завзятий учений назвав це найзручнішим способом отримати дані.

— Я, може, й торгуюся, хлопче, — промовив лоа, — але не кожна душа лежить на прилавку. А твоя, до речі, особливо дешево виглядала б.

Жодної душі не використали. Лікування допомогло більшості. Дві літні людини так і не повернули всієї пам’яті. Невмерла жінка пригадала ім’я сина, але вже не могла пригадати його голос. Алекстраза сиділа поруч із нею, коли та вчилася заново слухати старий запис на восковому циліндрі.

— Ми не все виправили, — сказала Алекстраза пізніше.

— Так, — відповіла Сильвана. — І не починайте говорити, що врятували всіх. Тим двом болітиме від такої брехні.

Велен прийшов до тієї самої жінки наступного ранку. Він не обіцяв повернути їй голос сина. Приніс листа від людей, які колись жили поряд із ним, і запропонував прочитати вголос. Вона дозволила. А потім попросила другого листа, написаного вже її власною рукою, щоб син, коли дізнається про матір, не мусив шукати в чужих спогадах.

— Ти міг би сказати, що все зрештою владнається, — зауважив Серафіл, коли вони вийшли.

— Міг би. Але я не знаю. А вона щойно попросила не надію замість правди, а папір і чорнило.

— Ти нестерпно поміркований для пророка.

— А ти нестерпно галасливий для шпигуна, — відказав Велен. — Утім, нам обом іноді вдається бути корисними.

Повернувшись до Ради, Тралл запропонував не просто написати протокол про лікування, а навчити місцевих цілителів самим перевіряти колодязі. Залежність від великих магів була ще однією небезпекою: коли вони підуть, місто знову залишиться сам на сам зі страхом. Іллідан спершу хотів лишити наглядовий загін, але погодився, що краще залишити знання, інструменти й право викликати допомогу.

Конкордат створив постійну мережу добровільного обміну медичними спостереженнями між громадами живих і невмерлих. Імена пацієнтів залишилися в них самих. Перший звіт мав дві позначки: «допомога спрацювала» та «наслідки не усунено повністю». Серафіл назвав це найчеснішим документом, який коли-небудь виходив із кабінету Кадґара. Архімаг сердито відповів, що документи з його кабінету завжди чесні. Сильвана порадила обом замовкнути, бо невмерла жінка нарешті заснула.

Розділ 17. Міст, якого не можна захопити

Торгова переправа між двома землями мала звичку ставати приводом для війни кожні двадцять років. Цього разу приводом став міст. На одній стороні жили люди, які присягали Альянсу. На іншій торгували орки, таурени й незалежні невмерлі. За містом стежили озброєні застави, і кожна знала, скільки стріл треба випустити, щоби вважати себе ображеною.

На світанку на правому березі знайшли знищений віз із гербом Альянсу. Через годину на лівому знайшли напад на караван Орди. Свідки обох боків описували нападників у чужій формі. Двоє послів уже вимагали відповіді. Хтось був за крок до того, щоб назвати це приводом для «обмеженої каральної операції». У Конкордаті вислів викликав таку саму алергію, як у Серафіла фраза «невелика службова перевірка».

Аллерія першою побачила розбіжність: обидва напади залишили однакові сліди рідкісної магії. Але вона не мала права самостійно вести політичну операцію проти Альянсу, доки тривало незалежне слідство щодо попередніх витоків. Вона передала лише перевірений магічний висновок, не називаючи винних. Сильвана відправила власну мережу збирати свідчення. Серафіл, зі своєї волі, перевірив імена загиблих. Перші звіти суперечили одне одному.

— У нас, блядь, тепер чотири правди? — запитав Іллідан.

— Поки що чотири помилки й одна спільна йобана дурість, — відповів Серафіл. — І я не збираюся вибирати дурість за кольором прапора.

Азшара запропонувала відвести солдатів від переправи на добу. Командири обох сторін відмовилися. Іллідан сказав, що їх можна відтиснути. Тралл заперечив: Конкордат не має права нав’язувати двом державам нові кордони навіть заради миру. Велен нагадав про людей, які зранку прийшли просто на ринок. Міст мав залишитися мостом, а не доказом чиєїсь правоти.

Тоді Серафіл вирішив зробити те, що вмів краще за дипломатичну промову: зник. Колись він робив це в подобі ферала, притискаючись шерстю до каменю. Тепер злився з тінню під аркою мосту. Звідти почув, як двоє «свідків» домовлялися, кого звинуватять наступним. Йому хотілося вийти й послати їх так, щоб почула сусідня держава, але він утримався. Спочатку запис. Потім гнів.

Його власний агент упізнав одного зі свідків як посередника, який продавав відомості і людям, і оркам. Нагиня Азшари знайшла річковий шлях, яким прибували вибухові реліквії. Люди Сильвани встановили, що один із загиблих насправді живий і переховується в покинутій каплиці. Вони не об’єднували свої агентурні списки, лише надавали перевірені частини картини. А справжньою причиною інциденту виявився задум приватного військового підрядника, який хотів отримати прибуток від охорони обох кордонів.

Послів запросили на незалежну перевірку доказів. Обидва спочатку звинуватили Конкордат у втручанні. Азшара погодилася: так, він втрутився, бо без цього гинули б непричетні. Але він не просить ні територій, ні присяг. Кадґар показав механіку підробленого магічного сліду. Сильвана представила живого «загиблого». Серафіл приніс свідчення з-під мосту. Посередник підтвердив його, але відмовився назвати всіх замовників. Суд над ним залишили відповідним громадам, які втратили людей.

Бій не почався. З обох боків вартові все одно залишилися один одного ненавидіти. Наступного дня люди знову переходили міст із борошном і рибою. Це було набагато більше за всі промови про братерство.

Іллідан довго дивився, як натовп розсмоктується на базарі.

— Ти не можеш щоразу вигравати війну, не дозволяючи їй початися, — сказав він.

— Не можу, — відповіла Азшара. — Саме тому іноді нам доведеться програвати.

Вона була права. Конкордат не знайшов усіх замовників підриву. Один із послів після повернення додому назвав це приниженням і вимагав озброїтися. Мир був тимчасовим. Але він залишав людям час. Іноді це все, що захисник може дати.

У тому самому звіті з’явилося неприємне слово: «перевербування». Кілька колишніх інформаторів Серафіла вже пропонували послуги розвідці Альянсу. Він знав про окремі випадки, але не про масштаб. Вважав, що власна незалежність захищає його від чужих схем. І не помітив, як хтось навчився користуватися нею так само вправно.

Той, кого спокусила проста зарплата

У справі про прикордонний міст Серафіл уперше отримав повідомлення від колишнього агента, який не побажав назвати власне ім’я. Той знав умовні позначки гаранірської мережі, але писав із королівської пошти Штормовію. Він не погрожував. Лише повідомив, що підписав нову угоду з розвідкою Артаса.

«Ти навчив нас обдурювати королів, але ніколи не пояснив, чому твої власні ігри кращі за королівські», — писав він. «Тут хоч платять і називають наші завдання. А ти часом сам не знав, навіщо ми ризикуємо».

Серафіл спочатку розлютився. Потім звірив три свої старі доручення і зрозумів, що в одному з них справді приховав від агентів політичний задум: спровокувати недовіру між двома коронами. Його люди мали право погоджуватися на розвідку, але не всі погоджувалися на таку війну.

— Він мене зрадив, — сказав Серафіл Сильвані.

— Можливо. А ти йому що пообіцяв?

— Безпеку, гроші й повагу.

— І що з цього він отримав?

— Ненавиджу, коли ти ставиш правильні запитання.

Цей агент не знав про Конкордат: угоди укладалися до його створення, а пізніші відомості були розділені між осередками. Отже, перехід агента не передавав Артасові секретної структури Ради. Але сам факт став попередженням: колись вихована Серафілом школа розвідки мала змогу працювати проти нього.

Суперечка про вартового, який не просив дозволу

Нарада тривала чотири години. Перші дві присвятили питанню, чи можна називати нерегулярний загін Іллідарі «тимчасовим підрозділом», якщо він уже третій тиждень стоїть у порту, який Конкордат урятував від повені. Наступні дві пішли на з’ясування, хто дав дозвіл залишити бойові печаті просто під ногами рибалок.

Серафіл з’їв усі горіхи, залишені для відвідувачів. Потім спробував домовитися з білкою, що вилізла у відчинене вікно. Білка забрала останній горіх, образливо пискнула й не пішла.

— Ти чого, сука, ще хочеш? — прошепотів він. — Дозвіл на володіння пристанню?

— Серафіле, — сказав Велен, — ми ухвалюємо рішення щодо права людей на власне місто.

— Я знаю. Я щойно провів приватні переговори з іншим народом. Не вийшло. Жере все, а податки, блядь, не платить.

Кадґар кинув погляд на білку.

— Вона не веде міжнародної торгівлі.

— Та невже, архімаге. Хто тоді, блядь, контрабандою виніс горіх із королівської миски?

— Це одна білка.

— От бачиш! Однієї вже досить, щоб ти пропустив організовану злочинність.

Іллідан стукнув руків’ям клинка об підлогу. Білка втекла. Серафіл дивився їй услід із відчуттям дипломатичної поразки.

— Мої воїни залишилися, бо берегові опори ще слабкі, — сказав Іллідан. — Якщо мене зараз змусити їх забрати, наступний шторм, блядь, поховає пів порту. І хай тоді ці кляті ради пояснять удовам, чому нам бракувало підпису.

— Ти підписав документ, що війська вийдуть через сім днів, — заперечив Тралл.

— Бо я думав, що за сім днів там буде безпечно!

— Отже, ти помилився. Це привід повідомити мешканців, а не скасувати їхнє право вирішувати.

— Ти пропонуєш мені поставити оборону на голосування?

— Я пропоную не плутати оборону з окупацією.

Азшара зітхнула. Вона могла б одним наказом розчистити гавань, але не намагалася: саме право на наказ було предметом спору.

— Кадґаре, — сказала вона, — твій прогноз?

Архімаг розгорнув три світні схеми. На двох порт виглядав цілим. На третій хвилі розбивали захисну смугу.

— Модель має невизначеність, — зауважив він. — Якщо Іллідарі підуть негайно, ризик зросте. Якщо залишаться без зміни порядку, ризик зловживань теж зросте. Але жоден із вас не бажає вислухати обидві частини одночасно.

— Тому що в тебе, Кадґаре, блядь, дві частини навіть у слові «так», — буркнув Серафіл.

— А в тебе одна частина в слові «думати», і та, на жаль, не використовується.

— О, блядь. Архімаг пожартував. Запишіть дату для Ноздорму.

Ноздорму ліниво підняв голову.

— Записав. Майбутні покоління не повірять.

Велен дочекався, доки сміх ущухне.

— Мешканців хтось запросив на цю нараду?

Мовчання вийшло гіршим за будь-яку образу.

Іллідан звів очі на Азшару. Азшара на Кадґара. Кадґар уперто дивився у власні моделі. Серафіл тим часом уже стояв біля дверей.

— Що, блядь? — запитав Іллідан.

— Іду за людиною, якій ви всі, йобаний сором, вирішили допомогти без її участі.

Він повернувся не сам. За ним ішла старша рибалка із зарубцьованим обличчям. Вона тримала мокрий чобіт і не знала, куди його подіти.

— Хто тут Іллідан? — запитала вона.

— Я, — відгукнувся мисливець на демонів.

— Забери своїх людей із мого складу. Вони там ночують, з’їли запас риби й цілий тиждень дивляться на мою доньку так, ніби вона ворог.

— Я не давав такого наказу.

— Мене не цікавить, що ти наказував. Мене цікавить, чому вони там досі.

Іллідан розлютився. За мить міг би обернути гнів на Серафіла, який привів свідка, або на Кадґара, який не підказав іншого рішення. Але нічого цього не зробив.

— Назви командира, — сказав він. — Відповість. І рибу повернемо.

— Рибу вже з’їли, — зауважила жінка.

— То повернемо грошима.

— А склад?

— Звільнимо сьогодні. Оборону перенесемо на зовнішній берег, якщо ви погодитеся.

— Погодимося після того, як покажете, скільки човнів це перекриє.

Кадґар посунув їй світну карту. Жінка подивилася на неї, тоді на архімага.

— Це ви намалювали?

— Так.

— Красиво. А де тут мілководдя?

— Воно враховане у другому шарі.

— А де течія після припливу?

— У третьому.

— А рибальський прохід?

Кадґар мовчки відкрив четвертий шар. Проходу там не було.

Серафіл підняв обидві руки.

— ОТ! Я НАРЕШТІ ЗНАЙШОВ ЛЮДИНУ, ЯКА МОЖЕ ДОВЕСТИ ХАДҐАРОВІ, ЩО ВІН НЕ ЗНАЄ ВСЬОГО НА СВІТІ! БЛЯДЬ, Я ЗАПЛАЧУ!

Жінка поглянула на нього з огидою.

— А ти перестань верещати й сходи принеси воду.

Серафіл пішов. Ніхто не зупинив. Іллідан, майже непомітно всміхнувшись, сам узяв карту й почав слухати. Так Конкордат уперше скасував власне рішення не тому, що хтось із великих героїв виявився мудрішим за решту, а тому, що до зали нарешті впустили людину, чий берег вони збиралися рятувати.

Через місяць гавань стала одним із перших добровільних пунктів морської евакуації Поклику. Мешканці погодилися самі, не з вдячності за гарні промови. Вони просто пам’ятали, що могутні гості цього разу вміли піти, коли їх попросили.

⁂

Розділ 18. Поклик, який ніхто не почув

Випробування Поклику почалося зі зламаного мосту в горах і закінчилося тим, що вся Верховна рада сперечалася через один невідчинений портал.

Невелике поселення під гірськими схилами отримало попередження про лавину. Місцеві погодилися на допомогу Конкордату. Призначені добровольці мали евакуювати мешканців, перевірити дороги й відкрити тимчасовий шлях до безпечної долини. Але коли пролунало сповіщення, більшість загону не з’явилася.

В однієї цілительки захворіла дитина. Двоє майстрів опинилися на іншому континенті без робочої портальної рамки. Командир відділення вирішив, що раз люди добровільно погодилися, то тепер повинні бути зобов’язаними прийти, і пригрозив позбавити їх місць у майбутніх операціях. У цей час сніг почав рухатися.

Іллідан дізнався про невдачу запізно. Він обурився, що добровільність зробила військо ненадійним. Тралл запитав, чи не бажає він для надійності забрати в цілительки дитину. Іллідан нічого не відповів. Азшара наказала розділити проблему на дві: порушення статуту командиром і недостатня система резервування добровольців. Одне не виправдовувало іншого.

Серафіл прийшов на нараду з брудним плащем і дуже поганим настроєм.

— Я дивився на ваші списки, — сказав він. — Ви записали людину в запас, а запасу для неї не передбачили. Це ж якась пиздець чудова арифметика.

— Ми не могли знати, що вона не прийде, — відповів командир.

— А ти й не повинен був знати. Ти повинен був мати другий варіант, довбню.

Командира відсторонили від управління операцією до перевірки, але не позбавили права висловитися. Він пояснив, що побоювався провалу й вирішив натиснути на добровольців. Велен записав саме це: страх командувача не дає йому права перетворювати згоду на примус.

Мешканців тим часом евакуювали місцеві провідники та резервний загін, який Конкордат знайшов через сусідню громаду. Прибуло менше людей, ніж планували. Вони працювали довше. Трьох поранених вдалося врятувати, але одна родина втратила будинок, а один старий не захотів полишати власну майстерню й загинув під уламками. Після операції ніхто не наважився назвати її бездоганною.

На наступній Раді Іллідан запропонував змінити правила. Поклик мав містити не лише основний загін, а й два незалежні варіанти підтримки; будь-яке погодження залишалося добровільним, а затримка або відмова не перетворювалися на дисциплінарний злочин. Командир міг вимагати виконувати накази тільки після того, як людина добровільно вступила в конкретне завдання, і лише в його межах.

— Ти не мусив погоджуватися з Траллом, — сказав Кадґар Ілліданові після засідання.

— Я не з ним погодився, — відповів мисливець на демонів. — Я побачив мертвого чоловіка, якого не повинен був втратити.

Цього разу Серафіл не пожартував. Він знав різницю між провалом, який можна записати на папері, й відсутністю людини, яка більше не прийде до дверей.

Через місяці Поклик став надійнішим. Через роки до нього приєдналися нові громади, майстерні, лікарні й добровільні загони. Це не було дивом миттєвої мобілізації. Кожен успіх коштував навчання, а кожна помилка вимагала перегляду правила. Коли у світі з’явиться загроза Осереддю, саме ці резервні шляхи не дозволять одному зіпсованому порталу чи чужій інтризі зірвати всю оборону.

Того дня Поклик не відповів

У південному поселенні задзвонили три дзвони. За правилами це означало не військовий наказ, а прохання про допомогу: вода прорвала греблю, дві вулиці затоплені, десятки людей на дахах. Система повідомлень спрацювала. А от ті, хто мав відгукнутися, були вже зайняті іншою катастрофою. У найближчій гавані лікували хворих після магічного спалаху, Іллідарі виводили селян із розломленого перевалу, дракони відводили грозу від дитячого притулку.

Кадґар намагався скерувати резерв через портал. Арканічний коридор не витримав взаємних викликів, і він сам наказав закрити його, перш ніж у переході загинуть люди. Це було правильне рішення з жахливими наслідками. Поки резерв ішов суходолом, будинок при греблі знесло водою.

Іллідан приїхав першим із Ради. Побачив уламки й сказав, що надалі резерви повинні виходити без будь-якого підтвердження.

— Без підтвердження чого? — запитав Тралл. — Що їхні родини в безпеці? Що вони взагалі можуть залишити дім?

— Без клятого дозволу тих, хто й так тоне!

— Тоді одного дня ти забереш захисників із поселення, якому загрожує інша біда. Ми не маємо всевидіння.

— І що, блядь, твої поради врятували цих людей?! — проревів Іллідан.

— Ні, — сказав Тралл. — Так само, як твоє бажання наказувати не поверне мертвих.

Серафіл цього разу не встряв у сварку. На березі сидів хлопчик із мокрою дерев’яною іграшкою. Йому ніхто не міг пояснити, чому допомога прибула тоді, коли рятувати вже було нікого. Серафіл сів поруч і не став нічого обіцяти.

На наступній раді Велен запропонував не новий великий штаб, а мережу місцевих резервів, які самі визначатимуть чергування, і систему перевірки відповідей, що не маскуватиме мовчання під підтвердження. Кадґар визнав власну помилку в портальній логістиці; Азшара дала власні морські маршрути для незалежної перевірки; Іллідан відмовився вимагати негайного підпорядкування всіх добровольців, але наполіг на навчаннях. Вони сперечалися три ночі, доки не отримали правила, що виявляться потрібними багато років потому.

Коли колись над Нордтрендом відкриється велика кампанія, Конкордат не пошле всі мільйони відгукнутих на один сніговий берег. Він залишить більшість там, де вони потрібні для рятування своїх громад. І це рішення народиться не з теорії, а з того дня, коли Поклик промовчав.

⁂

Коли Тралл помилився

Після другої невдалої евакуації Тралл наполіг: гірська громада повинна сама обрати, чи переносити свій ринок із берега річки. Він не хотів повторити примус, проти якого завжди виступав. Староста відмовився від перенесення, бо вода не піднімалася три покоління. Тралл прийняв відповідь.

Через чотири дні греблю прорвало. Стихії попереджали його, але він сприйняв тривожний гул за стару пам’ять річки. Коли вода прийшла, на ринку залишалися люди. Їх витягли човнами, кілька родин зникли в потоці.

— Ти дав їм вибір, — сказав Іллідан, дивлячись на спустошену площу. — Задоволений?

— Ні.

— Тоді наступного разу візьми їх за комір і витягни, перш ніж почнуть тонути.

— І якщо помилюся, силою позбавлю їх дому. Ти так хочеш?

— Я хочу, щоб вони були живі й могли послати нас нахуй уже після того, як ми їх урятуємо.

Тралл довго дивився на воду.

— Я говорив їм про право на вибір так, наче ми мали однакову інформацію. А я чув річку. Вони ні. Відмовився від примусу й разом із ним від обов’язку наполягати, пояснювати, показувати докази. Це теж моя помилка.

Велен, який слухав поруч, не став виголошувати вироку. Згодом Конкордат змінив порядок повідомлення про природні загрози: громада зберігала право на рішення, але мусила отримувати незалежні оцінки ризику, а в безпосередній небезпеці рятувальники могли виводити тих, хто вже не здатен самостійно обирати. Сам Тралл першим попросив занести до протоколу його помилковий висновок.

Розділ 19. Шлях, якого Артас не бачив на початку

Після здобуття Штормовію Артас не вирушив до Нордтренду. Його займали міські ради, податки, відбудова мурів і повернення довіри людей, які щойно пережили війну двох корон. Ще кілька років тому йому здавалося, що справжня перемога вже відбулася: законний король, що став Королем-лічем, загинув від меча паладина. Мертві більше не стояли на троні. Живі отримали нового правителя.

Але за фасадом відбудови виникали суперечності. Вільні невмерлі торгували, вели власні ради, укладали угоди. Вони не вважали, що Артас їх визволив, і не просили короля вирішувати їхню долю. Він

сприймав це як докір. Самовільний народ невмерлих існував там, де його світогляд вимагав лише двох категорій: живі, яких треба захищати, і мертві, яких треба відпустити.

Першими до нього прийшли багряні. Вони принесли не карту Нордтренду, а перелік поселень, які вимагали «очищення». Артас відхилив пропозицію спалити всі громади. Він ще називав себе захисником живих, а не катом заради ката. Та багряні принесли також старі свідчення про некромантичні явища, недоступні звичайним жрецям. Він залишив собі їхні записи, пообіцявши перевірити висновки. Саме тоді відкрилася перша небезпечна домовленість: король користувався дослідженнями фанатиків, переконуючи себе, що контролює їхній фанатизм.

Пізніше прийшли люди Срібного ордену. Не як єдине військо, а як учені, командири й паладини, що по-різному пам’ятали старі війни. Дехто вважав, що невмерлі можуть бути союзниками. Інші боялися, що будь-яка форма некромантії знову призведе до рабства. Артас запросив їх оцінити багряні документи. Срібні відкинули багато висновків, але кілька фрагментів стосувалися давніх переходів душ. Королю було достатньо цього, щоб сказати собі: навіть його помірковані союзники визнають небезпеку Смерті.

— Вони визнають потребу досліджувати, — зауважила Джайна. — Це не те саме, що визнають твій висновок.

— Я не вимагаю їхньої згоди, — відповів Артас. — Я вимагаю, щоб вони не зупиняли мене до того, як зрозуміють.

Відтоді він дедалі частіше просив Джайну бути посередницею між протилежними групами.

Її присутність при дворі Артаса мала складну передісторію, про яку обидва воліли мовчати. Після похорону Варіана вона допомагала Андуїнові як незалежна магиня й давня знайома його родини, а не як придворна. Під час облоги Штормовію захищала містян від обох армій; після загибелі законного короля не присягнула переможцю. Вона залишилася на деякий час у столиці, бо там були сиротинці, поранені й

незавершені захисні чари. Артас спочатку приходив до неї як король із проханням про допомогу у відбудові, а згодом почав говорити з нею як чоловік, який пам’ятає їхню спільну юність.

— Ти знову прийшла до мене, — одного разу сказав він майже лагідно.

— Я прийшла до лікарні, Артасе. Ти стоїш перед дверима, тому ми й розмовляємо.

— Колись ти вірила, що я можу змінити світ.

— Вірила. Але я не обіцяла погоджуватися з кожною зміною.

Відтоді їхня співпраця залишалася умовною: Джайна перевіряла магічні дослідження, допомагала цивільним і мала право вийти з наради. Артас користувався цим як доказом власної терпимості. Джайна ж занадто довго сподівалася, що її присутність утримає його від найгірших рішень. Вона бачила, як він повертається до спогадів про Крижану Скорботу й Непереможного, а потім знову говорить про майбутнє, в якому ніхто не помре. Вона хотіла вірити, що в його задумі збереглася та сама людина, яку колись любила. Тому не помічала, як суперечки про метод ставали для нього доказом чужої сліпоти.

Три пороги Джайни

Першу зиму після смерті Андуїна Джайна майже не з’являлася у палаці. Вона спала в кімнаті над лікарнею, щодня розкладала захисні руни над дахами й наполягала, що під ними можуть ховатися як живі, так і невмерлі. Одного вечора до неї привели дівчинку, чий батько служив у вільній невмерлій варті. Дівчинка не питала, хто переміг у війні. Вона запитала, чи дозволять батькові залишитися в місті.

Джайна не змогла пообіцяти цього. Вона відчула, як обидві корони й далі вирішують долі людей, хоча одна вже лежала в могилі. Наступного ранку Артас прийшов із наказом: цивільних невмерлих не виселяти без індивідуальної перевірки. Джайна знала, що наказ недосконалий, але він урятував кілька сотень сімей від негайного вигнання.

— Ти можеш бути справедливим, коли хочеш, — сказала вона.

— Можливо, я навчився дещо робити правильно, — відповів Артас.

Вона не назвала це прощенням. Але вперше за багато років повірила, що король може змінюватися. Пізніше він зупинив грабунок у порту, повернув зерно голодним кварталам і дозволив Джайні самій призначити командирів цивільних укриттів. Це були реальні добрі рішення. Саме тому наступні поступки виглядали розумними.

Другий поріг настав на раді, коли Артас запропонував їй перевіряти арканічні дослідження. Участь означала доступ до архівів і можливість викривати брехню багряних. Джайна погодилася тільки на технічну роль. Але королівські писарі наступного дня записали її ім’я серед прихильників «північного наукового союзу». Вона зажадала виправлення. Писарі зняли формулювання, та вісті вже розійшлися.

Третій поріг вона переступила майже непомітно. На прийомі послів Джайна захистила право Артаса досліджувати Смерть, не схвалюючи його висновків. Наступного тижня король процитував лише першу половину її промови. Вона обурилася. Він вибачився приватно, приніс старий малюнок Непереможного й запитав, чи справді вона хотіла б знову покинути його тоді, коли він намагається врятувати всіх.

Згодом вона згадуватиме не цей малюнок, а обличчя тієї дівчинки. Джайна тоді ще не знала, що її власне ім’я стане знаком пристойності для справ, яких вона сама не погоджувала.

На відкритих зборах відбудови невмерлий тесля прямо запитав її:

— Пані Праудмур, ви захищали наші лікарні від обох армій. Чому тепер сидите біля людини, яка велить нас реєструвати як небезпечні речі?

— Я сиджу там, щоб він не зробив більшого зла.

— А якщо саме ваша присутність допомагає йому робити те, що він уже робить?

Джайна не знайшла відповіді. Вона продовжила співпрацювати, бо переконувала себе: вийти означало б віддати владу багряним. І тим самим дедалі більше ставала тією, чиє мовчання багряні використовували як дозвіл.

Ґенн на нараді відмовився підтримати загальну кампанію проти невмерлих.

— Андуїн помилявся, — сказав він. — Я бачив, як імперія розширювалася завдяки силі воскреслих. Але він не наказував їм любити себе. Ти ж наказуєш живим вірити, що вони не розуміють власного життя.

— Я захищаю їх, Ґенне.

— Тоді почни з права сказати тобі «ні».

Артас подякував йому за щирість і більше не запросив на вузьке засідання дослідницької комісії.

Минув рік. Іще один. У великому морі Артасові представники збирали розповіді моряків про місця, де душі поводилися незвично. У Пандарії його дослідники купували манускрипти про пам’ять і перероджeння. На півночі колишні дослідники некромантії зіставляли письмові свідчення про Ґалакронда. Жоден із цих пошуків окремо не вказував на єдину мету. Сам Артас ще не називав Нордтренд неминучим місцем своєї експедиції.

Тим часом розвідки Конкордату помічали окремі сліди. Агенти Азшари знали про морські маршрути. Мережа Іллідана виявляла неприродні магічні перевезення. Сильвана бачила, як багряні готують списки громад. Серафіл отримував звіти про зниклі колишні контакти й не відразу розумів: частина його старих людей уже служить Артасові. Обмін відомостями дозволяв попередити кілька нападів, але не доводив існування прихованої армії. Розрізнені місії могли означати науку, торгівлю, політику або підготовку до війни. Кадґар вимагав не називати останнє фактом без доказів.

Через якийсь час знайшли перші відповідності між північними свідченнями та старими записами багряних. Срібні фахівці підтвердили лише частину. Артас, натомість, почав бачити в цих уривках завершену картину. Тепер він уперше розгорнув карту Нордтренду й затримав погляд на просторі між Льодяною Короною та Драконячим погостом.

— Там, — сказав він Джайні, — колись я шукав владу над мертвими.

— Ти пам’ятаєш інше життя, — відповіла вона. — Ті події не відбулися тут.

— Я пам’ятаю, що вони могли відбутися. А якщо я повернуся, можу зробити те, чого тоді не зробив.

— Що саме?

— Забрати в Смерті право вирішувати за нас.

Джайна спитала, чи не означає це забрати в усіх інших право вирішувати за себе. Артас не відповів. А за кілька тижнів підписав наказ про північну наукову експедицію. Серед її консультантів були багряні й срібні, хоча вони продовжували ненавидіти одне одного. Їхнє співробітництво ще не було союзом армій. До масового походу залишалися місяці переговорів, суперечок і прихованих домовленостей.

На засіданні Конкордату Серафіл кинув на стіл неповний список кораблів.

— Я не знаю, що він готує, — сказав він. — І це мені не подобається. Може, екскурсію крижаними руїнами. Може, якусь грандіозну хуйню. Але троє людей із цього списку раніше працювали на мене.

— Отже, твоя мережа більше не всюди, — промовила Азшара.

— Вона й ніколи не була всюди, королево. Ми не боги. Навіть ти, на щастя, поки ні.

Велен заборонив називати всіх підозрілих корабельників злочинцями. Іллідан підготував резервний план на випадок нового конфлікту. Кадґар звіряв сигнали. А Конкордат продовжив рятувати від повеней, лікувати хворих та запобігати локальним війнам. Саме тому Артасові вдалося приховати масштаб наступної мобілізації: він приховував її серед безлічі інших справ світу, який не переставав жити.

Операція «Північний відгомін»

Конкордат дістався північної загадки не за одним пророцтвом і не за чимось зручно забутим у королівській канцелярії. Першим був звіт маленького портового човна з урятованої гавані: судно із срібними знаками двічі вийшло в море без товарів, зате повернулося з людьми, які не підписували звичайних портових журналів. Моряки не назвали це змовою. Вони лише переслали координати.

Агенти Азшари зіставили маршрут із підводними течіями і знайшли відхилення, яке не мало торговельного сенсу. Іллідарі виявили в тій самій смузі кілька коротких арканічних стрибків, але не могли визначити, чи перевозили через них воїнів або дослідників. Аллерія принесла повідомлення про придбані багряними реліквії для зв’язування душ. Сильвана додала імена двох невмерлих перекладачів, якими зацікавилися королівські чиновники. Серафіл упізнав у списках одного з колишніх своїх агентів і вперше не став називати це збігом.

— Доказу великого походу немає, — заявив Кадґар на спільному розборі. — Є шість сумнівних ознак. Якщо скласти їх неправильно, можна отримати будь-яку історію.

— Ти, блядь, завжди знаходиш правильні слова, щоб не вставати з крісла, — огризнувся Серафіл.

— А ти завжди готовий відправити когось під ніж заради своєї підозри!

— Досить, — сказала Азшара. — Він має рацію щодо доказів. І ти маєш рацію, що чекати повної певності небезпечно. Тому ми не оголошуємо війну. Ми перевіряємо.

Сварку не завершили обіймами. Кадґар два дні відмовлявся ділитися своїм неопрацьованим журналом із гараніром. Серафіл у відповідь приніс йому сім нотаток, кожну з яких підписав «Невідомий архімаг». Велен заборонив обом виносити сварку на тих, хто ризикував життям у портах.

Поворот стався, коли Магні повідомив про тремтіння в голосі Азерот. Він не бачив карти Осереддя, не знав його природи і не міг назвати винного. Лише відчував біль у районі Драконячого погосту, який не збігався з відомими вулканічними чи стихійними порушеннями. Алекстраза пригадала записи про древні зміни поблизу кісток Ґалакронда. Ноздорму підтвердив, що там виникає незвичайна невизначеність, але відмовився називати її доказом майбутньої катастрофи.

Рада зібралася не в повному військовому складі, а з представниками незалежних джерел. Іллідан запропонував висадити загін, здатний тримати оборону кілька тижнів. Тралл запитав, хто дав їм право зайняти Драконячий погост. Алекстраза попередила, що не потерпить там чужих фортифікацій без згоди драконячих хранителів. Велен погодився з обмеженою дослідницькою місією, яка не мала торкатися жодних стародавніх предметів або використовувати душі для дослідів.

— Ви збираєтеся послати туди пів Ради й цього невмерлого? — обурився Кадґар.

— А тебе ми лишимо для протоколу, — запропонував Серафіл. — Так і врятуємо світ, і зекономимо папір.

— Я йду. І хтось мусить перевірити твої припущення.

— Та заради всіх богів, перевір хоч себе спочатку!

Наприкінці розмови визначили три завдання. Перше: перевірити, чи пов’язані арканічні переходи з місцями древньої драконячої магії. Друге: з’ясувати, чи справді Артас шукає спосіб втручатися у вільний шлях душ. Третє: повернутися з доказами, не розпочинаючи війни й не розкриваючи існування Конкордату.

Агенти Серафіла не переходили під наказ Ради. Він погодився передати підготовлений висновок і попросити своїх людей про додаткову перевірку, але не назвав імен. Те саме зробили Азшара, Сильвана й Аллерія. Їхня співпраця була добровільною та обмеженою. Іноді це сповільнювало роботу; зате жоден керівник не міг раптом отримати всесвітню агентуру за одним наказом.

Чотири сигнали, яким ніхто не хотів вірити

Спершу була риба. Серед повідомлень із північних портів агент Азшари відзначив закупівлю солоної тріски в обсягах, які жодна дослідницька експедиція не могла з’їсти до кінця зими. На той час цифра нічого не доводила: великий караван міг везти харчі до голодних поселень.

Другим був рахунок за скляні колби, стійкі до морозу. Іллідарі простежили їх до магів, які відкривали нестабільні портали. Колби теж могли бути мирним замовленням. Кадґар наполягав на цьому так уперто, що Серафіл запропонував призначити його почесним захисником усіх підозрілих ящиків Азероту.

Третім став лист жреця зі Срібного ордену. Він відмовився їхати на північ, бо в документі поруч із проханням дослідити давні могильники стояло розпорядження «підготувати місця для ізоляції свідомостей». Для Кадґара ці слова могли означати карантин. Для Сильвани звучали як початок полювання на невмерлих. Для Серафіла вони стали знайомою поганою новиною: так писали люди, які хотіли, щоб наказ виглядав невинним, поки хтось не ставив зайвих запитань.

Четвертий сигнал прийшов від агента, котрий двадцять років тому працював на Серафіла, а тепер служив Артасові. Сигнал був коротким: «Не шукай мене. Я не продавав тебе. Я продав твою впевненість, що ніколи не помиляєшся».

Серафіл прочитав записку тричі. Потім четвертий раз, сподіваючись, що папір нарешті вибачиться.

— Ти мені, блядь, погрожуєш? — запитав Іллідан.

— Ні, блядь. Це рецензія на мою професійну діяльність. І досить образлива.

— Він знає про нас?

— Про Конкордат? Не знає. Я не настільки йобнувся, щоб довірити йому те, чого тоді ще не існувало.

— Твої люди вміють приховувати таємниці від тебе? — запитала Азшара.

— Я їх навчав. Не обов'язково, щоб, сука, на мені практикувалися.

Кадґар не засміявся. Ставив позначки на великій карті, де кожен сигнал мав власну дату та ступінь певності.

— Подивіться на час закупівель, — сказав він. — Харчі везуть раніше, ніж замовляють колби. Колби раніше, ніж знаходять місце дослідів. Це не схоже на експедицію, що виникла спонтанно. Але й не доводить, що вони вже знають про Осереддя.

— Ти зараз захищаєш Артаса чи, блядь, здоровий глузд? — запитав Серафіл.

— На щастя для Конкордату, здоровий глузд ще не подав заяву про звільнення. І я не віддам його тобі в користування без нагляду.

Велен запропонував відділити три запитання: що робить Артас, що знає Артас і що загрожує Азерот незалежно від Артаса. Магні підтвердив лише третє: світодуша відчувала розлад біля кісток Ґалакронда. Він не знав, чи спричинили його досліди, чи навпаки, розлад привабив дослідників.

— Тоді йдемо дивитися, — сказав Іллідан. — Малим загоном. Без йобаного вторгнення, якщо тут усі такі чутливі до формулювань.

— Не просто загоном, — заперечила Алекстраза. — Там старі драконячі землі. Спочатку дозвіл хранителів, потім розвідка. Кістки Ґалакронда не є вашим полігоном.

— Я, блядь, взагалі-то вмію літати, — відповів Іллідан.

— А я вмію заборонити тобі сідати туди без дозволу, — спокійно відповіла вона.

Серафіл задоволено усміхнувся. Ніхто не помітив, як він змінив лист на столі. Азшара помітила.

— Ти щойно прибрав одне донесення.

— Так.

— Чому?

— Воно називає ім’я людини, яка вже один раз ризикнула, щоб мене попередити. Я не віддам її вам усім для красивого протоколу.

— Ти не маєш права приховувати небезпечні відомості.

— А ви, блядь, не маєте права отримувати кожного мого агента в подарунок. Зміст донесення отримаєте. Ім’я ні. Ми ж про це домовилися, Азшаро.

Азшара не стала вимагати. Вона перевірила, чи достатньо змісту для дії. Вистачало на дозвіл дослідити місце; не вистачало на наказ почати війну.

Перший розвідувальний загін повернувся не з відповіддю, а з невдалим малюнком: камінь серед кісток, якого жоден попередній опис Драконячого погосту не згадував. З малюнка не можна було визначити, чи предмет принесли, чи він проявився сам. Саме тому експедицію Конкордату спрямували туди вдруге, вже зі знавцями часу, Життя, аркани та шляхів душ. Військо залишили далеко. Ніхто ще не вимовляв слова «Осереддя» як установленої назви.

Рішення прийняли не через одне чарівне пророцтво. Воно народилося з купи паперів, чужих ризиків, перевірок і неспокійного голосу Азерот. Артас на той час знав інше: його власні консультанти теж шукали стару силу. Дві сторони ще не знали навіть того, що йдуть до одних дверей.

⁂

Першою до Нордтренду вирушила невелика група дослідників під драконячим супроводом. Вона знайшла не армію і не готову відповідь, а сліди недавнього магічного огляду старих кісток. За її сигналом до Драконячого погосту прибули Алекстраза, Кадґар, Ноздорму, Тралл, Сильвана і Серафіл. Так почалася експедиція, про яку згодом згадуватимуть як про перший крок до війни за Осереддя.

Артас у цей час закінчував власні переговори із срібними й багряними. Він не знав про Конкордат і не міг знати його внутрішнього рішення. А Конкордат, зі свого боку, не здогадувався, що королівські дослідження вже стали прикриттям для мобілізації набагато більшої сили. Це були дві незалежні дороги до однієї небезпеки.

Ціна присутності

Після смерті Андуїна Джайна не пішла ні до Даларана, ні до Лордерону. Вона залишилася в шпиталі, де над дверима ще висів штормовійський лев. Під його лапами тепер лежали поранені з обох боків. Кожен називав перемогу інакше, але кров із перев’язок пахла однаково.

Артас прийшов без корони. Приніс список складів, які відкривав для цілителів, і наказ відновити підземні проходи. В його руках документи не виглядали зброєю.

— Ти чекаєш, що я подякую? — запитала Джайна.

— Ні. Хочу знати, чого бракує.

— Рук. Ліків. Людей, які не питають поранених, за кого ті воювали. І тобі варто забрати своїх паладинів від дверей, вони лякають невмерлих цілителів.

— Цілителів? Невмерлих?

— Так, Артасе. Вони не перестали бути цілителями тільки тому, що ти виграв війну.

Він замовк, а потім віддав наказ прибрати варту й запровадити єдину перепустку для всіх лікарів. Джайна чекала суперечки, але не дочекалася. Саме ця маленька поступка виявилася небезпечною: відтоді їй було легше вірити, що Артас здатен чути.

Через пів року він запропонував їй очолити комісію з відбудови захисних мереж. Вона відмовилася двічі, перш ніж погодилася на третій запит. Присяги не давала. На вимогу Джайни рішення комісії публікували, а кошти перевіряли представники районів, зруйнованих королівською війною. Артас не сперечався. Пізніше він називатиме цей порядок доказом власної відкритості, коли йтиметься про зовсім інші, приховані рішення.

Одного ранку до неї прийшла жінка, яка під час облоги втратила брата-невмерлого. Брат був не рабом, не слугою й не монстром; він відвозив хліб до лікарень.

— Ви ж стояли тоді біля короля Андуїна? — запитала жінка.

— Я допомагала виводити людей.

— А тепер стоїте біля того, хто вбив Андуїна. Ви змінили сторону?

— Я залишилася на боці тих, кого потрібно захищати.

— Чому ж вони тепер мають просити дозволу в його людей, щоб поставити свічку біля могили мого брата?

Джайна не знала про цей наказ. Наказ був не королівський: місцевий комендант застосував нові «правила безпеки». Вона скасувала їх до вечора. Але не змогла скасувати головного запитання жінки.

Коли Джайна принесла скаргу Артасові, той втомлено зітхнув.

— Я не можу контролювати кожного офіцера.

— Тоді чому ти так любиш говорити, що все контролюєш?

— Тому що коли я перестану, вони повернуть країну до хаосу.

— «Вони» хто?

— Ті, хто називають існування невмерлих правом, а не трагедією.

— Андуїн називав його шансом. Ти називаєш трагедією. А той пекар називав своїм життям. Чому його ніхто не питає?

Артас знову поступився: відкликав коменданта. І Джайна знову залишилася. Їй здавалося, що її присутність стримує короля. Вона не помічала, як часто починає казати іншим: «Якщо я піду, буде гірше».

Через рік Артас попросив її супроводити переговори зі Срібним орденом. Не як наречену й не як піддану. Як людину, чий голос мав довіру там, де його власний голос викликав страх. На переговорах вона змусила орден відмовитися від кількох найжорсткіших вимог. Додому повернулася задоволеною. Лише потім з'ясувала, що її ім'ям прикривалися ті, хто вимагав створювати списки невмерлих громад.

Ґенн перехопив її в коридорі палацу.

— Ти знову вважаєш, що його виправила? — запитав він.

— Я добилася обмежень, яких без мене не було б.

— І він отримав твоє ім'я на своєму документі.

— Тобі легко казати. Ти можеш піти в Ґілнеас.

— Мені не було легко піти звідти, Джайно. Я не хочу знову вчитися, як виглядає втрата дому.

— То допоможи мені, замість звинувачувати.

Ґенн поклав на стіл два накази. В одному йшлося про відбудову школи. В іншому, з тією самою печаткою, про обмеження пересування невмерлих поблизу школи. Джайна зрозуміла, що її переговори й Артасові наміри існують водночас. І ще довго не хотіла визнавати, що одне не виправляє іншого.

Минуть роки, перш ніж біля Осереддя Кадґар попросить її не вірити чи не вірити Артасові, а перевірити докази власноруч. Того дня Джайна

згадає не одну велику брехню, а безліч маленьких поступок, завдяки яким вона звикла залишатися поруч.

⁂

Джайна і невчасна правда

Джайна прокинулася від звуку кроків у коридорі. Артас знову не спав. Він рідко спав перед важливими рішеннями й завжди говорив про це як про доказ самовідданості.

Вона знайшла його перед старою картою Лордерону. Поруч лежав малюнок Непереможного. Побачивши його, Джайна відчула знайомий біль: колись вона ще могла розрізнити горе Артаса й те, що він робив із ним.

— Ти знову думаєш про коня?

— Я думаю про всіх, кого можна було врятувати.

— Його падіння не було твоєю провиною.

— Ні. Але потім я навчився, як зробити так, щоб смерть більше не сміла забирати в мене дорогих людей.

Джайна знала, чого коштувала йому ця наука. І все-таки хотіла вірити, що тепер, живий, він зможе використати пам’ять інакше. Він навчився говорити з нею саме в той момент, коли сумнів завдавав найбільшого болю.

— Пам’ятаєш Стратгольм? — запитав Артас.

Вона здригнулася.

— Пам’ятаю.

— Ми тоді залишилися самі. Якби ти не пішла…

Він не закінчив. І не мусив. Решту Джайна давно промовляла до себе сама.

— Ти не мав права робити те, що зробив, — сказала вона тихо.

— А якби я мав спосіб запобігти смерті взагалі? Хіба ти не хотіла б повернути той день і все виправити?

Вона не відповіла. Артас підійшов ближче й узяв її за руку.

— Ти єдина, хто може зрозуміти, чому я не маю права зупинятися.

Через тиждень на нараді Джайна повторила його слова про визволення смертних майже дослівно. Вона не помітила цього. Їй здавалося, що це її власний висновок.

Але коли пізніше Кадґар вимагатиме від неї перевірити докази, а не почуття провини, саме ця ніч повернеться до пам’яті. Вона пригадає не ніжність Артаса, а те, що він так і не відповів на її єдине пряме запитання.

Два паладини, дві відповіді

На останніх відкритих переговорах перед північною експедицією срібний командир Едрик відмовився передати багряним список мирних невмерлих перевізників. Інквізитор Варн назвав його слабаком і показав листа з королівською печаткою: перевірити всіх. Едрик прочитав наказ уголос, повільно, зупинившись на слові «перевірити».

— Тут нічого немає про страту, — сказав він.

— Ти чекаєш, доки вони нападають першими? — запитав Варн.

— Я чекаю доказу, перш ніж нападати сам.

Артас, який спостерігав за суперечкою, не підтримав нікого. Він наказав розділити їхні відділення, аби не зірвати експедицію. Це здавалося розумним компромісом, але насправді дозволяло обом продовжувати виконувати суперечливі накази, не зустрічаючись до наступної великої битви.

Джайна бачила їх уперше й ще не знала, що за багато місяців одного викличуть до суду за старі підписи, іншого за накази вбивати. Вона

лише подумала, що її власна присутність біля Артаса, мабуть, стримує обох. Саме ця думка пізніше стане для неї найболючішою.

Частина третя. Світ на межі Життя і Смерті

Розділ 20. Король і пам’ять

На нічному столі Артаса лежали дві речі: державна печатка Штормовію й малюнок коня, зроблений давним-давно. Багато років він не дозволяв нікому бачити малюнок. Непереможний був для нього не просто спогадом, а доказом того, що навіть найдорожче може зникнути, не питаючи дозволу.

Артас пам’ятав Крижану Скорботу. Пам’ятав Нер’зула, Кел’Тузеда, Льодяну Корону. У цьому новому житті він не був Королем-лічем. Колись переміг ліча Андуїна та здобув Штормовій, але стільки разів порівнював нинішню владу з минулою, що почав ненавидіти власні здобутки за їхню обмеженість.

«Батько володів державою. Я володів смертю», — повторював він подумки. Проте Смерть більше не слухалася його, а живі не могли дати достатньо слави. Тоді він вигадав прекрасне слово для власної жаги влади: «визволення».

Срібному ордену він говорив про безпеку. Багряному про очищення. Розвідці Альянсу про необхідність знати кожне поселення невмерлих. Джайні говорив про дні, коли вони могли врятувати Стратгольм і одне одного, якби світ не був таким жорстоким. Він роками змушував її почуватися винною за рішення, які насправді ухвалював сам.

План виходив далеко за межі боротьби з невмерлими, але Артас не записував остаточної мети в одному документі. Його радникам показували різні частини: дослідження шляхів душ, підготовку переходів, оборону портів, домовленості з паладинами. Сам він

говорив про визволення живих від страху смерті. Чому для цього потрібні були старі драконячі записи, не пояснював навіть Джайні.

Нордтренд з’явився на карті не як відповідь, а як запитання. Невідомі записи вели до районів між Льодяною Короною та Драконячим погостом. Один дослідник стверджував, що там змінилася сама магія переходу, інший називав його божевільним. Артас віддав наказ перевірити обох. Він ще не знав, що саме знайде, але вже не міг змиритися з думкою, що існують двері, які не дозволено відчиняти.

У королівській канцелярії пахло свіжим сургучем. Артас власноруч перевіряв печатки на листах, але не розкривав перед жодним адресатом повної мети. Один отримував наказ перевірити дороги, другий прохання зібрати дослідників, третій пропозицію долучитися до походу, який увійде в історію. Кожен бачив свою маленьку, обґрунтовану справу.

Артас не чекав, поки всі його союзники погодяться між собою. Багряні вже передавали йому дослідження. Більшість впливових срібних підтримувала боротьбу з невмерлими, хоча частина паладинів вимагала перевіряти кожну загрозу. Ґенн обіцяв захищати свій народ, не давши остаточної згоди на винищення. Джайна йшла поруч із Артасом, плутаючи стару любов із теперішньою правотою. З усіма ними можна було говорити мовою, яку вони хотіли почути.

Через розвідувальні канали МІ:7 і ШРУ Артас знайшов також колишніх агентів гараніра. Тисячі з них уже не працювали на свого колишнього господаря. Вони приносили відомості про торговельні шляхи, нейтральні держави й підозрілі переміщення, але не знали про Конкордат. Король помітив колись діяльного невмерлого, проте не знав про його нову роль і ще менше про таємну раду Азшари.

Троє людей біля однієї карти

Джайна знайшла Артаса у великій залі карт, коли слуги вже загасили половину свічок. Ґенн стояв біля дверей. Його запросили говорити про постачання, але перед ним лежав список міст, у яких не було

військових гарнізонів. Над списком Артас написав одне слово: «спостереження».

— Якщо це наукова експедиція, — сказав Ґенн, — навіщо в списку пекарні й цвинтарі?

— Там живуть невмерлі, — відповів Артас. — Ми не знаємо, кому вони підпорядковуються.

— Можливо, власним головам. Іноді це трапляється з людьми, — сухо зауважила Джайна.

Артас усміхнувся їй, але не Ґеннові.

— Саме тому ти потрібна мені. Ти не дозволяєш перетворити страх на наказ. Покажи, які з цих місць справді небезпечні.

— Ні, — сказала Джайна.

— Ти ж щойно сказала, що…

— Я сказала, що деякі з них можуть ні на кого не працювати. Ти просиш мене визначити небезпечних, не назвавши, що саме вважатимеш небезпекою. Наявність могили? Здатність говорити після смерті? Сплату податків не тій короні?

— Чому ти щоразу шукаєш у мені найгіршого? — голос Артаса залишився спокійним. — Я роками показував тобі, як можна захистити людей інакше. Хіба ти не бачила шпиталів після війни?

— Бачила. І будувала їх разом із тобою, — відповіла Джайна.

Ґенн втрутився:

— Саме тому її ім’ям тепер прикривають твої накази, навіть ті, яких вона не читала. Скажи їй це в очі.

— Ти прийшов звинувачувати свого короля?

— Ні. Питати, коли ти став моїм королем. Я присягав Варіанові й беріг Андуїна. Ти здобув Штормовій війною. Це не робить усіх його друзів твоїм майном.

Джайна опустила очі на карту. Артас простяг їй ще один аркуш. На ньому були накази відбудувати три школи та захистити торговців від нападів багряних патрулів. Печатка справжня. Підпис теж.

— Я роблю і це, — сказав він. — Невже ви здатні бачити лише те, що підтверджує ваш страх?

Саме це було найтяжче: він справді робив добро. Джайна не могла стерти його вчинки, щоб легше заперечити наступний наказ. Але Ґенн теж не помилявся: її участь робила будь-який папір менш підозрілим в очах людей.

— Я перевірю цивільні маршрути, — вирішила вона. — Не списки тих, кого ти вважаєш небажаними. І не дам свого імені звіту, якого не бачила.

— Це все, чого я прошу, — тихо відповів Артас.

Вона пішла, а він залишив у шухляді другий примірник наказу. У тому примірнику йшлося про розміщення озброєних загонів поблизу тих самих маршрутів. Згодом Джайна зрозуміє, що її чесна згода підтримати порятунок стала обкладинкою для чужої військової справи. А Ґенн ніколи не вибачить собі, що не вивернув тоді всю шухляду на підлогу.

До експедиції залишалося чотири місяці. Артас думав, що цього достатньо.

Він ще не знав, що час рахує не тільки він.

Розділ 21. Кістки й двері

Біля останків Ґалакронда сніг видавався старшим за світи. Алекстраза стояла мовчки, дивлячись на кістки дракона, чиє падіння змінило її

народ. Кадґар розгорнув арканічну модель. Ноздорму перевіряв часовий відгомін, Тралл слухав землю, Сильвана спостерігала за власними відчуттями, а гаранір намагався не нагадувати, що колись виконував у цьому районі завдання Кірін-Тору, за які дракони навряд чи подякували б йому.

Артефакт лежав у невеликій западині. Схожий на темний багатогранник, але світло всередині нього не мало відомого кольору. Не було певності, що його можна взяти, не зруйнувавши щось більше. Тому ніхто не торкався предмета. Моделі будували навколо нього, не спрямовуючи всередину руйнівних заклять і не використовуючи живих душ як матеріал для перевірки.

Кадґар довго шукав, до якої космічної сили належить знахідка. Не знайшов. Азшара запропонувала відкинути припущення, що вона взагалі належить лише одній із них. Тоді всі криві на моделі стали іншими: Життя, Смерть і проміжні стани виявилися не ворогами, а різними проявами одного фундаментального буття.

Сильвана першою запитала, чи не означає це, що невмерлі природно мають місце у світобудові. Кадґар відповів обережно: дослідження свідчили саме про таку можливість. Насильницьке поневолення мерців залишалося насильством, але сама некромантія могла бути незрілою й давно втраченою наукою про перехід, а не приреченою на зло силою.

— Тобто нас називали помилкою лише тому, що самі не розуміли, як працює Всесвіт? — запитав гаранір.

— Таке трапляється частіше, ніж хотілося б, — відповів Кадґар.

Ґалакронд, як з’ясувалося, був одним із найдавніших прикладів катастрофічного впливу цієї сили. Вона не наказувала йому стати чудовиськом, проте його природа змінилася під її дотиком. Після загибелі дракона давні знання розсипалися, а наступні епохи почали відкривати зламані уламки науки заново.

Найважливішу відповідь дав Бвонсамді, якого вони вже знали після лордеронських палат. Того разу він погодився допомогти лише хворим.

Тепер надійшло нове прохання від Велена, і лоа спершу вимагав пояснити, чому незалежну допомогу перетворюють на звичку. Він зустрів делегацію сміхом, але втратив усмішку, щойно почув опис предмета. Відлуння нагадувало йому те, що він відчував біля забрудненого колодязя. Лише тепер стало зрозуміло, наскільки слабким був тодішній прояв.

— Ви шукаєте річ, — сказав лоа, — а знайшли двері, що існували ще до тих, хто почав уявляти себе власниками будинків.

Бвонсамді зізнався, що сам виник із одного прояву цієї сили. Не як безвільне творіння, а як самостійна свідомість, яка поступово стала хранителем певних шляхів душ. Його природа дозволяла розуміти переходи, на які прагнув накласти руку Артас. Тому королю потрібен був не лише артефакт: він хотів використати лоа як ключ.

— Якщо він полонить мене, то не зробиться богом, — сказав Бвонсамді. — Але зможе відчиняти те, чого не має права відчиняти. А якщо розірве основу цих шляхів, не лишиться навіть того, куди душі могли б упасти.

Алекстраза запитала, що буде зі світом, якщо Осереддя загине.

— Не смерть, — відповів лоа. — Смерть уже передбачає, що хоч щось може продовжитися. Там не буде навіть «після».

Магні Бронзобород прибув зі звісткою від самої Азерот. Він був блідий попри кришталеву шкіру й кричав так, наче хотів перекричати біль планети.

— Ніхто цього не робив! — вигукнув він. — Ні Титани, ні боги! Те, що ви називаєте артефактом, є невід’ємною частиною Азерот. Вона сама така! Якщо втратите Осереддя, втратите все, для чого взагалі існують Життя, Смерть і все між ними!

Дослідження Кадґара, свідчення Бвонсамді й голос Магні почали складатися в переконливу картину. Космічну загрозу вже не можна було назвати просто пророцтвом, хоча деталей іще бракувало.

Артас тим часом наближався до місця, звідки його колишня влада колись дивилася на весь Нордтренд.

Бвонсамді не продає всі двері

Коли розмова перейшла від перших пояснень до можливості захистити шляхи душ, лоа Смерті не відразу погодився продовжувати. Спершу запитав, хто платить за візит. Коли Велен відповів, що це справа збереження світобудови, Бвонсамді образився: найбільші справи завжди чомусь приносили найгірших клієнтів.

— Ти знаєш природу Осереддя, — сказала Алекстраза.

— Знаю більше, ніж ваш архімаг, — погодився лоа.

— Я ТУТ ВЗАГАЛІ-ТО СТОЮ! — обурився Кадґар.

— О, то це робить мій висновок ще приємнішим.

Бвонсамді, однак, не був веселим торговцем душами, за яким не існувало інших турбот. Його зв’язок із переходами душ означав і стародавню відповідальність. Він бачив тих, хто помирав без слави, без пам’ятника, без хоча б однієї істоти, здатної вимовити їхнє ім’я. Бачив і тих, хто не бажав залишати життя, бо боявся, що ніхто не пам’ятатиме їх після смерті.

— Артас хоче знищити смерть, — сказав Велен.

— То нехай спочатку навідається до тих, хто вже помер, і спитає, чи хотіли б вони опинитися в його королівській канцелярії назавжди, — відповів Бвонсамді.

— А якщо він полонить тебе? — запитала Сильвана.

Бвонсамді перестав усміхатися.

— Тоді він спробує зробити з мене ключ. Не щоб звільнити душі. Щоб сам вирішувати, які двері для них будуть зачинені.

— І як нам тебе захистити? — запитала Алекстраза.

— Не зробіть мене вашою власністю замість нього.

Він дістав з-за пояса маленьку дерев’яну прикрасу. Давно потемнілу від дотику рук, надламану й поспіхом перев’язану ниткою.

— Це залишила одна дівчинка, яка померла задовго до появи ваших королівських договорів. Вона боялася, що, перейшовши моєю дорогою, забуде матір. Я пообіцяв пам’ятати їх обох. Іноді, коли ви кажете «душі» так, наче це мішки в коморі, я думаю про цю нитку.

— І ти боїшся, що Артас забере їх у тебе? — спитала Сильвана.

— Ні. Я боюся, що він забере в них право йти своєю дорогою. А тоді я не зможу виконати обіцянку навіть перед однією дитиною.

Лоа сховав прикрасу, і звична посмішка повернулася на його обличчя з помітним зусиллям.

Алекстраза схилила голову.

— Обіцяю.

Пізніше, коли вони зупинятимуть Артаса, саме цей обмін словами визначить позицію Ради: захищати Бвонсамді не означає примусити його назавжди служити Конкордату. Хранитель має право на свободу. Інакше сама їхня перемога позбудеться сенсу.

Чому Осереддя стало видимим

Магні не міг зрозуміти, чому Азерот заговорила про Драконячий погост лише тепер. Він відчував її давні рани й раніше. Але цього разу вона не показувала болю, поки не показала дві речі: лід на стародавніх кістках і тінь від королівської печатки на аркуші з наказом про експедицію.

— Це Артас його відкрив? — запитав Кадґар, коли дварф переказав видіння.

— Ні. Він не створював Осереддя і не може його створити, — відповів Магні. — Але його маги почали шукати шлях до переходу душ. На цей

пошук відгукнулися старі зв’язки, яких ніхто не чіпав із часів Ґалакронда.

Азшара придивилася до чергової моделі. Раніше вони вважали, що предмет хтось приніс до западини між кістками. Сніг і камінь справді виглядали порушеними, немов після чужого втручання. Але нова перевірка показала дивну річ: чужорідним був не саме Осереддя. Чужорідним був зовнішній магічний відбиток, що відкрив його видиму грань.

— Отже, хтось не підкинув камінь, — сказала вона. — Хтось підкинув спосіб побачити те, що завжди було частиною Азерот.

— І хтось інший вирішив, що це можна забрати, — додав Магні.

— Хто створив відбиток? — спитала Сильвана.

— Хто зробив Осереддя видимим? — запитала Алекстраза.

— Ми поки не знаємо. Можливо, він з’явився через спроби самих дослідників Артаса. Можливо, хтось навмисно спрямував їхній пошук сюди. Це дві різні справи.

Ноздорму підтвердив: у давніші епохи на тому місці не було доступного предмета, який можна було побачити звичайними очима. Осереддя існувало, але його прояв залишався прихованим. Коли Ґалакронд зіткнувся з ним, неосмислена сила змінила дракона. Після його загибелі зв’язок затих. Тепер магія, що намагалася втрутитися у природний шлях душ, знову зробила цей вузол доступним.

— Значить, ми весь час питали не «хто його змайстрував», — пробурмотів Кадґар. — А «хто порушив спокій того, що ніхто не майстрував».

— І що на це скаже Азерот? — запитала Алекстраза.

Магні поклав руку на кристал. Довго мовчав, а потім посміхнувся крізь втому.

— Вона каже: «Нарешті ви слухаєте».

Три зв’язки, але не три господарі

Магні відчував Азерот у самому Осередді. Бвонсамді говорив про шляхи душ, які міг захищати, але не створював. Алекстраза знала Життя й тепер мусила впустити до свого розуміння також післясмертне існування. Проте залишався четвертий відгомін, який не нагадував жодного з них.

— Ти його впізнаєш? — запитала Сильвана у Бвонсамді.

Лоа спочатку пожартував, що за таке запитання просить окремої платні. Потім побачив, як тремтить сріблясta лінія над кристалом, і припинив сміятися.

— Я знаю, що означає цей слід, — відповів він. — Але не знаю, чи вона відгукнеться. І не можу обіцяти це вам замість неї.

— Вона? — перепитав Кадґар.

— Так. Хоча краще б ти не обіцяв їй, що знаєш усе про її магію.

Ноздорму спробував простежити світлий відгомін у майбутніх. Він бачив незліченні можливості наступу Артаса, поразки й відступу, але не міг знайти жодної миті, коли стане зрозуміло, хто відповість на заклик. Це не було доказом, що хтось от-от прибуде. Це було лише нагадуванням: навіть Аспект Часу не може володіти всіма можливими рішеннями інших.

— Нам доведеться діяти, не чекаючи на таємничого рятівника, — сказала Азшара.

— Нарешті, блядь, здорова думка, — буркнув Іллідан.

— Ти кажеш це так, ніби інші твої думки були нездоровими, — озвався гаранір.

— ГАРАНІРЕ!

Серйозність повернулася швидко. Жодна з цих істот не могла продати Осереддя Артасові, але примусове поєднання їхніх сил загрожувало

зруйнувати те, чим король мріяв володіти. Це захисникам належало пояснити до першої сурми.

Північ не була однією долиною

Перед відходом дослідницької групи Азшара поставила Кадґарові останню вимогу: накреслити не карту скарбів, а карту ризиків. На північному заході височіла Льодяна Корона, звідки Артас міг перекидати війська; значно східніше лежав Драконячий погост з останками Ґалакронда. Між ними були крижані плато, старі дороги, нестійкі портальні вузли та поселення, які не погоджувалися вмирати за чужі таємниці.

Перші аномалії помітили моряки з гавані, врятованої Конкордатом; вони доставили перехоплену копію портового реєстру, де кораблі одного власника тричі змінили назву за одну ніч. Люди Серафіла підтвердили рух найманих перевізників, але не бачили їхнього вантажу. Агентура Аллерії зіставила дати портальних переходів із закупівлями срібних алхіміків. Власні спостерігачі Сильвани повідомили про зниклі поховальні записи. Лише після цього Кадґар знайшов збіг із коливаннями аркани, а Алекстраза впізнала древній відгомін у районі драконячих кісток.

— Маємо сім незалежних тривог, — сказав Кадґар, показуючи на карту. — Але жодна не доводить, що Артас знайшов те саме, що ми.

— І не маємо права чекати на восьму, якщо сьома вже є криком світу, — відповіла Алекстраза.

— То що, блядь, висаджуємо всіх? — запитав Іллідан.

— Ні, блядь, — сказав Серафіл. — Спочатку тих, хто розуміє, де ми можемо зламати щось старіше за нашу дурість. Решті потрібні маршрути евакуації, а не квиток на крижаний курорт.

Велен затвердив невелику дослідницьку експедицію, не військову окупацію. Розвідка залишилася розосередженою. Ніхто не мав єдиного списку агентів. Конкордат з’ясував, куди дивитися, але не дізнався всіх

намірів Артаса. За цю неповноту знань Конкордат згодом дорого заплатить.

Розділ 22. Льодяна Корона вдруге

Вартість одного непередбачуваного союзника

За ніч до великої битви Кадґар не міг заснути. На столі лежали карти магічного захисту, які по черзі переглядали Алекстраза, Азшара і Ноздорму. Усі розрахунки зводилися до одного: вони мали силу відбити наступ, але не мали права ризикувати Осереддям заради видовищної перемоги.

— У нас бракує не сили, — сказав Кадґар Веленові. — Бракує способу застосувати її, не зруйнувавши те, що захищаємо.

— А що робить гаранір? — запитав пророк.

— Посварився з двома вартовими, образив мене й, здається, пішов перевіряти старі тунелі. Чому тебе це цікавить?

— Бо він не погодиться, що єдиний можливий спосіб розв’язання проблеми — той, який ми вже описали.

— Він не погодиться навіть із тим, що вранці буде ранок.

— Але якщо вранці не буде ранку, він першим запитає, де ми помилилися.

Кадґар озирнувся на порожнє крісло. Він роками вважав Серафіла радше прикрою перешкодою, аніж союзником. А зараз думав про те, що без його доповідей можна прогавити загрозу, без його грубих запитань можна погодитися на небезпечну зручність, а без його впертості хтось із наймогутніших може назвати самочинство необхідністю.

— Не кажи йому цього, — попросив Кадґар.

— Чому?

— Він стане ще нестерпнішим.

— Чи ти боїшся, що він зрозуміє, наскільки потрібен вам усім?

Кадґар задумався.

— Ні. Він вирішить, що це ми невиправні дурні, а він просто випадково опинився поруч. І це, мабуть, єдине, в чому він насправді помиляється щодо нас.

Іллідан зустрів Артаса біля підніжжя Льодяної Корони. Король упізнав старого супротивника відразу.

— Ти знову стоїш між мною та моєю долею, — сказав Артас.

— Ні. Ти знову плутаєш долю з бажанням, щоб усі тебе обожнювали, — відповів Іллідан.

Артас згадав їхній давній двобій. Іллідан не сперечався з поразкою, якої колись зазнав. Це дратувало короля: він сам не міг так просто прийняти жодної своєї невдачі.

— Тоді я хотів перемогти Життя, — проговорив Артас. — Тепер переможу Смерть. І ніхто не забере цієї слави.

— Ти можеш перемогти мене, — відповів Іллідан. — Але не зробиш через це реальність власною.

Іллідан зауважив, як за спиною в нього щось ворухнулося. Не демон. Не магічний напад. Серафіл просто вийшов із Тіні, перевіривши, чи немає на виступі спостерігачів.

— Ти здатен бодай раз, блядь, з’явитися через двері? — тихо запитав Іллідан.

— Біля Льодяної Корони двері охороняють довбні. А тінь нічиєї присяги не приймає.

— Король може почути.

— То хай, блядь, почує. Я ж не сказав, що він розумний.

Артас помітив рух, але не встиг побачити, звідки саме з’явився невмерлий. Колись він чув про шпигуна гараніра. Тепер уперше здогадався, що його тінь може бути ближче, ніж будь-яка сторожа.

Тоді Артас відкрив портали. Але до цього дня його канцеляристи три роки роздавали невеликі доручення різним людям, а розвідка Конкордату помилково намагалася знайти один великий таємний наказ. Портали були завершенням підготовки, а не її початком.

Війська Альянсу, Багряного та Срібного орденів, підрозділи дренеїв, силові групи із Пандарії та островів Великого моря, лояльні йому фракційні загони й тисячі колишніх інформаторів гараніра з’явилися так швидко, що навіть контррозвідка Конкордату не встигла пояснити механізм. Артас приховував мобілізацію не одним великим наказом, а безліччю незалежних домовленостей, які набули спільного сенсу лише в останню мить.

У сніговій далині розгорталася сила, яка не поміщалася в звичайну військову доповідь. Багряні несли хоругви, срібні рухалися окремими колонами, людські й дренейські загони змішувалися на переправах. Кораблі в крижаній гавані скидали на берег запаси, а маги відкривали тимчасові переходи, які зачинялися раніше, ніж за ними встигали скласти карту. Над одними знаменами вже зріло повстання сумнівів, під іншими воїни ще були певні, що марширують за майбутнє без похоронів.

Проте серед усього цього не було жодної єдиної відповіді на просте запитання: що робити з тим невмерлим пекарем, який не підкоряв нікого, але був оголошений помилкою природи? Для багряних питання не існувало. Для срібних ставало випробуванням. Для багатьох звичайних солдатів лише тепер виникало.

Азшара визнала розвідувальну поразку відкрито. Іллідан визнав військову майстерність противника. Серафіл упізнав старих агентів і змушений був погодитися, що його мережа більше не є тим, чим була.

Але ні перевербовані невмерлі, ні сам Артас не знали про внутрішні механізми Конкордату.

Інформації не бракувало. Власні спостерігачі Конкордату були на торговельних шляхах, у портових канцеляріях, серед мандрівних цілителів і біля магічних переходів. Агенти його учасників незалежно помічали підготовку окремих загонів, закупівлю припасів, рух кораблів, посилення паладинських місій. Навіть люди гараніра іноді приносили безцінні дрібниці. Проблема полягала в іншому: Артас навмисно зробив так, щоб **кожна частина мобілізації мала цілком невинне окреме пояснення**. Шлях від донесень до висновку виявився довшим за шлях військ до порталів.

Серафіл не міг чесно сказати, що його особиста мережа захистила Конкордат від провалу. Не міг і дозволити, щоб провал списали лише на нього. Його агенти працювали за його власними наказами, а не за наказами Ради. Джерела Аллерії, Іллідана, Азшари й Сильвани мали кожне свою межу. Вони обмінювалися тим, чого не слід було приховувати заради безпеки світів, але ніхто не знав усього.

— МИ Ж, БЛЯДЬ, ПОВИННІ БУЛИ БУТИ ВСЮДИ! — зірвався Серафіл.

— Де можливо, — відповіла Азшара. — Не всезнаючими. Між цими словами різниця, за яку сьогодні платять солдати.

Він хотів заперечити, але замовк: на рівнині вже розгорталися багряні знамена.

Артас покликав Джайну, Ґенна, срібних і багряних до спільної битви за «визволення смертних». Ґенн насторожено відмовився давати дозвіл на винищення цілих поселень. Джайна повторювала королівські аргументи, дедалі менше помічаючи, що за ними стоять давні почуття провини. Багряні раділи нагоді нарешті атакувати. Срібні розділилися.

Два береги однієї війни

Іще до першого удару до командного намету прийшли повідомлення з гавані, прикордонного мосту та колишнього лордеронського лазарету.

Ті, кого Конкордат колись урятував, не складали присяги його Раді. Але тепер самі запитували, де потрібні човни, перев’язувальні матеріали та провідники. Іллідан спершу наказав звезти все до Нордтренду. Тралл зупинив його: якщо зламаються переходи душ, біда дістанеться й віддалених поселень. Половину резервів залишили на материках, а північний фронт отримав лише необхідне.

— І хто вирішить, де саме необхідне? — запитав Кадґар.

— Дозволь людям, які там живуть, сказати це першими, — відповів Велен.

В урятованій гавані судна фарбували вже не у військові кольори, а у знаки медичної допомоги. Ними командували ті самі моряки, що колись вигнали військовий пост Конкордату зі своїх причалів. На прикордонному мосту громада, яка навчилася перевіряти кожне повідомлення двома незалежними шляхами, розмістила сигнальників. А лордеронські цілителі, що пережили хворобу двох дихань, створили мобільні палати для живих і невмерлих. Ніхто з них не присягав Конкордату. Вони знали його через власні пережиті суперечки й тепер самі визначали, як допомогти.

Перший наказ Артаса сколихнув цілий Нордтренд. Конкордат відповів Покликом. Не всі мільйони рушили на одну долину: більшість лишилася захищати народи від можливого розлому буття. На полі з’явилися тільки сили, потрібні для оборони, допомоги пораненим і захисту Осереддя.

Велетенські крила Алекстрази накрили один із рятувальних таборів. Бвонсамді почав закривати небезпечні духовні переходи. Велен намагався зупинити насильство словом. Ноздорму відмовився повертати час назад на догоду будь-якому правителю. Кадґар та Азшара працювали над арканічним захистом, але кожне могутнє закляття ризикувало зачепити саме Осереддя.

Магні відчув новий відгомін від Азерот: тонка срібна смуга промайнула над кристалом і зникла. Бвонсамді впізнав її, але не назвав

імені. Ніхто з членів Ради не знав, чи це поклик про допомогу, чи лише спогад світодуші. У будь-якому разі відкладати оборону було нікуди.

Артас вислухав останнє попередження Велена й відкинув його.

— Ви всі боїтеся моєї перемоги! — вигукнув він.

— Ми боїмося того, що від неї не залишиться нікого, — відповів пророк.

І битва стала неминучою.

Розділ, який не вміщався на жодній карті

Війна за Осереддя не почалася одним наказом, як це описують короткі військові хроніки. Вона почалася в сотнях різних місць. На північних пристанях Нордтренду кораблі з островів Великого моря вивантажували війська, які ніколи раніше не йшли під одним прапором. На засніжених перевалах розходилися пандарійські ченці: одні повірили в обіцянку визволити людей від Смерті, інші вирушили лікувати тих, кого ця обіцянка могла вбити. У таборах лояльних Артасові дренеїв читали молитви Світлу, а в сусідніх цілющих наметах дренеї Конкордату готувалися рятувати поранених з обох армій.

З висоти Льодяної Корони поле виглядало так, ніби на білий світ хтось висипав усі прапори Азероту. Сині хвилі Альянсу. Червоні бойові знамена, які тут не означали єдності. Срібні відблиски панцирів. Багряні полотнища. Зелене полум’я Іллідарі. Драконячі клини в небі, чиї тіні накривали цілі долини. Під снігом гули кам’яні ходи, де невмерлі евакуаційні групи переносили тих, хто вже не міг іти. Над усім тим вилися портальні дороги Кадґара: не нескінченне джерело воїнів, а спосіб доставити саме потрібну допомогу й вивести постраждалих.

Артас дивився на це з неприхованим задоволенням. Він знав, що в Конкордату є сили. Не знав, скільки. Не знав також, що більшість потенційної армії не з’явиться тут узагалі: вона залишиться на континентах, де так само може знадобитися захист Буття. Йому здавалося, що все вимірюється кількістю клинків перед Льодяною

Короною. Іллідан уперше за дуже довгий час був радий, що противник так думає.

— Отже, ти зробив із Азероту казарму, — промовив Артас.

— Ні, — відповів Іллідан. — Ми зробили так, щоб у казармах не доводилося проживати все життя.

— Вони відгукнуться на твій наказ?

— На Поклик. І лише коли погодяться.

Артас розсміявся.

— Тоді ти завжди будеш слабшим за того, кому підкоряються беззастережно.

— Можливо, у першій атаці, — відповів Іллідан. — Але не в тому світі, який залишиться після неї.

⁂

Перший злам неба

Ніч перед наступом не була ніччю. Портальні арки то спалахували, то гасли, залишаючи на снігу довгі чорні смуги. За кожною аркою стояла окрема угода, укладена Артасом з людьми, які не мали уявлення про масштаб його задуму. Командир багряних думав, що вирушає на очищення невеликого некрополя. Срібний інженер вважав, що захищатиме міст. Корабельні маги отримали контракт на доставку припасів. Лише королівський штаб бачив, що ці лінії збігаються в одному місці.

Азшара підняла над берегом перші арканічні опори. Кадґар перевірив їх і знайшов недосконалість у другому контурі.

— Якщо ти ще раз поправиш мою роботу без пояснення, я перетворю тебе на власну чорнильницю, — сказала королева.

— Я рятую твої портали.

— Ти рятуєш свою потребу бути правим.

— Обоє припиніть, блядь, — втрутився Іллідан. — Поки ви сперечаєтеся, мої люди не можуть вивести поранених.

Архімаг різко показав на схему: у разі перевантаження падав не портал, а вся мережа. Азшара мовчки змінила опори, але не подякувала. Вона зберегла магію, Кадґар зберіг людей, а Іллідан отримав шлях для відступу. Пізніше кожен із них наполягатиме, що головну роботу виконав саме він.

Першими атакували не герої, а повітряні розвідники. Два дирижаблі Альянсу прослизнули між хмарами, а знизу їх перехопили іллідарійські летючі загони. Вогонь скверни пройшов по корпусу першого судна, але Іллідан наказав не добивати його: в уламках було надто багато запечатаних кліток із людьми. Замість славної перемоги він отримав годину брудної рятувальної роботи. І це стало першою перемогою Конкордату.

Коли нарешті розвиднілося, на обрії було видно не два війська, а цілі системи доріг, портів, цілющих таборів і високих фортець. Небо вже палахкотіло. Сніг ще не знав, чи витримає те, що наближається.

Коли обидві армії зіткнулися, Льодяна Корона мовби здригнулася від власного відлуння. З одного боку поле засвітилося Світлом паладинів, із другого розцвіли печаті жерців, шаманів і чарівників, що навчалися в різних народів. На висоті обернулися червоні дракони, і далека пам’ять про Ґалакронда прокинулася в їхньому реві. Велетенські крила закрили небо, та Алекстраза наказала не палити ворожі шеренги: під ними проходили духовні зв’язки Осереддя. Будь-яка спроба перемогти вогнем могла дати Артасові те, чого він бажав.

Кінні когорти Альянсу врізалися у стримувальні щити й спинилися. Під їхніми копитами не було спалених трупів, лише рівна крижана поверхня, яку підняли шамани, щоби відвести удар від поселень. На узбережжі мурлоки вели човнами поранених від затонулих мостів. Гномські інженери сперечалися з гоблінами, чи витримає міст через

розлом ще два вози, і вперше за життя не намагалися довести власну правоту вибухом.

Артасові війська не складалися з однакових фанатиків. Частина солдатів прийшла за платню, частина через страх, інші вірили, що король справді закінчить усі війни зі Смертю. Ґенн привів своїх людей, щоб не дозволити Штормовію знову потрапити під владу невмерлих, але на полі побачив цілителів-невмерлих, котрі рятували гілнеасців. Його воїни чекали наказу знищити цих мерців. Ґенн стиснув зуби й наказав пропустити. Після того він довго не міг поглянути в очі тим, хто чекав від нього безпомилкової ненависті.

Серед срібних паладинів виник розкол. Один командир наказав захопити перевал, яким невмерлі відводили поранених, другий відмовився виконувати наказ, бо там не було військової цілі. Багряні, упевнені у власній безгрішності, спробували спалити сам перевал. Срібні стали проти них. Той, хто ще вранці вважав себе частиною єдиного світлого походу, увечері захищав невмерлого, якого інший паладин називав потворою. Бій розколовся не на два табори, а на десятки моральних виборів.

— Дивись, — сказала Сильвана гаранірові, показуючи на срібного воїна, який закрив щитом невмерлого цілителя. — Ти досі хочеш називати їх усіх однаковими?

— НІ, — відповів гаранір. — АЛЕ ВИСНОВКИ ЩОДО П’ЯТЬОХ ПАЛАДИНІВ ІЗ РЕЙДУ Я ЩЕ НЕ СКАСОВУВАВ!

— Оце я й хотіла почути, — сухо відповіла Сильвана. — Між пам’яттю та вироком, здається, є різниця.

⁂

Бій, у якому накази нічого не важили без згоди

На східному плато Іллідан уперше за багато століть зупинив власний наступ посеред успіху. Його Іллідарі пробили королівську захисну лінію й могли переслідувати особисту варту Артаса. За старих часів він би кинувся вперед. Цього разу з південного боку плато піднявся дим

медичних обозів: багряні підпалили відступні шляхи й чекали, що противник покине поранених заради королівської здобичі.

— Ми майже взяли їхнього командира! — закричав молодий мисливець.

— І майже втратили тих, заради кого сюди прийшли, — відповів Іллідан. — Повернутися. Усі.

Його люди втратили перевагу й кількох близьких соратників під час відходу. Та врятували сотні, які інакше згоріли б у вузькому проході. Іллідан не назвав це мудрим рішенням. Він просто більше не хотів, щоб його особисте бажання перемоги називали обов’язком інших.

Тим часом Тралл почув, як стихії відмовилися піднімати ще одну крижану стіну. Не через чиюсь ворожу волю: самі пласти землі тріщали від надмірних чарів, а хвиля земного болю розходилася до Драконячого погосту. Він відпустив стихії, відмовившись від красивого бойового прийому. Шамани відкрили природний водостік і врятували і поселення, і кістки дракона, що лежали поруч.

— Могли б просто розчавити їх! — крикнув командир.

— Земля не твій молот, — відповів Тралл. — І не мій.

В іншій долині Велен обирав між евакуацією важливого штабу й цивільним табором. Зведення стверджували: порятунок штабу підвищить шанси втримати фронт. Пророк віддав останній портал дітям і немічним, а офіцерам наказав шукати наземний вихід. Кадґар назвав рішення небезпечним. Велен не сперечався: він знав, що інше теж було б небезпечним, тільки для тих, кому не дали голосу на нараді. Штаб урятували пізніше провідники з флоту врятованої гавані. Без них вибір Велена коштував би командуванню значно дорожче.

Перший фронт: дорога, яку треба було втримати

Війна не впала на Нордтренд із небес одразу. Спочатку померла звичайна дорога. Зі складу на північному березі не повернулися вози з перев’язками. Потім дві магічні арки, через які переправляли

евакуйованих, почали відкриватися в різних місцях. Нарешті вцілілий писар дістався до штабу й доповів, що на переправі стоять срібні паладини, які не можуть вирішити, чи мають право пропустити невмерлих дітей.

Тралл послав туди не ударну групу, а землемірів і цілителів. Два міста, урятовані Конкордатом від повені, віддали власні судна для евакуації. Гавань, де колись Іллідану довелося прибрати гарнізон після сварки з рибалками, прислала добровольців із точною картою мілководдя. Саме вони знали, де великі королівські кораблі сядуть на мілину, а маленькі рибальські пройдуть.

— Це у нас тепер війною керують рибалки? — запитав молодий іллідарі.

— Війною? Ні, — відповів Іллідан. — Рятуванням тих, заради кого ми воюємо. І якщо знову спитаєш таку хуйню, підеш із ними вчитися.

Риба, сітки й старі човни стали першою перевагою Конкордату. Артас отримав донесення про рух невеликих суден і вирішив, що це панічна втеча. Насправді вони везли людей туди, де не проходили його важкі кораблі. Власну помилку король зрозумів тільки після того, як захопив порожню пристань.

На західному перевалі відкрилася інша битва. Портальні фахівці Артаса спробували втримати одночасно кілька переходів, щоб війська минули природні загороди. Кадґар знав, що розірвати портали силою означало б убити всіх, хто був усередині. Азшара запропонувала змістити їхні виходи до безлюдного плоскогір’я, де важка кіннота не здатна швидко атакувати.

— Ти збожеволіла, — сказав Кадґар. — Це не брама комори. Тут переплетені сотні координат.

— Я знаю, що таке координати, архімаге. Я працювала з арканою, коли твої предки ще дивувалися, що вода мокра.

— А я, на відміну від деяких давніх королев, звик розрізняти досвід і непомильність.

— То доведи, що не марнуєш моїх двох хвилин.

Вони сперечалися під ударами, поки Іллідан прикривав їх із повітря. Нарешті Кадґар побачив недолік Азшариної схеми. Вона побачила недолік його. Разом вони змістили вихід першого порталу. На плоскогір’я посипалися ворожі машини, не солдати, а потім проходи розімкнулися без загибелі тих, хто ще залишався між ними.

— Обидва, блядь, молодці, — прокричав Серафіл із траншеї. — Тепер можете знову змагатися, хто розумніший, але бажано не на моїй голові!

Він помилявся щодо власної безпеки: над траншеєю вже проходив новий удар. Іллідан кинувся вниз, прикрив його величезним клинком і розрубав магічну пастку.

— Наступного разу, йобаний генію, сховайся до того, як почнеш орати! — проревів він.

— Я, блядь, сховався! Це твоя зелена люстра привернула увагу!

Іллідан відчув, що якби Всесвіт не стояв на порозі загибелі, він із задоволенням придушив би цього невмерлого власними руками.

Другий фронт: коли стихії відмовилися служити

На четверту добу земля почала просідати. Здавалося, Нордтренд розколюється не від ударів, а від чужої спроби зробити його слухняним. Артасові маги використовували старі ходи під кригою, аби обійти оборону. Тралл покликав землю підняти бар’єр і не почув відповіді.

Він міг наказати шаманам сильніше вдарити в барабани, але замість цього попросив усіх замовкнути. Хтось розцінив це як втрату волі. Насправді Тралл уперше почув, що земля не відмовляється від захисту. Вона не хоче, щоб її ще раз ламали заради чужої перемоги.

— Ми піднімемо її не силою, — сказав він. — Відведіть воду в старі русла. Відкрийте тріщини, де немає поселень. Дайте крижаній плиті лягти, як вона сама прагне.

Це означало відступити з двох вигідних рубежів. Іллідан розлютився.

— Ти пропонуєш мені віддати висоту? Там мої бійці, блядь, уже три дні тримають оборону!

— Я пропоную вивести їх живими. Через годину там буде озеро.

— Ти впевнений?

— Ні. Тому й прошу тебе послухати, а не підкоритися.

Іллідан вивів людей за сорок хвилин. За п’ятдесят п’ять вершина зникла в крижаній воді. Пізніше він нікому не зізнається, що під час відступу весь час чекав на докір від Тралла. Той не дорікнув. Він просто допоміг винести останнього пораненого.

Третій фронт: ті, хто не могли дозволити собі помилку

У повітрі дракони не намагалися знищити всіх ворогів. Алекстраза знала, що велетенський вогонь, здатний спалити армію, також пошкодить зв’язки Життя, які Конкордат захищає. Тому її зграї перехоплювали бойові конструкції на великих висотах, відводили удари до порожніх районів і тягли з-під обвалів кораблі, навіть коли ті несли прапори Артаса.

Нижче Велен побачив дві групи поранених. Одну складали командувачі, здатні втримати оборону. Другу, більшу, невмерлі й живі діти, що чекали переходу через пошкоджений портал. Його невелика охорона не могла встигнути всюди. Велен обрав дітей. Командувачам він передав останній план відступу й попросив їх рятуватися власними силами.

— Ти щойно, блядь, залишив половину штабу без охорони, — прохрипів Серафіл, коли почув.

— Так.

— А як вони загинуть?

— Тоді я носитиму це рішення до кінця свого шляху. Але ці діти не мають відповідати за наші військові потреби.

Серафіл хотів заперечити. Згадав дитину біля тіла батька у Штормовії та промовчав. Іноді навіть його мовчання працювало як згода.

Сильвана тим часом із невмерлими рятувальниками відкривала проходи під самими позиціями багряних. Ніхто не питав, кому належить поранений. Один паладин відверто відмовився прийняти допомогу. Вона кинула йому перев’язку й сказала, що його гордість може продовжувати страждати окремо від рани. Він узяв перев’язку.

На краю долини Магні почув, що світодуша більше не може розрізнити природні переходи від насильницьких. Це ще не був кінець Буття. Але вперше всі карти оборони перестали відповідати місцевості. Осереддя ніби захлиналося чужими намірами, що проходили крізь нього. Кадґар наказав припинити всі великі атаки. Азшара вперше не заперечила.

Битва ще не була програна. Вона просто перестала бути битвою, яку можна виграти кількістю ударів.

⁂

Потім Артас відкрив приховану частину задуму. Не всі його розвідники раніше працювали на гараніра, але тисячі перевербованих інформаторів дійсно допомогли приховати величезну мережу договорів і військових переміщень. Серафіл упізнав окремі обличчя й відчув гіркоту, якої не було навіть після зіпсованої операції зі штанами. Вони вміли приховувати справи від нього, бо він сам колись цьому їх навчив. Тепер виявилося, що його найвдаліша школа розвідки працювала проти його найважливішої справи.

Артасові агенти передали магам координати шляхів Бвонсамді. Маги спробували відрізати лоа від переходів душ. Багряні націлилися на Алекстразу, сподіваючись використати її зв’язок із Життям. Ніхто з нападників не відчував, що намагається полонити два різні прояви свободи, без яких жоден із них більше не матиме права ні народитися, ні померти.

Небо над Драконячим погостом стало двоколірним: над північчю розлилося золоте Світло, над півднем проступило незрозуміле сріблясте сяйво. Посередині, там, де світодуша показала Магні видиму грань Осереддя, виникла третя барва. Її не назвав би жоден чарівник. Вона нагадувала колір, який існує лише тоді, коли заплющиш очі після надто яскравого світанку.

Тоді один із багряних інквізиторів завершив зв’язувальне коло над Алекстразою, а королівські маги змусили Бвонсамді втриматися на межі власної дороги. Обидва відчули, як їхні різні сили намагаються звести до чужого наказу. Артас усміхнувся: його задум нарешті дістався не до кришталю, а до волі хранителів.

Бвонсамді прохрипів зовсім не своїм голосом:

— Якщо хтось мене чує… Я не прошу врятувати мою гідність. Я прошу не віддавати їм дороги дітей.

Ноздорму відчув розрив у можливостях. На одну мить йому здалося, що він здатен звернути час назад до тієї ночі, коли Серафіл уперше написав Артасові. Відсунути війну. Відвести корони. Врятувати людей, які вже загинули. Але зміна того вибору забрала б і всі вільні рішення, які були зроблені після нього. Час уже не був полотном, де дозволено витерти чуже життя заради гарнішої картини.

— Ні, — сказав Ноздорму самому собі. — Навіть якщо я можу, я не маю права зробити їх минуле своїм.

І тоді над денним снігом проявився місяць.

Не як зброя, випущена з небес. Не як наказ Конкордатові. Спочатку світло торкнулося дерев’яної прикраси Бвонсамді. Потім крил Алекстрази. Сріблястий відгомін став настільки ясним, що Кадґар, якому вистачало сміливості сперечатися з Титанами, раптом забув свої запитання.

— Хто це?.. — прошепотіла Сильвана.

Бвонсамді, усе ще скований, усміхнувся крізь біль:

— Та, чиє рішення я не міг ухвалити замість неї.

Із місячного сяйва постала жіноча присутність, що не підкоряла собі неба, а ніби нагадувала йому про право бути нічним. Вона не зламала військ одним помахом руки. Лише послабила кайдани лоа настільки, щоб той зміг відсунути чужу волю від своїх шляхів.

— **Елуна**, — тихо сказала Алекстраза.

— Я не створювала Осереддя, — відповіла богиня. — Не володію ним. І не прийшла вимагати покори. Я оберігала зв'язки, через які Життя не перестає бути собою, коли стає частиною ширшого шляху. Моя сестра в Потойбіччі знає іншу його половину.

Артас здійняв меч:

— ЧЕРГОВА БОГИНЯ, ЯКА ХОЧЕ ВКРАСТИ МОЮ ПЕРЕМОГУ!

— Ні, — відповіла Елуна. — Твоя перемога не належить мені. Але право всіх інших існувати не належить тобі.

Її могутність не могла накрити Осереддя руйнівним ударом, не завдавши шкоди самій Азерот. Вона могла виграти миті, допомогти розімкнути полонених хранителів, але не завершити битву замість тих, хто обрав захищати світ. І саме цих митей так бракувало Конкордатові.

Магні впав на коліна. Звідти, де ніхто не чекав звуку, прийшов крик Азерот. Його почули не тільки ті, хто був поруч. На далеких островах кілька цілителів різних народів одночасно схопилися за груди. В Арденвельді враз стихло кілька старих стежок душ. У засніженому таборі навіть досвідчений некромант, що служив Артасові, побачив перед собою порожнечу й уперше по-справжньому захотів сховати власну душу.

Кадґар розгорнув останні бар'єри. Азшара втримувала їх структуру. Велен підтримував свідомість поранених, яких не встигли вивезти. Тралл звертався до землі так тихо, ніби просив пробачення за кожен вибух. Ноздорму бачив стільки можливих майбутніх, що врешті перестав рахувати їх: усі обривалися там, де Артас торкався Осереддя.

Іллідан опинився перед вибором, якого колись би не мав: знищити ворожі колони ціною ризику для всього Буття чи стримувати їх, знаючи, що захисники можуть не витримати. Він обрав стримувати.

— Ми вже програємо? — запитав молодий іллідарі.

— Ні, — відповів Іллідан. — Ми ще не дозволили йому перемогти. Це різні речі.

⁂

Джайна побачила Кадґара крізь завісу морозу. Вона вже знала, що він має результати досліджень, яких Артас не показував. Її найстрашнішим відкриттям був не розрахунок про загибель Осереддя, а простий факт: король багато років навчив її боятися власної незгоди. Коли Кадґар запропонував перевірити докази разом, вона не відповіла відразу. Уперше за довгий час відчуття вірності й відчуття правди не збіглися.

Ґенн ішов назустріч Сильвані з оголеним мечем. Вона тримала лук. Між ними стояли поранені з обох армій. Йому знадобилася вся пам’ять про власні втрати, щоб не зробити з них дозволу на нове вбивство. Він опустив меч першим.

— Це не мир між нами, — сказав Ґенн.

— Знаю, — відповіла Сильвана.

— І я не пробачив тобі минулого.

— Я не просила.

— Тоді забирай поранених. Усіх.

Вона кивнула. Цього разу цього було достатньо.

⁂

Коли гаранір побачив невмерлого цілителя поруч із упалим прапором Альянсу, він зрозумів: найбільше лихо наближалося не з боку армій. Ворожі контури намагалися торкнутися самої основи переходів душ. А

захисні закляття Кадґара й Азшари відповідали їм силою, наче з двох боків тягнули одні двері, за якими вже тріщала вся оселя.

Серафіл спробував тихе жерцьке розвіювання на краю поля. На мить шкідливий вплив послабшав. Він інстинктивно повторив закляття ширше. Захист спрацював, але разом із нападом заглушив природний відгук Магні. Із кристалу почувся біль Азерот. Серафіл негайно зупинився.

— Я можу прибрати чужу силу, — сказав він Кадґарові, коли дістався до штабу. — Але тоді разом із нею прибираю й те, що мусить залишитися.

— Отже, твій метод не годиться, — різко відповів архімаг.

— Поки що, блядь, не годиться. Це різні речі.

Кадґар не погодився. Азшара вимагала його розрахунків, а Сильвана нагадала: жоден експеримент не має права обривати шлях душ. Велен заборонив повторювати дію на самому Осередді. Серафіл скорився. Його першою спробою нікого не врятували; вона показала тільки, яка небезпечна навіть правильна інтуїція, якщо переплутати захист із відсіканням.

Конкордат зміг утримати фронт завдяки Алекстразі, портальній мережі Азшари й Кадґара, відступу Іллідарі та добровільним рятувальникам. Це купило їм кілька годин. Але Артас іще не відкрив головної частини наступу, а захист усе ще залежав від кількості сили, яку можна було витрачати. На наступному рубежі помилка вже коштувала б не одного переходу. Вона коштувала б усього Буття.

Джайна, яка чула лише свою провину

Коли Джайна вперше отримала від Артаса розпорядження підтримати експедицію до Нордтренду, вона не поставила головного запитання. Вона знала, що він пам’ятає Крижану Скорботу, Стратгольм і те, що втратив. Знала також, що роками він повертав їхню давню історію в розмови, поступово перетворюючи її нездійсненну спробу врятувати його на доказ необхідності нового походу.

— Ми могли зупинити все раніше, — говорив він.

— Могли, — відповідала Джайна.

— І ти могла бути поряд.

Це речення щоразу боліло більше за попереднє. Він рідко вимагав прямої присяги. Йому вистачало того, що Джайна сама починала вважати власним боргом підтримати його наступну спробу «виправити минуле».

Тому її згода не була простим механічним примусом. Вона залишалася могутньою чарівницею з власною волею. Але Артас майстерно використав її пам’ять, почуття й провину, щоб звузити простір, у якому вона дозволяла собі сумнів.

Під час битви Кадґар не став доводити Джайні, що він розумніший. Він лише показав модель Осереддя, а тоді запитав:

— Якщо ти довіряєш Артасу, перевірмо його розрахунки разом. Якщо він має рацію, я визнаю це при всій Раді.

— А якщо не має? — запитала Джайна.

— Тоді ти сама вирішиш, що робити. Я не примушуватиму тебе погоджуватися зі мною.

Саме ця свобода збентежила її більше за самі розрахунки. Артас уже давно не пропонував їй права вирішувати, якщо висновок не збігався з його бажанням.

Її сумнів став першою справжньою тріщиною в королівському плані. Після війни Джайна свідчитиме проти Артасових методів, але не зможе перекласти на нього кожне власне рішення. Визнати маніпуляцію не означало відмовитися від відповідальності за те, що вона сама допомагала здійснювати.

Розвідники на чужих прапорах

Першими на зустріч із гараніром вийшли не лицарі й не маги. Троє невмерлих із нашивками допоміжної розвідки Альянсу. Він упізнав одного за манерою тримати записник: колись той завжди ставив дату двічі, боячись переплутати день і ніч.

— Ти все-таки живий, — сказав колишній агент.

— НЕ ЗОВСІМ, — відповів гаранір. — Але дякую за зацікавленість.

Агент опустив погляд. Двоє інших явно чекали, що колишній господар накаже їм повернутися. Він не наказав.

— Ви знаєте, навіщо вас привели сюди?

— Король хоче припинити смерть.

— А що, блядь, буде з тими, хто вже помер, але ще ходить?

— Він обіцяв повернути нас до повноцінного життя.

Серафіл мимоволі глянув на свої руки. У минулому він сам любив обіцянки, які приємно звучать і не потребують уточнень. Інколи навіть продавав їх іншим. Тепер хотів принаймні одного прямого запитання.

— Хто, чорт забирай, гарантував це вам? І хто перевірив, що Осереддя можна використати, не знищивши вас усіх?

Ніхто не відповів.

— Я не прошу знову працювати на мене, — сказав він тихіше. — Знаєте, у цьому вся біда з господарями. Спершу вони вирішують, що добре для вас, а потім дивуються, коли ви не хочете їм належати.

Удалині почалися перші удари. Один агент здригнувся й озирнувся на прапори Артаса. Решта теж не рухалася.

— Відходьте, — сказав гаранір. — Або залишайтеся, якщо це справді ваш вибір. Тільки не називайте чужу обіцянку власним доказом.

Вони не повернулися до нього. Не здалися. Не стали новими союзниками за одну розмову. Один лише зняв із плаща знак чужої

служби й сховав у кишеню. Серафіл не знав, що це означає. І вперше не намагався зробити висновок за нього.

Розділ 23. Кара

Ніхто не чекав цього від нього

У залі бойового зв’язку Сильвана слухала повідомлення про руйнування захисних ліній. Рейдові ветерани, котрі колись висміювали Серафіла за зникання в тінях і недоречне виття над чиїмсь посохом, тепер називали його ім’я серед тих, кого треба негайно знайти. Не для нового жарту. Його незалежні джерела знали, де бійці Артаса наближаються до Осереддя, а сам він єдиний не погодився з тим, що всі захисні розрахунки вже остаточні.

— Ти хочеш покластися на нього? — запитала Алекстраза.

— Я хочу, щоб він залишився живим, — відповіла Сильвана. — Решту він уже вирішить без наших наказів.

— Він невмерлий.

— Тому я і сказала «живим». Мені набридло, коли інші визначають це слово за нас.

Тим часом Серафіл у сніговій западині саме сварився з власним плащем. Краї полотна зачепилися за уламок льоду, і він не міг вивільнити його, не відкривши себе противникові.

— Та відчепись ти, довбаний шматку тканини, — прошепотів він. — Без тебе тут, блядь, зовсім нічим зайнятися.

Плащ вдалося звільнити. Із власною долею Серафіл розбереться, коли в нього знову з’явиться на це час.

Там, де карта вже нічого не пояснювала

Битва тривала довше, ніж могли витримати всі заплановані рубежі. На півночі зник зв’язок із рятувальними судами, на заході впала арканічна опора, а на сході срібні та багряні підрозділи почали воювати між собою після наказу палити поселення невмерлих. Вже було неможливо накреслити просту лінію фронту. Кожна точка на карті означала кілька несумісних наказів і людей, яким треба було самим вирішувати, кого захищати.

Серафіл отримав від колишньої агентки коротке повідомлення: «Я не повернуся до тебе. Але дітей у третьому таборі треба вивести негайно». Вона не давала координат штабу Артаса й не ставала союзницею Конкордату. Вона просто не хотіла залишити малих під ударами магії. Цей вибір важив для Серафіла більше за всю інформацію, яку він мріяв добути.

На каналі чарівного зв’язку Кадґар хрипко пояснював Азшарі: останні контури можна тримати лише поки не порушений природний шлях Осереддя до Азерот. Якщо оборонці стануть глушити кожне закляття без розрізнення, вони самі завершать те, що почав Артас. Азшара запропонувала вивернути поле так, щоб відбивати лише зовнішню волю. Її метод вимагав іншого принципу, а не просто більшої потужності. На той момент жодна з моделей не витримувала перевірки.

Серафіл почув уривок цієї розмови, відвів очі від карти та раптом згадав котячу подобу: найкраща втеча була не швидшою за переслідувача, а такою, за якої переслідувач не знаходив того, за чим женеться. Проте він уже раз спробував зникнення на Осередді й ледь не пошкодив природний зв’язок. Отже, просто повторити стару хитрість було не можна. Потрібно було навчитися розрізняти не силу закляття, а його намір і напрям. Він не знав, чи можливо це взагалі.

Спершу гаранір почув не бойові сурми, а чужий крик із-під перевернутого воза. Крізь сніг було видно рукавицю з емблемою Альянсу. До неї тягнулася рука невмерлого цілителя. Між ними, наче вирок, лежав багряний спис. Із боку паладинів хтось наказував «очистити» місце, а цілитель кричав, що тут лежить поранений, котрий не переживе ще одного удару.

Його злиття з Тінню ще працювало, хоча берегти сили ставало дедалі важче. Колись він ховався котом за травою, потім тінню за колоною. Тепер хотів сховати від руйнування саме Осереддя, але то була зовсім інша справа. Від думки про цю відстань між дрібним хитруванням і неймовірним захистом у нього хололи пальці, яких холод уже давно не повинен був торкатися.

— Ну от, доплигався, — буркнув Серафіл сам до себе. — Хотів сховатися від варти, тепер, блядь, ховатиму Буття.

Серафіл не знав, хто з них був правий учора. Сьогодні він знав, кому потрібна допомога.

— ЗАБЕРІТЬ ТОЙ КЛЯТИЙ СПИС, БЛЯДЬ! — закричав він.

Срібний паладин розвернувся й вибив зброю з руки багряного. Невмерлий витягнув пораненого з-під колеса. Лише тоді гаранір побачив обличчя воїна Альянсу: той був молодшим за його найдавніші образи.

Перший рубіж уже зазнавав втрат. Багряні атакували мирних невмерлих, срібні намагалися стримати власних фанатиків, а деякі сили Альянсу раптом побачили, як Конкордат рятує їхніх поранених.

Колись п’ять паладинів не спромоглися врятувати одного жерця від валькір. Тепер один паладин, не питаючи дозволу короля, врятував невмерлого цілителя й солдата Альянсу. Серафіл помітив це краєм ока. Він не мав часу для жарту, але десь під усім гнівом уже народжувалася думка, що Тіріон таки навчив його чогось важливого. Ґенн зустрів Сильвану біля евакуаційного шляху. Обоє не довіряли одне одному, але Ґенн пропустив невмерлих цілителів, бо ті виносили і його людей.

Кадґар зустрів Джайну на розбитому магічному рубежі. Замість відповісти закляттям, він захистив обох від уламків бар’єра й показав їй записи, які Артас приховував. Вона відмовилася вірити відразу, але вперше запитала себе, чому так давно перестала перевіряти слова Артаса.

Король уже не думав про переговори. Йому потрібні були Алекстраза і Бвонсамді: влада над Життям та шляхами душ. Багряні реліквії мали полонити драконицю; королівські маги готували окови для лоа. Артас обрав мить, коли захисні сили Конкордату розходилися по різних ділянках поля, і вдарив у напрямку Осереддя.

Магні впав навколішки. Осереддя відповіло болем, який світодуша передала всьому Азероту. Навіть Елуна не могла знищити нападників, не ризикуючи самим тим, що захищала.

— Приберіть руки від Осереддя! — раптом закричав гаранір.

Кадґар наказав йому відступити. Іллідан обіцяв прикрити. Та гаранір дивився не на силу Артаса, а на те, що робили захисні закляття Конкордату. Вони намагалися перебити ворожу магію. А якщо не перебивати? Якщо зробити так, щоб руйнівні чари просто не мали куди доторкнутися?

— Слухай уважно, Кадґаре, — сказав Серафіл через ослаблений канал. — Я не можу тримати стіну. Та й ти, блядь, не можеш. А якщо я залишу двері для свого, але закрию їх перед чужим наказом?

— Магія не знає, хто «свій», а хто «чужий»! — відповів Кадґар. — Вона знає зв’язок, походження й примус. Ти не можеш наказати їй вгадувати мораль!

— От і не вгадуймо. Примус. Оце й відсікаймо.

Азшара почула останню фразу. Вона пригадала, як Рада вимагала від неї обмежити власну владу, а міська гавань відмовилася від її військового поста. Захист не повинен розрізняти добрих і поганих володарів; він мав не дозволити жодному володареві наказувати Осереддю. Королева запропонувала арканічний каркас, який утримає межі. Кадґар погодився перевіряти відгук через Атієш. Бвонсамді, все ще поранений, міг визначити, чи вільні шляхи душ. Магні став живим свідченням голосу Азерот. Велен обмежив експеримент однією короткою спробою й наказав припинити його, якщо відгук світу зміниться.

— Тобто ми всі зараз робимо те, що придумав цей йобаний п’яний довбень? — прошипів Іллідан, стримуючи удар передових сил.

— Ні, — відповіла Сильвана. — Ми всі робимо те, чого не зміг би зробити жоден із нас сам.

— Оце, блядь, іще образливіше, — сказав Серафіл, але вперше за день відчув полегшення.

Він почав із невеликого захисного контуру, подібного до тих, якими давно користувався як жрець дисципліни. Потім додав другий. Потім ще. Межа між Світлом і Тінню стала для нього не знаряддям протистояння, а способом розрізнити природний зв’язок і насильницьке втручання.

Першу оболонку втримала Азшара. Другу вирівняв Кадґар, коли арканічні хвилі почали рвати першу. Третю Серафіл складав уже навпомацки: не ставив стіну проти Світла, Смерті чи Тіні, а відмовляв будь-якому зовнішньому наказу в праві змінювати внутрішню природу Осереддя. Він відчував, як кожна невдала спроба відбирає в нього здатність втримувати власну свідомість. Навіть невмерлий мав межу, яку не скасувати зухвалістю.

— Шляхи вільні! — відгукнувся Бвонсамді крізь біль.

— Азерот ще чує, — сказав Магні.

— Тоді тримай, — прошепотіла Азшара Серафілові. — Ми не зможемо зробити це замість тебе, але не дамо тобі впасти, поки ти робиш свою частину.

Захисна оболонка охопила Осереддя. Вона не відрізала його від світодуші та не порушила шляху душ. Ворожі закляття просто перестали досягати його поверхні.

Магні перестав чути крик Азерот.

— Ти це зробив, — прошепотіла Алекстраза.

Серафіл поглянув на руки.

— Та я сам не знав, що вмію!

Він подумав про давню котячу подобу. Тоді найкращим захистом була відсутність у чужому полі зору. Жерцем він навчився зникати в Тіні. А зараз, сам не розуміючи як, зробив невидимим для руйнівного впливу не себе, а саме Осереддя, залишивши всім природним зв’язкам шлях вільним. Це не була одна й та сама здібність, просто знайдена на різних рівнях сили. Це була вперта звичка його свідомості шукати не більший удар, а місце, куди удар не дістанеться.

— Я в дитинстві так від варти ховався! — пробурмотів він, сам приголомшений порівнянням.

— ТИ ЗАРАЗ ПОРІВНЯВ ОСЕРЕДДЯ БУТТЯ З ПАРКАНОМ?! — не витримав Кадґар.

— А ЩО, ПРАЦЮЄ Ж!

Азшара не засміялася. Вона дивилася на мерехтливу оболонку й усвідомлювала: десятки століть могутні маги намагалися зробити захист нездоланним, збільшуючи його силу. А цей нестерпний розвідник спочатку просто навчився не попадатися на очі.

Артас скерував війська на нього. Тоді гаранір застосував дисципліну жерців у масштабі, якого не випробовував ніколи. Потік масового розвіювання загасив наступальні чари. Хвиля психічного стримування пройшла долиною й зупинила цілі бойові порядки. Він не розірвав душ і не спалив землю; він зупинив наступ.

Остання брама живих

Вороже військо не зупинилося відразу. Магічне стримування зламало передній наступ, але на східній дорозі багряний інквізитор наказав штурмувати третій евакуаційний табір. Він мав накази з королівською печаткою на загальне «очищення» дороги. Ніхто зі штабних у Льодяній Короні не бачив, що дорога давно перестала бути військовою: на ній стояли малі з гаваньської школи, старий тесля, якого врятували під час першого проваленого Поклику, і невмерла цілителька, котра тримала в руках перев’язану руку гілнеаського солдата.

— Третій заслін, відповідь! — кричав командир рятувальників у кристал. — У нас дві повозки, вісімнадцять нош і діти, яких нікуди везти! Чи є шлях?

Кадґар уже витратив останній надійний портал, рятуючи поранених з-під арканічної опори. Він спробував розширити його вдруге, але Ат’єш відгукнувся тріском. Азшара схопила його за руку.

— Не роби цього.

— Якщо не відкрию, вони загинуть.

— Якщо відкриєш зараз, зникнуть і вони, і кожен, хто перебуває у вже відкритому переході.

— Чудово, — прошепотів Кадґар. — Уперше за життя я знаю точну відповідь і ненавиджу її.

Іллідан зі сходу намагався відбити дорогу. Його клинки розрубували багряні заслони, але власне військо відстало: найдавніший із його командирів залишився тримати переправу й уже не відповідав. Іллідан бачив два шляхи. Перший вів до Артаса, другого разу він міг особисто добити його охорону. Другий, до цивільних, був майже перекритий.

— Повернути всіх, — наказав він.

— Володарю, ми за крок від короля!

— ТОДІ НЕХАЙ ЙОГО ЙОБАНА КОРОНА ПОЧЕКАЄ! ДІТЕЙ ЗВІДТИ ВИНЕСТИ!

Серафіл прибіг у той момент, коли стрільці багряних зняли шоломи з полеглих і почали перевіряти, чи не були ті невмерлими. Йому вдарив у вуха крик. Перед ним хтось у червоному плащі штовхнув дитину до вогню. Інший уже замахнувся мечем на цілительку, яка не мала зброї. Серафіл згадав маленького хлопця біля штормовійських руїн, якому нічим не міг допомогти після власних інтриг. Тоді він пішов геть. Тепер не міг.

— Відійти від них, суки! — закричав він. — Від усіх. Я не повторюватиму.

Інквізитор відмахнувся:

— Гараніре, назад у могилу!

— Ось через таке звертання, блядь, у вас завжди проблема з дипломатією.

Він розігнав хвилю стримування, спершу без смертельного удару. Вона збила озброєних, погасила багряні реліквії, розсікла напрям атаки на дві частини. Срібний підрозділ між двома колонами відступив, не втративши здатності захищатися: Серафіл спеціально відвів силу від тих, хто клав щити перед пораненими. Але інквізитор знову підняв знамено й наказав убивати, поки магія не повернулася. Тоді гаранір застосував бойове закляття по всій ділянці атаки.

Світло з-під снігу зійшлося з Тінню не в урочистому символі, а в болісному ударі. Коли дим відступив, кількох загонів уже не існувало. Частина багряних загинула в наступі. Частина встигла кинути зброю за мить до хвилі, й цього Серафіл не побачив. Він збирав нове закляття, обираючи напрям, де ще рухалася червона тканина. Не розрізняв вже ні інквізитора, ні санітара, ні пораненого, який повз із-під обваленого воза.

Алекстраза сіла між ним і залишками табору. Не з неба, щоб прикрасити сцену, а просто перед ним, розгорнувши пошкоджене крило.

— Досить.

— Вони різали дітей!

— Я бачила. І я бачила тих, хто вже здався.

— ТИ ХОЧЕШ, ЩОБ Я ЇХ ПРОБАЧИВ?!

— Ні. Я хочу, щоб ти перестав убивати. Це не те саме.

Її крило горіло в кількох місцях. Коли Серафіл спробував обійти, вона не рухалася. Він відчув у собі ще одну хвилю, значно страшнішу, бо тепер її ціллю могла стати й та, хто його зупинила.

— Відступи, — сказав він тихо.

— Ні.

Мовчання було довшим за все закляття. Потім у нього опустилися руки. Іллідарі повели дітей до переправи. Срібні допомагали витягати поранених багряних, хоч ще вранці стояли в сусідніх бойових лавах. Серафіл сам підняв одного з інквізиторів, який плював йому під ноги й відмовлявся від допомоги.

— Слухай, хуїло, — сказав гаранір, затискаючи рану, — ти можеш ненавидіти мене після того, як перестанеш стікати кров’ю. Я не наполягаю на симпатії.

У записі бою залишилися і врятовані, і загиблі. Конкордат не оголосив цю мить чистою перемогою. Алекстраза попросила незалежних свідків зафіксувати час удару й свідчення тих, хто встиг скласти зброю. Серафіл не заборонив цього і не став пояснювати, що рятував світ. Він знав, як легко такі слова перетворюються на право не відповідати.

Кара

Артас залишився сам не тому, що довкола не було солдатів. Тисячі ще стояли під його прапорами. Але срібні не бажали далі йти поруч із багряними, Ґенн розвернув частину війська до поранених, а Джайна більше не тримала для нього магічний коридор. Кожне рішення, яке він називав слабкістю, відрізало від нього ще один шлях до Осереддя.

Він бачив Серафіла на обгорілому снігу й усміхнувся.

— Подивися на себе. Ти зруйнував одну корону, щоб навчити мене боятися іншої. А тепер стоїш проти мого останнього визволення. Ти взагалі знаєш, чого хочеш?

— Зараз? — Серафіл хрипко засміявся. — Щоб ти нарешті заткнувся, блядь. На довше, ніж на одну проповідь.

— Я міг би повернути Андуїна. Повернути всіх. Навіть тебе зробити живим, якщо ти цього хочеш.

— А якщо я не хочу? Ти про цю дрібницю хоч раз подумав?

Артас підняв меч. На клинку не було Крижаної Скорботи, але Світло слухалося його рук. Його молитва була правильною, чіткою, вивченою за молодих років до першої жорстокості. Від цього ставало страшніше. Він не вкрав віру. Він навчився користуватися нею, не питаючи себе, кому служить.

— Я звільню їх від смерті.

— Ні, — сказав гаранір. — Ти звільниш їх від права не погодитися з тобою. Навіть якщо не залишиться нікого, хто б хотів твого безсмертя.

Артас ударив першим. Серафіл зник у Тіні, але цього разу не сховався цілком: колишні закляття захисту Осереддя витягли з нього майже всі сили. Клинок пройшов крізь його плащ, зірвав частину плеча й ударив у кригу. Іллідан кинувся б на допомогу, та з півночі знову піднялися королівські маги. Мисливець залишився стримувати їх, проклинаючи весь світ і Серафіла особисто.

— ТИ, ЙОБАНИЙ ГАРАНІРЕ, ХОЧ РАЗ МОЖЕШ НЕ ПОЛІЗТИ САМ?!

— МОЖУ! АЛЕ СЬОГОДНІ НЕ ТОЙ ДЕНЬ!

Кадґар через Атієш спробував створити для нього короткий прохід. Посох спалахнув і згас: допомоги вистачило тільки на те, щоб Серафіл не впав під другий удар. Азшара втримала межі Осереддя, Магні підтвердив, що природні переходи досі вільні. Отже, тягар не зник. Бій мав завершитися, поки їхній спільний захист витримував.

— Думав, я вірю в твій талант? — крикнув Кадґар. — Я вірю у власний розрахунок. Він показує, що в тебе залишилася одна спроба!

— То не проїби її розмовами, найвеличніший магу! — відповів Серафіл, і вони обидва зрозуміли, що він боїться.

Артас підійшов ближче. Біля його ніг лежали прапори невмерлих громад, які багряні зірвали з евакуаційних возів. Він наступив на один, не звернувши уваги.

— Я більше не дозволю смерті керувати світом.

— А чому ти думаєш, що замість неї має керувати Артас?

Цього разу король не відповів. Не тому, що сумнівався, а тому, що вважав запитання образою, негідною короля. Серафіл упізнав цей вираз. Колись він бачив його в собі, коли підлеглий посмів покинути його мережу. Тоді образа здавалася справедливістю.

Гаранір уперся коліном у кригу й почав «Кару». Не безмежний новий винахід, а знайоме жерцьке закляття, на яке він поклав решту волі. Воно не перетворювало його на суддю. І не давало права вирішити, якою людиною стане Артас після поразки. Але Серафіл у гніві не міг гарантувати, що втручання не торкнеться більше, ніж самонавіювання короля.

Перший удар Світла й Тіні змусив Артаса відступити. Він ще тримав меч і називав себе визволителем. Другий розкрив перед ним розрізнені картини: Непереможний у снігу, Теренасова рука на дитячому плечі, розбиті брами Штормовію, обличчя Андуїна, Джайна біля евакуаційного проходу. Не нові спогади. Його власні. Просто досі всі вони шикувалися в історію, де король завжди мав рацію.

— Це обман! — крикнув Артас. — Ти не можеш відібрати мою долю!

— Я, блядь, і не знаю, чи маю право, — відповів Серафіл. — Але не дам тобі зробити її чужою смертю.

Третя «Кара» не стерла Артасові ім’я, батька, кохання й провину. Вона роз’єднала спогади з нав’язливим образом того, кому всі мусять служити. Серафіл побачив, як король утрачає здатність назвати власне

панування неминучим. І відразу злякався: він уже не міг відрізнити перемогу від ушкодження чужого розуму.

Меч упав. Артас опустився навколішки. Він довго дивився на землю, як на щось, що вперше існувало незалежно від його наказу. Потім побачив Джайну.

— Що я зробив?

Вона не кинулася до нього. Не відвернулася. Зробила те, чого колись боялася найбільше: дала йому правду, не обіцяючи полегшення.

— Те, що нам усім тепер доведеться назвати своїми словами.

Позаду хтось почав тріумфально кричати. Іллідан повернувся до того звуку й гаркнув, щоб замовкли. На снігу лежали поранені з обох сторін, а біля Осереддя троє магів утримували захист останніми силами. Це була перемога. Вона ще нічого не виправдала.

Тріумфальні вигуки стихли, не перерісши у свято. Алекстраза одразу зажадала перевірки магічного втручання в особистість короля. Велен попередив, що навіть порятунок світу не дає права безконтрольно змінювати чужий розум. Кадґар не міг пояснити, як гаранір поєднав відомі закляття в настільки незвичну дію. Сам гаранір виглядав спантеличеним найдужче.

Потім один із перевербованих агентів запитав його, хто всі ці люди. Серафіл, ще не позбувшись гніву, відповів через посилене власною магією мовлення. Розповів про Азшару, Іллідана, Велена, сімох маршалів, незалежний Конкордат і навіть про своїх агентів серед наг та Іллідарі.

Його чули командири обох армій.

— ГАРАНІРЕ! — закричав Кадґар.

Серафіл обернувся, побачив обличчя Азшари й тихо сказав:

— Ой.

Конкордат переміг. Осереддя було ціле. Але організація, яку роками приховували від імперій, стала відомою завдяки язикові того, хто врятував Буття.

І тепер переможцям належало відповісти за все, що сталося.

Хто пам'ятає те, чого не було

Після битви Кадґар довго досліджував наслідки «Кари» й не відразу дозволив собі ставити Артасові запитання. У короля залишалися спогади про події, що не збігалися з історією теперішнього Азероту. Він говорив про Скару, Крижану Скорботу, Кел'Тузеда й власний Льодяний Трон. Але нині Скари не існувало, а її місце в історії займали інші війни та держави.

— То це все йобана маячня? — запитав Іллідан.

— Ні, — відповів Ноздорму, який уперше погодився обговорити це без свідків. — Не зовсім.

Він показав невелике відлуння старої часової лінії. У ній Артас був Королем-лічем. У ній існували Скара та Крижана Скорбота. Від неї не залишилося держав, які можна повернути, але залишилася пам'ять, схожа на шрам. Не всі, кого торкнулася та історія, пам'ятали однаково. Артас зберіг найболючіші фрагменти, бо саме ними визначав себе.

— Тоді його спогади правдиві, — сказав Кадґар.

— Вони правдиві як пам'ять про можливу й колись пережиту історію, — уточнив Ноздорму. — Не як закон для нашого теперішнього світу. Ми не повернемо ту гілку силою чи бажанням.

— Отже, він не вигадав Крижану Скорботу, — промовила Алекстраза. — Але вирішив, що пережитий біль дає йому право знову керувати чужими життями.

Велен дивився на зображення юного принца, який колись опустився навколішки біля загиблого коня.

— Розуміння його болю потрібне суду. Виправдання його наказів із цього болю не випливає.

Кадґар закрив часовий відбиток. Слідчим належало встановити також, як саме «Кара» вплинула на здатність Артаса відтворювати цей досвід і чи потребував він лікування. Велен наполіг, щоб жоден вирок не спирався на втрату людиною можливості зрозуміти себе.

Серафіл почув про цю розмову пізніше й довго мовчав.

— Я хотів, щоб він перестав удавати із себе господаря Всесвіту, — нарешті сказав він. — І не хотів, блядь, забрати в нього право бути собою.

— Саме це, — відповів Кадґар, — ми й повинні перевірити.

Частина четверта. Навіть переможці відповідають

Розділ 24. Суд переможців

Минуло сорок днів після битви. За цей час на землях невмерлих встигли знову відчинитися кілька крамниць, а в Нордтренді, поряд із урятованими таборами, уже стояли кам’яні знаки на згадку про загиблих. На знаках не було окремих місць для живих, невмерлих, срібних і багряних. Відмінності зберігали в архівах, щоб установити правду, але поховання не робили продовженням війни.

На першому повоєнному засіданні Азшара зажадала створити міжнародний трибунал. Не над усім Альянсом і не над цілими народами. Над рішеннями та людьми, які могли особисто відповідати за них. Окремо Конкордат мусив завершити власне слідство: якщо союз, що врятував Осереддя, не здатен розглядати провину своїх учасників, він неминуче стане наступною імперією.

Серафіл сприйняв пропозицію без звичного галасу. Він уже бачив списки багряних, які загинули під його ударами. Відколи минув гнів бою, імена перестали бути цифрами. Вони були ворогами, але мали голоси, родини й власні помилки. Дехто встиг зупинитися. Чи всіх він убив у мить, коли вони ще становили загрозу? Він не міг пригадати все з потрібною точністю. Тому погодився на перевірку.

Спершу виникла суперечка, хто матиме право судити. Артас був королем Штормовію, а Конкордат не був державою. Суд над ним не міг ґрунтуватися на простому твердженні, що переможці сильніші. Тому Азшара запросила народи Азероту затвердити незалежну хартію трибуналу. Держави, громади й добровільні представництва, чиї жителі перебували під загрозою, погодили процедуру відкритих слухань. Штормовій надіслав делегацію з правом захищати свого правителя й поставити під сумнів юрисдикцію суду. Натомість трибунал не визначатиме, хто сяде на трон після Артаса: це залишалося справою самих штормовійців.

Присяжними стали очільники всіх народів, що погодилися з хартією, або їхні уповноважені наступники в справах, де особистий конфлікт робив самого очільника зацікавленим. Серед них були представники людей, орків, тролів, тауренів, дренеїв, нічних і вищих ельфів, наг, дворфів, гномів, драконячих родів, пандаренів, гілнеасців, драктерів, незалежних острівних громад і невмерлих. Список залишили відкритим для малих народів. Ніхто не міг говорити від їхнього імені без згоди.

Від семи молодих громад невмерлих прибула тимчасова представниця Марен Вір. Вона була колишньою писаркою, яка й після смерті зберегла звичку ставити дату на кожному аркуші. Громади самі обрали її на обмежений строк. Ні Сильвана, ні гаранір не призначали її.

— Ви знаєте, що від вас залежатиме? — запитала Азшара під час першої зустрічі.

— Так, — відповіла Марен. — Але я не хочу, щоб хтось називав нас «бідолашними невмерлими». Ми громадяни. Просто ще домовляємося, як називатиметься наша спільна держава.

Азшара усміхнулася. Це був саме той тон, заради якого існував Конкордат.

Питання про Магні

Магні Бронзобород оголосив, що готовий стати прокурором. Слова кришталевого дворфа прозвучали без вагань:

— Я говоритиму від імені потерпілої Азерот, але вимагатиму не помсти, а доказів.

— Від імені потерпілої? — негайно перепитав майбутній захисник Артаса, пандаренський літописець Чо. — Тоді ви зацікавлена сторона. І не можете бути суддею власної справи.

— Я Й НЕ ПРОСИВСЯ В СУДДІ! — обурився Магні.

— Добре, — сказав Чо. — Бо саме так і починається справедливий суд: обвинувачення не вирішує, чи саме довело свою правоту.

Елуна погодилася бути почесною арбітринею та хранителькою основної процедури, але не брала участі в голосуванні про винуватість: вона сама захищала Осереддя і могла виступати свідком. Для слухань обрали незалежних процедурних суддів із нейтральних народів. Присяжні ухвалювали висновки про факти, судді пояснювали правові наслідки, а кожна сторона мала право оскаржувати навіть свідчення богині. Арбітражна палата не підміняла ні присяжних, ні захист.

Магні прийняв обмеження. Він поклав долоню на кристал, через який колись чув світодушу, і тихо сказав:

— Ти маєш право на правду, дівчинко. Не на той вирок, який я заздалегідь уявив.

Ті, хто захищатимуть обвинувачених

Літописець Чо очолив незалежну групу захисту. Йому допомагали Чень Буйний Портер, який чудово знав ціну людським слабкостям і не був зобов’язаний жодному з орденів, та пандаренська правниця Мей-

Лінь, обрана із судової колегії, що не брала участі у війні. Для різних обвинувачених призначили також окремих захисників, щоб не допустити суперечності їхніх інтересів.

Чо погодився на справу за єдиної умови: йому нададуть доступ до матеріалів, що можуть виправдати підсудних, а не тільки підтвердити обвинувачення. Магні погодився публічно. Азшара схвалила обов’язок розкриття доказів, навіть неприємних Конкордату.

— Ви хочете, щоб я захищав людину, яка мало не знищила світ? — запитав Чень.

— Так, — відповів Чо. — Бо інакше світ, який ми врятували, буде несправедливим уже в перший день після порятунку.

Суд відкрився без фанфар. На трибуні стояли два прапори: не Альянсу й не Конкордату. На першому було зображено терези. На другому порожнє коло, в якому кожен народ міг побачити власне місце.

Розділ 25. Король перед присяжними

Артас увійшов до зали під охороною, але не в кайданах. Він пам’ятав своє ім’я, історію Штормовію, власні накази й битву. Після «Кари» він втратив частину внутрішнього відчуття власної величі й іноді плутав не події, а їхню колишню роль у своєму образі. Суд не міг користуватися цим станом, щоби здобути легший вирок.

Мей-Лінь вимагала незалежного обстеження його здатності брати участь у процесі. Велен відмовився оцінювати Артаса один: він уже був противником короля. Тому провели кілька досліджень за участю нейтральних цілителів, Кадґара як технічного консультанта без права визначати висновок і фахівців із душевних зв’язків. Артасові запропонували лікування наслідків чужого втручання без стирання фактів і без примусового відновлення нав’язливого бажання панувати. Він отримав час і право поговорити із захисниками.

— Якщо я погоджуся, ви повернете мені корону? — запитав Артас.

— Ми не обіцяємо політичної влади, — відповіла Мей-Лінь. — Ми обіцяємо, що ви розумітимете обвинувачення й зможете відповісти на нього.

Він погодився. Після кількох тижнів стан стабілізувався. Артас пам’ятав, ким хотів стати, і зміг без сторонньої допомоги пояснити захисту свою версію подій. Комісія визнала його здатним до суду, а судді затвердили висновок після відкритих заперечень сторін. Наслідки «Кари» все ще потребували лікування, але процес уже не будувався на його безпорадності.

Обвинувачення

Магні виклав справу в чотирьох частинах. Перша: тривале поширення тверджень про нібито природну небезпеку всіх невмерлих, що сприяло підготовці переслідувань. Друга: організація кампанії, під час якої ціллю могли стати мирні громади. Третя: накази підкорити Бвонсамді й Алекстразу як істот із власною волею. Четверта: свідоме продовження спроби впливу на Осереддя після достовірних застережень про невідновну космічну небезпеку.

— Ви не можете довести, що мій підзахисний хотів знищити Всесвіт, — сказав Чо.

— Не можу, — відповів Магні. — І не висуваю обвинувачення в умисному бажанні знищити все суще. Я доводжу, що він знав про ризик і продовжив діяти, вважаючи власну славу важливішою за перевірку.

У залі загомоніли.

— Ви самі підтвердили, що я хотів урятувати людей, — сказав Артас.

— Так, — відповів Магні. — Але добрий намір не дозволяє ставити світ на карту без його згоди.

Захист попросив показати докази, що король отримав попередження про Осереддя. Кадґар подав оригінали листів незалежної дослідницької групи, датовані до останнього наступу. Королівський секретар

підтвердив їхнє отримання. Магні показав матеріали, які вказували на посилення небезпеки, але визнав, що деякі висновки були неповними навіть для Конкордату.

Чо запитав Алекстразу, чи могла вона до війни беззаперечно довести, що невмерлі є необхідним космічним проміжним станом.

— Ні, — сказала вона. — Але їхнє право не бути винищеними існувало й без цього доказу.

Ця відповідь стала серцевиною слухань.

Джайна свідчить

Джайна не знімала з себе відповідальності. Вона розповіла, як Артас роками повертав їхні розмови до давньої втрати й переконував, що його нова мета виправить усе. Не магічне поневолення, як вона тепер розуміла, а довге емоційне підпорядкування, яке вона дозволила перетворити на політичну віру.

— Мені було легше вірити, що він знову може стати героєм, ніж визнати, що ми обидва помиляємося, — сказала вона. — Це не виправдовує мене.

Артас дивився на неї без ненависті, але з болем.

— Ти зрадила мене.

— Ні, Артасе. Я перестала плутати любов із правом погоджуватися на все.

Ґенн підтвердив, що прибув заради безпеки свого народу і не знав повного космічного задуму короля. Він визнав, що бачив у невмерлих насамперед давній біль власного народу і через це надто довго не розрізняв їхніх теперішніх дій.

Марен Вір показала два аркуші. Один був проповіддю Срібного ордену про загрозу від невмерлих. Другий повідомленням про відкриття торговельного шляху, яке її громада надіслала сусідам.

— На першому папері ми небезпека, — сказала вона. — На другому сусіди. Ми не стали іншими між цими датами. Просто хтось ззовні вирішив, що знає нас краще, ніж ми самі.

Суд розглядає шлях до Артасової корони

Захисник Чо попросив дозволу розгорнути старий план Штормовію, датований днем падіння Андуїна. На ньому залишалися сліди від свічок, якими позначали маршрути евакуації. Це була не карта переможного походу. Це була карта міста, у якому кожен намагався врятувати когось свого.

— Прокуратура розглядає підготовку теперішньої кампанії, — сказав Чо. — Але присяжні повинні знати, як цей король узагалі отримав владу. І хто відкрив йому двері.

У залі заворушилися. Серафіл сидів серед свідків, а не поруч із обвинуваченням чи захистом. Усі знали, що він відіграв вирішальну роль у порятунку Осереддя, але не всі знали, скільки років перед тим він витратив, щоб привести Артаса до іншого трону.

— Я передав Артасові відомості про захист Андуїна, — сказав гаранір. — Ще раніше допоміг Андуїнові знайти шлях від жерцівського воскресіння до некромантії. Я погодився стати учасником досліду, бо переслідував і власну політичну мету. Але коли я попросив зупинитися, Андуїн продовжив. Я загинув. Він повернув мене невмерлим радником, без рабських пут і без права наказувати моєю душею. Я міг піти. Але залишився шпигувати для Артаса й свідомо вів обох королів до війни.

— Ви хотіли врятувати Андуїна? — запитав Чо.

— Ні. Я хотів послабити Альянс і зупинити те, що вважав загрозою невмерлих. Думав, що зможу використати обох правителів. Я помилявся.

— А коли ви зрозуміли, що Артас стане небезпечнішим?

— Коли він почав поширювати правила боротьби з конкретними злочинцями на весь народ. Андуїн намагався втримати тих, кого боявся втратити. Артас вирішив, що йому належить визначати, хто взагалі має право на смерть і на життя.

Магні підвівся.

— Чи виправдовує це злочини Короля-ліча Андуїна?

— Ні, — відповів гаранір. — І не виправдовує моєї участі в його становленні.

Ґенн вийшов свідчити без паперів. Він пам’ятав двох королів краще за будь-якого писаря.

— Варіан довірив мені сина, — сказав він. — Я бачив, як Андуїн щиро хотів зберегти життя. Потім він перестав помічати, що люди можуть відмовитися від його порятунку. Я не зупинив його вчасно. Коли прийшов Артас, я вибрав закінчити страх, який став звичним для Штормовію. І теж недогледів, що саме обираю.

— Ви вважаєте Андуїна більшим злочинцем за Артаса? — запитав один із присяжних.

— Я вважаю, що ця зала повинна судити Артаса за його рішення, а не за те, що хтось до нього був гіршим чи кращим. Андуїн створив власні кайдани. Артас захотів зробити кайданами сам порядок буття. Це різні масштаби загрози, але жоден не дозволяє зневажати тих, хто постраждав від іншого.

Джайна підтвердила й незручну частину своєї історії. Вона не була пасивним свідком при обох королях. Вона відкладала запитання до Андуїна, бо боялася вдруге покинути того, хто торкався некромантії. Потім підтримувала Артаса, бо вважала, що може виправити давню помилку. А ще вона звикла вірити, що могутній маг має право на жорстокий вибір, якщо мета достатньо велична.

— Я вже вела війська на Дазар’алор, — сказала вона. — Знаю, як легко говорити про необхідність, коли втрати по інший бік карти здаються

дрібнішими. У суді мені не дозволять перекласти ті рішення на Артаса. І правильно зроблять. Але він навчився повертати мою провину до мене щоразу, коли я сумнівалася в ньому. Я дозволила йому це надто довго.

— Ви були під магічним впливом? — запитала Мей-Лінь.

— Немає доказів цього. Я відповідала за власні накази. Мене переконували, тиснули на біль, але я не була позбавлена розуму. Саме тому мені так важко з цим жити.

Чо закрив карту.

— Отже, Артас отримав трон не в порожнечі й не тільки власним мечем. Його перемогу зробили можливою чужі страхи, політичні розрахунки, любов, провина і вдячність. Це пояснює його сходження. Але не виправдовує подальших рішень.

Магні погодився.

— І саме тому ми не судимо нині цілий Альянс. Ми судимо рішення, які можна довести, й залишаємо іншим народам право самим переглянути власну історію.

Далеко позаду Андуїнова порожня кафедра залишалася незайнятою. Суд не збирався оголошувати вирок мертвому без можливості захисту. Але його історію більше не можна було викреслити з причин цієї війни.

Свідок, який зіпсував обидві версії

Королівський картограф ішов до трибуни зі згортком паперів. Усі чекали на ще одну карту наступу. Натомість він показав схему рятувальних доріг, яку склали до війни. На ній були прізвища людей, котрих війська Артаса справді вивели з небезпечних кварталів Штормовію.

— Ці дороги існували? — запитала Мей-Лінь.

— Так. Я сам прокладав їх під обстрілом.

— За чиїм наказом?

— Артаса Менетіла.

Магні не заперечив. У залі стало тихо. Картограф дістав другий аркуш.

— А це другий наказ. Тими самими дорогами пізніше перевіряли поселення невмерлих. Я писав на схемі «цивільний коридор», а в другому кабінеті її читали як «шлях для зачистки». Я не знав, що з нею станеться. Але коли почав підозрювати, вирішив мовчати, щоб не втратити роботу.

— Отже, ви теж винні? — запитав один із присяжних.

— Я цього не знаю. Тому й прийшов. Не хочу, щоб за мене вирішували тільки ті, кому вигідна одна відповідь.

Магні підвівся:

— Чи бачили ви особистий наказ короля обернути рятувальну дорогу на шлях для нападів?

— Ні. Бачив наказ його канцелярії.

— Тоді я не можу приписати королю написані канцелярією слова лише через печатку. Але маю право спитати, чому його система дозволяла цьому статися. І чому після скарг вона продовжила працювати.

Чо повернувся до присяжних:

— Зауважте: обвинувачення щойно відкинуло частину зручного доказу. Так і має бути. Ми можемо сперечатися про межі відповідальності, але не маємо права винаходити причетність там, де її не підтверджено.

— Дякую, — несподівано сказав Артас.

— Не поспішайте, ваша величносте, — відповів Чо. — Я так само захищатиму право потерпілої громади поставити вам запитання, на яке ви не хочете відповідати.

Тоді Марен Вір запитала про малу пекарню на півночі. Її власник випікав хліб для живих і невмерлих. Після королівського розпорядження про облік «незвичних поселень» до пекарні перестали привозити борошно. Королівський двір не віддавав прямого наказу морити його голодом. Проте купці зрозуміли, що торгувати з невмерлими небезпечно для їхніх ліцензій.

— Мій пекар нікого не вбив, — сказала Марен. — Але за вашої влади його навчили боятися навіть ті, хто вчора купував у нього хліб. Чи вважатимете це своєю перемогою?

Артас дивився на список. Довго. Потім відповів:

— Я не наказував позбавляти його борошна.

— Я знаю. Саме тому й питаю вас, а не ваш наказ.

Ніхто не оголосив цю розмову вироком. Зате кілька присяжних вперше побачили, чому питання відповідальності правителя не вміщується в одну королівську печатку.

Відповідь Артаса

На останньому слуханні король підвівся. Заспокоєний, здатний говорити й заперечувати, він уже не міг ховатися за наслідками «Кари».

— Я пам’ятав часи, коли мертві нищили живих. Я пам’ятав трон, із якого міг віддати наказ тисячам. Я вірив, що можу зробити світ безпечним назавжди. Я й досі вважаю, що смерть завдає нам страждань. Але не можу більше сказати, що мав право позбавити всіх інших можливості вибору.

Чо не просив його каятися. Магні не аплодував. Присяжні лише записували слова.

Суд встановлював не те, чи приємно Артасу згадувати себе. Він встановлював, що Артас вирішив робити з чужими життями і чи мав на це право.

Розділ 26. Ордени перед народами

Багряні прибули до трибуналу без спільного командування. Воно було майже знищене під час битви. Уцілілі інквізитори дивилися на процес із різними виразами: хтось ненавидів невмерлих іще сильніше, хтось плакав через загиблих друзів, а хтось мовчки чекав на можливість повернутися до власного дому.

Магні вимагав судити не віру, а накази. Він подав документи, що закликали до винищення всіх невмерлих, незалежно від їхніх учинків. Кілька свідків підтвердили атаки на цивільні каравани та поранених. Вижилі багряні офіцери могли заперечити свідчення й указати на тих, хто відмовився виконувати злочинні накази. Чо наполягав, що навіть членство у фанатичному ордені не доводить участі в конкретному злочині.

Один багряний командир заявив:

— Ми служили Світлу. Тому все, що робили, було правильним.

Тураліон, якого викликали як свідка про природу паладинської служби, відповів:

— Світло не звільняє людину від відповідальності за її рішення. Воно не перетворює вбивство мирного невмерлого на доброчинність.

Це був момент, коли в залі перестали говорити про віру як про автоматичне виправдання.

Срібний орден розглядали окремо. Його керівники не мали єдиного плану винищення. Частина командирів справді готувала незаконні напади на поселення та цивільні шляхи. Інші паладини відкрито перешкоджали багряним і навіть рятували невмерлих. Командир, який зупинив напад на караван, дав свідчення про власний сором: він колись довіряв чуткам більше за очі.

— Мене не потрібно виправдовувати за те, чого я не зробив, — сказав він. — Але я маю відповісти за те, що надто довго дозволяв своїм товаришам називати цілий народ ворогом.

Захист довів, що визнання всього Срібного ордену злочинним означало б покарати тих, хто першим захищав невмерлих від багряних. Магні погодився з цим. Він вимагав відповідальності конкретних командирів, відкриття архівів та реформи внутрішніх правил, а не заборони паладинської віри.

Сильвана слухала, не перебиваючи. Після засідання до неї підійшов молодий срібний паладин.

— Ви нам пробачите?

— Я не можу пробачити за тих, кого ви скривдили, — відповіла вона. — Але можу не заважати тобі стати кращим, ніж ти був учора.

Для Сильвани це була найскладніша фраза всієї війни.

П’ять паладинів перед судом

На третій день трибуналу один зі свідків Срібного ордену сказав, що не знав, у якому саме місці закінчується обов’язок обороняти живих і починається злочин проти невмерлих. Магні попросив його розповісти не про великі теорії, а про одну конкретну подію. Паладин згадав караван, який вони збиралися атакувати, не маючи належних доказів небезпеки.

— Вас, блядь, було п’ятеро? — перепитав Серафіл із місця для слухачів.

— П’ятеро попереду і ще один біля пораненого, — відповів паладин.

— О, шостий, сука! — аж ожив Серафіл. — ЗНАЧИТЬ, ЦЬОГО РАЗУ ВСЕ-ТАКИ ЗНАЙШОВСЯ ОДИН, ЯКИЙ ЗРОЗУМІВ, НАВІЩО В НЬОГО ЩИТ!

— Я прошу тиші! — озвався головуючий суддя.

Літописець Чо, один із захисників обвинувачених, зацікавлено підняв очі.

— Пане гараніре, п’ятеро паладинів викликають у вас особливі спогади?

— У МЕНЕ ВІД НИХ ОСОБЛИВІ ПАДІННЯ!

Зал засміявся. І навіть свідок усміхнувся, почувши історію про п’ять валькір, героїчний рейд і рейд-лідера, який не витримав п’ятого невдалого порятунку одного жерця.

Але Чо не дозволив перетворити допит на балаган.

— Отже, ваш герой пам’ятає конкретну несправедливість, учинену кількома паладинами. Та не заперечує, що інший паладин урятував усіх під час битви з Королем-лічем. Чи правильно я розумію, що для нього важить не назва ордену, а вчинок?

Серафіл на мить замовк.

— Саме так.

— Тоді це важливо й для мого підзахисного, — сказав Чо. — Серед тих, хто носив срібний знак, одні готували напад, а інші його зупиняли. Ми не можемо винести один вирок на всі їхні серця.

Магні погодився, хоча його завданням було довести провину конкретних командирів. Пізніше саме ця розмова стала неофіційним поясненням принципу трибуналу для простих людей: п’ять паладинів можуть схибити п’ять разів, але одного справедливого вчинку іншого паладина це не скасовує.

Два щити і червона хоругва

Суд розглядав справи срібного командира Едрика та багряного інквізитора Варна окремо. Обидва раніше служили під одним прапором Світла, а тепер заперечували навіть право іншого називати себе паладином.

— Я отримав наказ перекрити перевал, — сказав Едрик. — Побачив, що ним ідуть невмерлі з носилками. Наказ змінився: захопити їх. Я відмовився.

— Ви знали, що серед поранених є люди вашого війська? — запитав Магні.

— Ні. Якби там не було жодного мого солдата, я так само відмовився б.

Варн засміявся:

— Ти обрав милосердя до потвор і кинув своїх живих братів.

— Ти бачив їхні обличчя? — спитав Едрик.

— Бачив достатньо.

— Тоді назви ім’я хоч одного. Не номер загону. Ім’я.

Варн не зміг. Зате Чо дістав листи, де Едрик раніше схвалював перевірку караванів. Здавалося, це руйнує образ бездоганного рятівника. Едрик підтвердив підпис.

— Ти сам допоміг запровадити правила, якими нас ледь не вбили, — звернулася до нього невмерла свідкиня.

— Так, — відповів він. — І тоді вважав їх справедливими. Я прийшов сказати, коли змінив думку. Не просив оголосити, що завжди був правий.

Варн теж мав свідка, молодого послушника, якого витяг із-під обваленої стіни. Його мужність була справжньою. Так само справжніми були накази інквізитора винищувати невмерлих дітей, які носили чужі обличчя. Суд вислухав і порятунок, і накази, не дозволивши першому стерти друге.

Серафіл сидів на задньому ряду й прошепотів до Сильвани:

— Ось іще доказ, чому п’ять паладинів не гарантують одного правильного рішення.

— Не перетворюй їхню справу на свої штани, — відповіла вона.

— Блядь, я ж сьогодні навіть пристойно мовчав!

— У тебе це виходить гірше за спів.

Він образився рівно настільки, щоб не відвернутися від свідчень. Це було помітне поліпшення.

Розділ 27. Справа Серафіла

Кого насправді судять

Напередодні слухання Магні зустрівся з Елуною й Веленом. Над паперами лежало кілька листів від тих, кому Серафіл допоміг, і стільки ж від людей, яких він образив, підставив під небезпеку або просто не вислухав. Жодне з цих свідчень не було зайвим.

— Вони пишуть, ніби він незамінний, — буркнув Магні.

— Це перебільшення, — сказала Елуна. — Жоден смертний не повинен бути необхідним до такої міри, щоб його не можна було зупинити.

— І все ж без нього Осереддя могли втратити.

— Так. Ми повинні розрізняти вирішальний внесок і право не відповідати за наслідки. Він не розуміє першого так добре, як думає. А нам не можна забувати другого.

Велен провів пальцем по списку свідків. Серед них були маги, розвідники, прості пекарі, вцілілі багряні та люди, які вийшли з лав Срібного ордену. Найчастіше вони згадували не магію. Одні казали: «Він назвав мене дурнем, і я пішов». Інші: «Він назвав мене дурнем, але потім повернувся й витягнув із завалу». Здається, обидві історії були правдою.

— Він не святий, — промовив Магні.

— Саме тому суд над ним потрібен, — відповів Велен. — І саме тому його порятунок не можна оголосити випадковістю.

Коли Магні оголосив наступну справу, у залі вперше за кілька днів пролунало щось схоже на сміх. Серафіл стояв перед трибуною з виглядом істоти, що погодилася на суд тільки заради можливості швидше закінчити цю прикру формальність.

— Хочу нагадати, — сказав він, — що я, між іншим, урятував довбаний Всесвіт разом з Осереддям.

— Це не заперечується, — відповів Магні.

— І зупинив наступ.

— Так.

— І якби не я…

— У нас є ще кілька годин слухання, — лагідно перебив Чо. — Не варто витрачати їх на повторення встановленого.

Серафіл образився. Кадґар, який сидів серед свідків, мало не впав зі стільця від задоволення.

Прокурор розділив справу на п’ять частин: колишня участь Серафіла, гараніра за расою, у становленні Андуїна Королем-лічем і приведенні Артаса до влади; наслідки бойових заклять проти багряних; магічне втручання в самоусвідомлення Артаса; розголошення структури Конкордату; стан особистої агентури й можливість того, що її компрометація створила загрозу іншим.

Мей-Лінь попросила його говорити без крику. Серафіл пообіцяв спробувати, але вже за дві хвилини назвав процес «чортовою бухгалтерією мертвих». Одна із присяжних, яка втратила брата від багряних заклять, підвелася.

— Для вас це цирк? — запитала вона.

Серафіл побачив її обличчя й перестав посміхатися.

— Ні. Пробач. Я так говорю, коли боюся почути те, що знаю. Це не виправдання.

— Тоді говоріть про загиблих так, ніби вони вас чують.

Він погодився. Довга пауза виявилася важчою за сотню образливих слів. Магні не став ні карати його за грубість, ні винагороджувати за покаяння. Лише продовжив слухання. Трибунал мав розбиратися в рішеннях, а не в тому, кому більше подобається голос підсудного.

Спочатку гаранір сам представив старі документи про Андуїна, включно з тими, що раніше були відомі лише його особистій мережі. Свідки підтвердили: Андуїн ухвалив рішення провести ритуал добровільно, але шлях до вибору був позначений цілеспрямованим добором відомостей і політичними розрахунками гараніра. Серафіл добровільно погодився на ризикований експеримент, але не давав згоди продовжувати його після вимоги зупинитися. Андуїн порушив цю межу, і Серафіл загинув. Воскресіння без поневолення підтвердили показання й магічні записи. Свідки окремо засвідчили: Андуїн не наказував убивати живих для поповнення армії та не закріплював над поверненими душами рабського контролю. Він залучав невмерлих до союзів і служби, водночас використовуючи їхню силу для дедалі агресивнішої експансії Альянсу. Ці факти не виправдовували його політики, але не дозволяли звинуваченню приписувати йому того, чого він не робив. Чо наголосив, що моральна співучасть у падінні правителя не тотожна доведеній участі в кожному пізнішому злочині цього правителя. Трибунал передав матеріали до незалежної комісії Штормовію, яка мала законну компетенцію щодо давніх придворних інтриг. Серафіл погодився свідчити і не вимагав імунітету в обмін на порятунок Осереддя.

— Я почав історію з бажання управляти королями, — сказав він. — А закінчив тим, що сам просив їхніх підданих не слухатися чужої волі бездумно. Можливо, з мене поганий ляльковод.

— Зате поступово вчишся бути людиною, — відповіла Сильвана.

— НЕВМЕРЛОЮ ЛЮДИНОЮ, ПРОШУ УТОЧНИТИ!

Першою виступила Алекстраза.

— Серафіл завдав тяжкого удару по багряних саме тоді, коли вони атакували евакуаційні групи. Я бачила, що він зупинив подальше застосування сили, щойно я повідомила: організований наступ припинено. Проте масштаб заклять був непередбачуваним, і частина смертей могла бути запобіжною за кращого контролю. Я не прошу покарати його за врятоване. Я прошу не забувати про тих, хто загинув.

Потім слово взяв один із уцілілих багряних. Він не приховував, що прийшов знищувати невмерлих, і не просив пробачення за намір. Але сказав, що бачив, як його товариші кинули зброю вже після першої хвилі.

— Ви били тих, хто здавався? — запитав Магні.

— Ні, — відповів гаранір. — Але я не можу гарантувати, що жоден із тих, хто впав під удар, не встиг саме тоді вирішити скласти зброю.

Кадґар перевірив часовий запис заклять. Ноздорму підтвердив відносну послідовність подій, але відмовився використовувати часові сили для створення вигаданого безпомилкового свідка. Доступні записи показали: хвиля почалася тоді, коли багряні ще наступали на цивільних; гаранір припинив наступні удари після втрати ними бойової спроможності. Доказів навмисного вбивства тих, хто вже здався, не знайшли. Непередбачувано велика сила, однак, залишила питання про належну обережність.

— Ти знав її точний масштаб? — запитав Чо.

— Ні.

— Чи міг зупинити напад меншим закляттям?

— Зараз я можу перелічити десяток способів, — сказав гаранір. — Але тоді бачив, як багряні йдуть на поранених, а за ними стоїть Осереддя, яке не можна втратити. Я не знав, чи менший удар спрацює.

Чо кивнув. Він не намагався перетворити жах війни на математичну задачу з єдиною правильною відповіддю.

Наслідки «Кари»

Коли до зали привели Артаса, гаранір перестав усміхатися. Король зміг відповісти на запитання й підтвердив, що пам’ятає власні накази. Проте частину його внутрішнього образу «визволителя» магія зруйнувала, і подальше відновлення потребувало тривалого лікування.

— Ви хотіли цього? — спитав Магні гараніра.

— Ні. Я хотів зупинити його. Кара вдарила сильніше, ніж я знав. Якби я розумів, що вона торкнеться самої побудови його особистості, шукав би інший шлях.

Артас дивився на нього без колишньої пихи.

— Ти відібрав у мене те, ким я себе вважав.

— А ти хотів відібрати в усіх решти право існувати, — відповів гаранір. — Це не виправдання того, що я зробив. Але причина, чому я мусив тебе зупинити.

Елуна нагадала, що перемога не дає права перетворювати розум ворога на власність переможця. Серафіл погодився надати свідчення про структуру заклять і допомогти незалежним цілителям зрозуміти їхні наслідки. Проте суд заборонив будь-яке примусове випробування на ньому самому: дослідження теж вимагало згоди.

Довгий язик і стара агентура

Далі показали запис його розповіді про Конкордат, яку чули командири обох армій.

— Я РОЗУМІЮ, — сказав гаранір і навіть не дочекався питання.

— Що саме? — поцікавилася Мей-Лінь.

— ЩО Я ЗАЙВОГО НАГОВОРИВ!

— Ви розкрили структуру організації, знаючи, що вона таємна?

— Так. Я був розлючений, перемога щойно сталася, моє ж закляття підсилило голос, і я не перевірив, хто мене чує.

Захист наголосив: розголошення не дорівнює передачі інформації з наміром допомогти ворогу, але може бути грубим порушенням внутрішнього обов’язку безпеки. Частину почутого вороги вже не могли використати для виграної битви, проте наслідки для майбутніх операцій залишалися реальними. Азшара засвідчила, що Конкордат доведеться перебудувати, щоб відокремити публічну відповідальність від закритих механізмів захисту.

Прокурор Магні уточнив іще одну обставину:

— Чи правда, що твої шпигуни працювали не на Конкордат, а тільки на тебе?

— Правда. У нас не було спільного штатного списку, і мої люди не присягали Раді. Я добровільно давав відомості, якщо вважав, що вони потрібні. Так само Рада передавала мені перевірені попередження, коли це не наражало чужих джерел на небезпеку.

— Тобто ти називав себе «зручною мавпочкою»?

— Зі всією повагою до високого суду, ТАК. І НІХТО МЕНЕ НЕ ЗМУШУВАВ!

Головуюча попросила не перетворювати допит на видовище. Але визнавала: спосіб співпраці був добровільним, а тому сам собою не свідчив ні про підпорядкування приватної агентури, ні про умисне передання секретів. Інше питання — чи гаранір належно оцінив ризик, коли його особистих джерел почали масово перевербовувати.

Потім незалежні слідчі доповіли про перевербованих інформаторів. Деякі імена встановили після війни, спираючись на добровільні свідчення та архіви. Частина зниклих виявилася живою, дехто загинув, а кількох усе ще не знайшли. Не існувало доказів, що гаранір умисно передавав Альянсу відомості Конкордату; жоден із перевербованих

узагалі не знав про його участь у Раді. Натомість слідство встановило вразливість особистої мережі, яку він надто довго вважав здатною працювати без незалежного контролю.

— Моя мережа, моя відповідальність, — сказав гаранір. — Я не вимагатиму, щоб Конкордат платив за мою самовпевненість. Але не дозволю оголосити кожного перевербованого зрадником тільки тому, що він змінив переконання.

Іллідан похитав головою, наче не впізнавав старого сперечальника.

— А хто ти і що зробив із гараніром? — прошепотів Кадґар.

— ПІСЛЯ СУДУ ВІДПОВІМ! — гримнув той.

Весь зал на мить видихнув із полегшенням: гаранір залишався собою.

Під час перерви Іллідан підійшов до нього й без попередження запитав:

— А ти й досі вважаєш, що колись мене переміг?

— Допомагав перемогти. Не перекручуй свідчення, ми в суді.

— А Азшару?

— Допомагав. Сильвану в Утробі теж. Але нічого не кажи прокуророві, бо він і це внесе до справи.

Сильвана, яка проходила повз, навіть не зупинилася:

— Я вже чула. І кожного разу твоя роль у тих боях стає на два подвиги більшою.

— БРЕХНЯ! МАКСИМУМ НА ОДИН!

Іллідан усміхнувся. Суд не скасовував їхнього минулого й не робив усіх друзями. Але тепер вони могли сперечатися про це минуле, не ховаючи за кожним жартом новий меч.

Розділ 28. Тураліон і Аллерія

Для Тураліона найважчим стало не слухання про власні листи, а свідчення паладина, який отримав один із них. У листі йшлося про торговельний шлях невмерлих та можливість використання дороги озброєними групами. Тураліон не закликав нападати. Але командир срібних включив відомості до плану перевірки караванів, а інший офіцер розглядав той самий шлях як ціль для атаки.

— Я довіряв тим, кому писав, — повторив Тураліон.

— Ви довіряли друзям, — уточнила Мей-Лінь. — Але чи перевірили, як установа могла використати ваші відомості?

— Ні.

— Ви повідомили Раді про конфлікт інтересів?

— Ні.

— Чи хотіли винищення невмерлих?

— Ні.

Його відповідь прозвучала переконливо. Магні підтвердив, що доказів свідомого сприяння кампанії винищення немає. Але було доведено, що Тураліон приховав від Конкордату регулярний обмін відомостями з орденом, діяльність якого вже досліджував як учасник Ради. Порушення обов’язку повідомити про конфлікт інтересів існувало незалежно від його добрих намірів.

— Чи можете ви знову служити Світлу? — запитав присяжний від дренеїв.

— Я ніколи не переставав йому служити, — відповів Тураліон. — Але тепер знаю: саму службу можна помилково сплутати з вірністю людям, які проголошують її гасла.

Аллерія виступила наступною. Вона знала, що чоловік зустрічається зі знайомими паладинами, й запитувала про зміст зустрічей. Він

відповідав загально. Слідство не знайшло доказів, що вона знала точні передані відомості, погоджувала їх, приховувала конкретний злочин або допомагала зовнішній розвідці. Близькість до чоловіка створювала можливість конфлікту, але не доводила його використання.

Сильвана піднялася й сказала:

— Я не завжди погоджуюся із сестрою. Але якщо ми покараємо Аллерію лише за те, що вона одружена з Тураліоном, чим наш суд відрізнятиметься від тих, хто судив усіх невмерлих за їхньою природою?

Ґенн схвально кивнув. Це було, мабуть, найменш очікуване порозуміння в залі.

Аллерія, однак, сама погодилася, що мала раніше офіційно повідомити про можливість сімейного конфлікту інтересів. Не кримінальна вина, а урок службової неупередженості. На майбутнє вона запропонувала правило автоматичного повідомлення про регулярні неофіційні контакти близьких родичів із тими, чиї дії перевіряє Конкордат. Правило мало стосуватися всіх, а не лише подружжя.

Тураліон не просив зняти обмеження негайно. Аллерія не просила покарати чоловіка суворіше для доказу власної незалежності. Обоє хотіли, щоб рішення спиралося на факти.

Велен дивився на них і думав, що саме це, а не порожня згода, є початком відновлення довіри.

Тиша між двома клятвами

Увечері після свідчень Аллерія знайшла Тураліона у вузькому дворі. Він натирав обладунок, хоча метал давно був чистим. Колись вона впізнала б у цьому його звичку відганяти страх. Тепер її дратувало, що він знову вдавав, ніби все можна привести до ладу без розмови.

— Я питала тебе про листи, — сказала вона.

— Ти питала, чи розповідаю я щось небезпечне. Я відповідав, що не зраджую Конкордат.

— Ти не відповідав на моє запитання.

— Я намагався захистити друзів.

— Я твоїй дружбі не оголошувала війни. Але твої друзі користувалися відомостями про дороги тих, хто не може захиститися від орденських патрулів. Ти не повідомив ані мені, ані Раді. Чому?

Він поклав ганчірку.

— Бо знав, що ти скажеш. Ти бачиш небезпеку там, де я бачу людей, які багато років служили Світлу.

— І я бачу людей, що називали сестру потворою. Але не всіх їх я називаю вбивцями. Ти міг це сказати своїм друзям, якби не боявся образити їх більше, ніж мене.

— Ти хочеш, щоб я вибрав між тобою й орденом?

— Я хочу, щоб ти перестав ставити мене в становище, де твоє мовчання я повинна називати своїм вибором.

Поряд затримався Серафіл із двома чашками сумнівної кави. Його не запрошували. Утім, Аллерія помітила його до того, як він встиг зникнути.

— Серафіле. Іди.

— Я, блядь, просто…

— Іди.

Він пішов. Навіть дверима не грюкнув. Цей факт згодом чомусь особливо вразив Кадґара.

Аллерія повернулася до чоловіка:

— Завтра я дам свідчення про те, що знала. Якщо це буде неприємно для тебе, ти мусиш витримати. Я не стану доводити свою відданість неправдою. І не дозволю судові призначити мене винною лише тому, що ми разом.

— А якщо ми після цього не зможемо говорити одне з одним?

— Тоді хоча б спробуємо почати з правди.

Тураліон не встиг відповісти, а вона вже пішла. Слова не вирішили їхньої близькості. Вперше за довгі роки близькість мусила витримати незгоду.

Три незручні запитання до прокурора

У день, коли Магні завершував обвинувачення, літописець Чо попросив поставити йому три запитання. Дварф уже простягав руку до гірської печатки із символом Азерот, але відклав її.

— Ви говорите від імені потерпілої світодуші? — спитав Чо.

— Так.

— А якщо Азерот не згодна з вашим трактуванням її болю?

Магні насупився.

— Тоді я повинен виправити обвинувачення.

— Друге. Ви хочете покарати Артаса за те, що він ненавидів смерть, чи за конкретні рішення, які створили небезпеку?

— За конкретні рішення.

— Третє. Чи готові ви визнати, що серед багряних були люди, які здалися, і що їхня загибель, якби вона сталася після припинення загрози, також потребувала б розслідування?

— Так, — відповів Магні після паузи. — І я вже передав суду записи цілителів, які можуть виправдати деяких обвинувачених.

Чо схилив голову.

— Тоді ми можемо продовжувати.

Магні зітхнув.

— Ти завжди так допитуєш прокурорів?

— Лише тоді, коли вони представляють когось дуже могутнього.

Із задніх рядів залу долинув шепіт гараніра:

— ОСОБЛИВО КОЛИ МАЮТЬ ЗІРОЧКУ В ГОЛОВІ.

Кадґар навіть не повернувся.

— Я ТЕБЕ ЧУЮ.

Чо перегорнув сторінку. Замість чергової промови він запросив свідка, багряного, котрий після наказу відступити допомагав винести пораненого невмерлого. Присяжні вислухали його так само уважно, як свідків обвинувачення. Це не скасувало відповідальності орденських командирів, але змінило долю людини, яка відмовилася виконати злочинний наказ.

Розділ 29. Після останнього слова

Уранці, коли чекали на остаточне рішення, залу заповнили люди, які ще недавно стояли по різні боки бойової лінії. Їм не роздали однакових стрічок. Ніхто не вимагав залишити за дверима спогади, втрати чи неприязнь. Біля входу лише перевіряли зброю. Навіть тут Серафіл устиг посваритися з вартовим: той попросив передати кинджал, а гаранір відповів, що якби хотів когось зарізати, то вже знайшов би менш ідіотський спосіб. Кинджал усе-таки віддав.

Марен Вір поклала на стіл два списки. В одному були загиблі невмерлі цивільні. У другому солдати Артаса й багряні, які загинули під час порятунку Осереддя. Вона читала імена без поділу на «потрібні» та

«зайві» смерті. Дехто з присутніх хотів, щоб вона почала зі своїх. Інші вимагали згадувати лише жертв, не нападників. Марен продовжувала читати обидва списки.

— Від вас хочуть відповіді, — сказала їй Мей-Лінь після перерви.

— А я принесла запитання.

— Запитання теж можуть бути відповідальністю.

— Тоді я хочу спитати тих, хто називав нас помилкою: коли ви вперше побачили в нас сусідів, а не загрозу? І тих, хто врятував нас: чи не почнете ви тепер вирішувати замість нас, що робити з нашою свободою?

У головуючої тремтіли пальці. Вона знала, що від неї чекають красивої, простої формули. Але жодна формула не могла одночасно вмістити страх паладина, свідчення невмерлого цілителя, підписаний наказ і намір, про який знав лише той, хто його віддав.

Чо попросив повторно показати листи Артаса. У записах було підтверджено, що король отримав попередження про небезпеку втручання в Осереддя. Не всі попередження мали однакову достовірність, і не кожен радник називав катастрофу неминучою. Захист нагадував про це. Магні відповідав, що навіть непевність не робить ризик дозволеним, якщо на кону існування всіх народів.

Артас підвівся. На мить здавалося, що він знову скаже про власну історичну велич. Натомість попросив повторити останній лист.

— Я справді його отримав, — промовив він. — Думав, вони бояться того, чого не здатні зрозуміти. Я пам’ятав інший світ. Там мені теж казали відступити. Я не вірив нікому, хто сумнівався в моєму рішенні.

— І тепер віриш? — запитала Джайна.

Він довго дивився на неї.

— Я пам’ятаю, що колись мав відповідь на все. Тепер навіть не певен, чи був я тоді собою. Хіба це не питання, яке ви повинні розглянути щодо Серафіла також?

Серафіл не став жартувати. Він знав: його «Кара» зупинила напад, але торкнулася не лише зброї, а й особистості нападника. Ця правда не зникала від того, що Артас був небезпечним.

— Так, блядь, — сказав він. — Мусите. Я не маю права ставати святим через те, що першим знайшов потрібне закляття.

З іншого боку зали підвівся багряний воїн, який у фіналі захистив невмерлого пораненого від своїх товаришів.

— А я? — запитав він. — Я носив їхній знак. Я вірив у їхні слова. Я відмовився, коли побачив дитину на перевалі. Як ви визначите, де починається моя відповідальність? І чи повинна моя відмова мати значення?

— Повинна, — сказав Чо.

— Але не скасовує всього до неї, — заперечив Магні.

— Ось бачите, — втомлено відповів солдат. — Я вже не знаю, який із вас хоче мене зрозуміти, а який лише правильно підрахувати.

Кадґар посунув технічний звіт про бойові закляття. Він не встановлював винуватості Серафіла. Його розрахунки свідчили: перша хвиля вразила багряних, коли ті ще нападали на цивільних; наступних ударів після припинення організованої загрози не було. Водночас він не міг довести, що кожен загиблий у межах хвилі становив безпосередню загрозу саме тієї миті. Він не став замінювати невідоме зручним для друга висновком.

— Нарешті, архімаге, — промовив Серафіл, — ти, сука, зробив звіт, у якому написано «не знаю». Вивішу собі над ліжком.

— У тебе немає ліжка, — холодно відповів Кадґар.

— От і добре. Ніхто не перевірить.

Іллідан зітхнув так голосно, що Магні озирнувся.

— Йобаний цирк. Ми судимо того, хто врятував Буття, тих, хто мало не знищив його, і нас самих, а двоє довбнів знову сперечаються про меблі.

— Якщо ви не бачите зв’язку, — сказала Азшара, — ви не дуже уважно слухали цей процес.

Вона говорила без усмішки. Кадґар не приховав невизначеності, хоч це могло допомогти Серафілові. Серафіл прийняв запитання, хоч міг назвати його зрадою. Іллідан захистив відступ, хоча його власні бойові сили ризикували загинути. Саме так, а не спільною безпомилковістю, тримався Конкордат.

Далі слухали Тураліона. Він визнав факт передавання відомостей Срібному ордену без повідомлення Ради та власну недбалість щодо можливих наслідків. Не визнав наміру сприяти нападам на мирних невмерлих. Чо поставив питання про різницю між недбалістю та співучастю; Магні вимагав дивитися на наслідки, а не тільки на думки того, хто написав лист. Поруч сиділа Аллерія. На неї не було подано доказів участі в передачі відомостей, але сама близькість до Тураліона зробила її об’єктом підозр. Вона не просила поблажок через родину й не погоджувалася прийняти провину замість чоловіка.

Срібний орден постав перед присяжними не як один чоловік. Були командири, що підтримували переслідування, і ті, хто відмовлявся нищити мирні громади; були накази, які виконували, і накази, які порушували. Багряні також не перетворилися на безлику масу: дехто відкрито відстоював винищення, дехто склав зброю, хтось захищав пораненого ворога. Слухання встановлювали дії конкретних людей, а не дозволяли без доказів перенести вину на кожного, хто колись носив подібні обладунки.

Потім настав час Серафіла. Його колишній агент, що тепер працював на Артаса, відмовився назвати себе зрадником.

— Ти платив мені за інформацію, — сказав він. — За ту, що допомагала тобі руйнувати союзи. Ти вчив мене не довіряти королям. Чому я мав вірити тобі довічно?

— Не мав, блядь, — відповів Серафіл. — Але міг повідомити, що йдеш.

— Щоб ти покарав?

— Щоб я встиг назвати тебе невдячним хуєм, звичайно. А серйозно… я не знаю, що зробив би. Оце і є проблема, так?

— Ти завжди говорив, що свобода важливіша за присягу. А потім ображався, коли ми користувалися нею проти тебе.

Це було гірше за обвинувачення. Серафіл міг би придумати десяток відповідей. Усі вони звучали б однаково непереконливо перед людиною, яку він колись навчав незалежності.

— Ти маєш рацію щодо одного, — сказав він. — Я хотів мати вільних людей, які завжди добровільно обирають мене. Йобана суперечність, правда?

Колишній агент не усміхнувся. Його право не пробачати залишилося недоторканним.

Увечері суд оголосив не остаточні покарання, а впорядкований перелік перевірених свідчень, заперечень сторін та питань, на які відповідь мала дати незалежна колегія. Частина фактів не викликала спору: передавання листів, накази щодо хранителів, результати магічних ударів, існування добровільного досліду над Серафілом і порушення Андуїном умови зупинки. Інші залишилися предметом тлумачення: обсяг відповідальності кожного, межі необхідної оборони, співвідношення наміру й наслідку, міра довіри до свідчень після незвичайної «Кари».

Жодного спільного вироку для всіх не прозвучало. Не назвали й однієї правильної кари. Навіть щодо Артаса сторони не могли погодитися, яку частку його вини становив свідомий вибір, яку самозасліплення, а яку наслідки магічного втручання після бою. Проте ніхто не мав права назвати цю невизначеність виправданням нового насильства.

Головуюча закрила відкриті слухання. Доступ до Осереддя тимчасово обмежувався окремою охоронною домовленістю всіх сторін, без попереднього оголошення когось винним. Питання корони залишалося в компетенції Штормовію. Індивідуальні скарги потерпілих мали розглядатися незалежно від великої справи. Жодне з цих запобіжних рішень не було вироком за минулі діяння.

Державі потрібен ранок навіть без вироку

Поки трибунал не завершив розгляд відповідальності Артаса, у Штормовії залишалися живі справи, які не могли чекати роками. Тимчасова цивільна рада, створена місцевими громадами, призначила відповідальних за постачання, відбудову та охорону шпиталів. Її повноваження були обмежені строком і підлягали перевірці мешканців. Це не означало ані позбавлення Артаса корони за судовим вироком, ані повернення йому права командувати військом після загрози Осереддю.

Ґенн прийшов на перше засідання без королівських знамен. Джайна сиділа не поруч із ним, а на лаві для мешканців міста. Її попросили дати пояснення про фінансування шпиталів, і вона зробила це без магії, використавши звичайний список витрат.

— Невже у вас немає закляття, щоб усе відбудувати? — запитала літня жінка з північного кварталу.

— Є закляття, щоб підняти стіну, — відповіла Джайна. — Але немає такого, яке замість вас вирішить, де має бути двері.

Жінка кивнула. Вперше за багато років рішення про власну вулицю не ухвалювали ні король, ні герой, ні Конкордат. І тому незавершеність судової справи не означала, що місто завмерло без володаря.

Марен Вір останньою виходила із зали. Чо наздогнав її на сходах.

— Ти незадоволена? — запитав він.

— Я думала, наприкінці хтось скаже, кого ненавидіти.

— І що сказала б ти?

— Що сама впораюся. Але не хочу, щоб від мого рішення залежало, чи матиме сусід право жити.

Вона пішла до своїх громад. У залі залишилися порожні місця присяжних і документи, яких вистачало на різні висновки. Ніхто не залишив на столі готового слова, здатного примирити всі свідчення. Правда була записана чорнилом, а право відповісти на неї залишилося відкритим.

Чому Алекстраза не назвала перемогу чистою

Після закриття слухань Алекстраза повернулася на місце колишнього багряного табору. Сніг укрив окопи, але не її пам’ять. Серафіл прийшов туди без запрошення.

— Я не шкодую, що зупинив напад, — сказав він.

— Я не прошу шкодувати про захищених. Я прошу не плутати захист із правом забути загиблих.

— Ти хочеш, щоб я сам виніс собі вирок?

— Ні. Я хочу, щоб навіть після будь-якого вироку ти не перестав ставити собі запитання.

— Я думав, це робота Кадґара. Він же, блядь, цілодобово всіх питає, чи вони все прорахували.

— Ти так і не навчився серйозно говорити про себе.

— Навчився. Просто не завжди витримую.

Вони стояли, доки сніг не затер останні сліди їхніх ніг. Алекстраза не назвала його невинним. Не назвала й чудовиськом. Вона дозволила

тиші залишити відкритим те, на що навіть найдавніша берегиня Життя не мала простої відповіді.

Частина п’ята. Те, що лишається після перемоги

Розділ 30. Захист, який не має господаря

Найскладнішу охоронну домовленість ухвалили незалежно від того, до яких вироків згодом дійде судова колегія, на березі холодної долини Драконячого погосту. Тут під снігом залишалося Осереддя, а над ним іще світилося захисне плетиво гараніра. Воно працювало, проте ніхто не хотів, щоб майбутнє Всесвіту залежало від волі однієї істоти, навіть тієї, що врятувала його.

— Ми не можемо зробити мене новим володарем Осереддя, — сказав гаранір, хоча його ніхто про це не просив. — Я НЕ ДЛЯ ТОГО ДОВБНЯ АРТАСА ЗУПИНЯВ!

— Саме так, — відповіла Азшара. — Потрібен захист, який не стане чиєюсь зброєю.

У засіданні взяли участь Елуна й Магні, яких запросили до постійної Арбітражної палати. Магні залишався стороною судового розгляду й не міг бути суддею у власній справі. До технічної Арбітражної палати його запросили лише як свідка стану Азерот і без права ухвалювати рішення, пов’язані з обвинуваченням. Після завершення процесу його можливе членство належало переглянути незалежно. Елуна залишалася хранителькою, але не власницею Осереддя. Бвонсамді охороняв шляхи душ, не отримуючи права відчиняти їх для будь-якої армії. Алекстраза відповідала за те, щоб охорона не перетворилася на тягар для живого світу.

Під час обговорення варти Серафіл нетерпляче слухав суперечки про право доступу. Його мозок уже подумки послав на хуй половину присутніх, включно з Магні та богинею, які не могли дійти згоди щодо двох рядків протоколу. Він не промовив цього вголос. Зрештою навіть він навчився розрізняти думку, в яку має право влізти кожен, і чуже право залишитися неушкодженим. Але в запитанні був сенс:

— Ви не зробите зі священної охорони ще одного королівського ключа? Бо якщо так, то нахрін ми взагалі це починали?

— Саме тому й розділимо варту і захист, — відповіла Азшара. — Жоден солдат не отримає доступу до внутрішньої сили Осереддя.

— Навіть наш солдат?

— Особливо наш.

Серафіл сів. Тут сперечатися було ні з чим.

Кадґар запропонував посилити старе закляття гараніра. Той відразу запротестував: він сам не знав, як колись зумів його створити. Архімаг, замість посміятися, повільно пояснив:

— Тому ми й не повторюватимемо його силою. Ми розділимо принцип і випадковий порив. Саме Осереддя обере спосіб відштовхувати шкідливий вплив, а ми тільки створимо умови, щоб його природна здатність виявилася захищеною.

Магні попросив дозволу звернутися до світодуші. Він довго стояв мовчки, поклавши долоні на кригу. Потім сказав, що Азерот погоджується лише на одне: **Осереддя не може бути військовим об’єктом, джерелом енергії, предметом торгівлі чи засобом примусу**.

Звідси народилася двошарова система. Перший шар, магічний, назвали **Недоторканністю**. Серафіл надав форму захисної межі, Кадґар довів її стійкість до відомих способів зовнішнього впливу, Азшара перевірила приховані магічні ходи, а Елуна, Бвонсамді, Алекстраза та Магні переконалися, що жоден природний перехід душі, життя або невмертя

не перекрито. Хранителі допомагали зрозуміти світ, але не ставали ключами, якими можна замкнути або відкрити Осереддя.

Недоторканність живилася не від магів, не від військових фортець і не від накопичених заклять. Вона закріплювалася на власній сутності світодуші, з її згоди, й існувала як **відсутність доступного шляху для шкідливого зовнішнього втручання**. Не було командного кристала, який можна викрасти. Не було посоха, котрим можна вимкнути поле. Не було генератора, який може захопити переможець. Жодна сила, навіть військова сила самого Конкордату, не могла передати Осереддю бойовий наказ, змінити його захисну межу чи використати її як щит для власного наступу. Спроба впливу натикалася на межу й не ставала частиною захисту.

— А якщо я сама захочу змінити його? — спитала Азшара.

— Не зможеш, — відповів Кадґар.

— А Іллідан?

— Не зможе.

— А ти?

— І я не зможу.

— А гаранір?

Архімаг помовчав.

— Навіть він. Ми навчилися у його закляття принципу, а не встановили за ним вічне керування.

— ОТ І ДОБРЕ, — сказав гаранір. — З МЕНЕ ДОСИТЬ ТОГО, ЩО Я ВИПАДКОВО ВРЯТУВАВ УСІХ ОДНОГО РАЗУ.

— І, блядь, випадково викрив нас, — додав Іллідан.

— ЦЕ ВИ ВЖЕ НІКОЛИ НЕ ЗАБУДЕТЕ?!

Другий шар був військовим і цивільним. Його назвали **Вартою**. Добровольці Конкордату чергували на віддалених підступах, підтримували дослідників, доглядали дороги й допомагали мандрівникам. Кожен гарнізон мав вузькі повноваження: попередження, спостереження, евакуація, стримування нападів далеко від Осереддя. Військові не отримали навіть технічного доступу до Недоторканності. Їхні накази не могли її вмикати, вимикати, послаблювати чи переналаштовувати. Варта захищала людей і простір довкола, але **не керувала самим Осереддям**.

Іллідан сам наполіг на цій межі.

— Я керував арміями достатньо довго, щоб знати: будь-який командир рано чи пізно почне думати, яку перевагу йому дасть недосяжна сила. Тому найкращий спосіб уберегти Осереддя від спокуси влади — не залишати йому можливості навіть спробувати скористатися нею.

Тралл попросив також гарантувати права місцевих громад. Варта не могла вимагати від жителів служби, позбавляти їх земель або оголошувати всю місцевість власністю Конкордату. Алекстраза забезпечила незалежний нагляд за екологічними наслідками. Кадґар наполіг на регулярних неінвазивних перевірках захисту, які не могли перетворюватися на випробування самого Осереддя. Ноздорму окремо заборонив використовувати часові відхилення для обходу межі. Питання доступу дослідників вирішувалися не військовим командуванням, а незалежними цивільними хранителями за згодою світодуші й під наглядом Арбітражної палати.

Перевірка, якої ніхто не хотів

Кадґар запропонував змоделювати не лише напад відомої школи, а й невідому дію, яка могла виникнути в майбутньому. Азшара сказала, що жодна модель не доведе абсолютної безпеки проти сили, якої вони ще не знають. Це був її найнеприємніший урок самовпевненості: королева погоджувалася залишити в документах слово «невідомо».

— Ви хочете гарантії на вічність? — запитав Серафіл. — То, блядь, знайдіть вічність і змусьте підписати акт. Мене вже один король намагався зробити гарантією від Смерті.

— Я не пропоную гарантії, — сказав Кадґар. — Я пропоную спосіб помітити, що наш захист перестав відповідати власним умовам.

Вони погодили три обмеження: ніхто не тестує поле на живих душах; жоден вимір не відкриває технічного входу всередину; будь-який незвичний відгук фіксують незалежно кілька спостерігачів. Недоторканність була не всемогутнім закляттям, а відсутністю відомого шляху для насильницького наказу. Вона мала власні межі, які не дозволяли заперечувати. Варта ж могла допомагати лише поза нею. Саме ця недосконалість і змушувала охоронців зберігати пильність, не привласнюючи ядра захисту.

Головне правило зачитав Магні:

— Осереддя не є нагородою за перемогу. Ніхто його не здобув і ніхто не може ним володіти. Навіть той, хто його врятував.

Серафіл схилив голову. Вперше за день не жартома.

Після перевірки магічного плетива Кадґар попросив дозволу на коротке випробування безпечним зовнішнім відгуком. Він створив найслабший із можливих тестових сигналів. Сигнал не увійшов до Осереддя. Він згас за межею, не викликавши жодного болю Азерот. Потім сигнал сформував Іллідан через військовий канал. Межа залишилася незмінною. Варта не мала жодного штатного доступу до захисного плетива, а перевірені команди не змінювали його. Це не давало підстав оголошувати перевірку вичерпною для всіх невідомих загроз.

Магні усміхнувся. Уперше за довгий час Азерот мовчала не через біль, а через спокій.

Елуна підвела очі до неба.

— Тепер ви зробили найскладніше, — сказала вона. — Створили могутній захист і водночас відмовилися від права володіти ним.

— Не всі з нас, — відповів Кадґар. — Я все ще хотів би дізнатися, як він працює на найглибшому рівні.

— Дізнавайся, — усміхнулася Азшара. — Але не намагайся виправити те, що не потребує твого вдосконалення.

— ОТО ВЖЕ ОБРАЗЛИВО!

Серафіл не втримався:

— ХАДҐАРЕ, МОЖЕ, ВАМ ЗНОВУ ХОЛОДНИЙ ДУШ?!

Поряд уже стояла Алекстраза з повним кухлем снігової води.

Іллідан сміявся так голосно, що навіть Варта на дальньому пагорбі озирнулася.

Штани як перший документ нової епохи

Коли війна завершилася, до одного з пунктів допомоги прибув друїд рівноваги. Він приніс зачаровані реагенти й запропонував допомогти відновити зруйновані магічні бар’єри для цивільних. Серафіл помітив совиний силует і аж завмер. Обличчя він не впізнав. Імені не пам’ятав. Але манера поводитися з речами навела на дуже стару думку.

— Ти коли-небудь, блядь, розпилював штани на реагенти? — запитав Серафіл.

Друїд задумався.

— Було таке. У Цитаделі, здається. Чому питаєш?

Серафіл мовчки вдивлявся в друїда.

— Слухай, а ми не бачилися раніше?

— Я ЗАРАЗ ВИЗНАЧУ, ЧИ ТРЕБА НАМ ПРОДОВЖУВАТИ ЦЮ РОЗМОВУ!

Поруч проходив Кадґар із пачкою документів. Почувши слово «штани», він зупинився так різко, ніби десь вибухнула магічна печатка.

— Це той самий?

— Не знаю, — відповів Серафіл. — Але якщо так, доля в нас обох має дуже погане почуття гумору.

Друїд ніяково відкашлявся.

— Якщо це були твої штани… Я не знав, що вони настільки потрібні. Це було нерозумно.

— РОЗПИЛЮВАННЯ ШТАНІВ ЗАВЖДИ НЕРОЗУМНЕ, ЯКЩО ВОНИ КОМУСЬ ПОТРІБНІ!

— Вибач.

Серафіл дивився на нього довго. Потім сказав:

— Тепер ти допомагаєш людям відбудувати захист. Це значно корисніше, ніж ті реагенти. Робити з тебе ворога лише через старі штани я не збираюся.

Кадґар усміхнувся.

— Записати до протоколу?

— НІ!

— Уперше Серафіл добровільно відмовився від багатовікової претензії…

— ХАДҐАРЕ, У ВАС Є ДЕСЯТКИ ТИСЯЧ СТОРІНОК ДОСЛІДЖЕНЬ, ЗАЙМІТЬСЯ НИМИ!

Друїд допоміг відновити захист. Увечері Серафіл сам приніс йому кухоль напою. Це не стало великою церемонією примирення. Просто один давній рейдовий анекдот нарешті завершився чимось кращим, ніж образа.

У нотатках Кадґара, звісно, лишилася назва: «Реституція невизначених штанів у контексті післявоєнного правосуддя».

Азшара заборонила виносити цю нотатку на засідання Ради.

Командувач і двері, яких не існує

Перед остаточним затвердженням Недоторканності Іллідан попросив Кадґара показати йому командний вузол. Архімаг невесело усміхнувся.

— Його немає.

— Мені потрібна можливість убезпечити Осереддя, якщо Варта не витримає наступу.

— Ти можеш відвести людей, викликати захисників, спорудити зовнішній мур. Але жодного військового ключа до самої Недоторканності немає.

— А якщо я, як командувач Об’єднаних сил, наказуватиму тобі його створити?

— Я відмовлюся. І ти сам щойно проголосував, щоб я був зобов’язаний відмовитися.

Іллідан стиснув щелепи. Йому не подобалося бути безсилим у питанні захисту того, заради чого він стільки боровся.

— Ти розумієш, що одного дня це може коштувати нам переваги?

— Так. Саме цієї переваги ми й не хочемо мати.

Іллідан подивився на дальню варту. Молоді добровольці сперечалися, хто має першим заступити на чергування. Один був невмерлим, другий дренеєм, третя нагинею. Усі троє ще вчора жили своїм звичайним життям.

— Колись я вважав, що захист світу дає мені право на все необхідне, — тихо промовив він.

— Пам’ятаю, — відповів Кадґар.

— І ти не даси мені цього забути?

— Я ще не настільки нерозумний, щоб відмовитися від такої нагоди.

Іллідан пирснув. Уперше за довгий день сміх виявився легшим за бажання командувати.

Розділ 31. Право на світанок

Відмова від пам’ятника

Після трибуналу Серафіл отримав пропозицію, яка для багатьох видалася б найприємнішою нагородою. Деякі народи хотіли поставити йому пам’ятник на підступах до Драконячого погосту. Інші пропонували окремий титул, що давав би право бути присутнім на засіданнях без запрошення. Ще хтось придумав «День Великої Кари», за що Серафіл ледь не вдавився напоєм.

— Ви охуїли? — перепитав він. — Я ту Кару зробив, сам не знаючи як. Може, одразу ще й іменем мене назвете всі провалені експерименти Кадґара?

— Це було б нечесно щодо експериментів, — зауважив архімаг.

— О! ЗІРОЧКА НАМАЛЮВАЛАСЯ!

Велен запропонував компроміс: жодного титулу без згоди героя, жодного пам’ятника на захищеній землі, а на згадку про битву поставити не статую, а табличку з іменами тих, хто загинув, і тих, хто рятував поранених по обидва боки фронту.

— Ти любиш говорити про велику свободу, — сказав він Серафілові, — але що робитимеш, коли люди користуватимуться свободою тобі дякувати?

— Порадив би їм знайти собі кращі заняття. Наприклад, відбудувати міст, який ці генії розвалили під час війни.

— Ось. Ти вже відповів. Визнання не обов’язково має бути пам’ятником. Воно може стати мостом.

— Та щоб вас, пророків, чорти забрали. Відразу в кожному жарті бачите повчання.

Велен усміхнувся. Він пам’ятав час, коли його народ називав урятованим лише тому, що встиг утекти. Тепер він знав: найчесніше визнання приходить не тоді, коли твоє ім’я викарбували на камені, а тоді, коли наступним людям більше не доведеться переживати те саме лихо. Серафіл уперше за всю розмову погодився мовчки.

Пізніше Азшара запитала, чому він відмовився від влади, яку сам колись так любив отримувати через чужі слабкості.

— Бо вона завжди, сука, має свою ціну. І тому, що я просто зробив те, що треба було зробити.

— Ти не розумієш, скільки разів твої відомості, заперечення й випадкові впертості рятували наші рішення, — сказала вона.

— Та ти мене, Азшаро, не розчулюй. Я був зручним шпигуном із власними тарганами. Ви мене використали, я вас використав. Тепер усі живі, ну майже. Чого ще?

Вона не стала переконувати його. Їй здавалося, що примусити його прийняти власну значущість означало б знову спробувати привласнити його свободу. Натомість вона запропонувала залишити право на наступну незручну пораду. Серафіл сказав, що це право й так належить йому від народження.

Вечір скінчився без промов. А вранці, коли вартовий звернувся до нього «великий хранителю», він попросив називати його просто Серафілом. «Гараніром» він і так був за расою, а не з чужого дозволу. «Тільки, будь ласка, без цього тону, яким багряні випльовували слово», додав він. Вартовий усміхнувся й виконав прохання.

Наступної весни сім громад невмерлих провели збори, яких ніхто не охороняв від їхніх власних рішень. Вони сперечалися кілька днів.

Частина хотіла спільного військового командування, частина незалежності поселень. Торговці вимагали єдиних правил дороги. Ремісники просили не перетворювати всю молодість народу на підготовку до наступної війни.

Марен Вір зачитала останню редакцію їхньої угоди. Вони обрали назву **Вільні громади Тирісфалю**, спільного представника з обмеженим строком повноважень і раду, в якій жодне поселення не могло наказати всім іншим без спільної згоди. Зберегли право вийти зі спілки, право торгувати з живими й право кожного мешканця самостійно вирішувати, чи служити у власній обороні.

Сильвана слухала збоку. Їй хотілося порадити їм десяток речей, але вона стрималася. Їхня держава не була її подарунком.

У Штормовії йшов власний важкий процес. Тимчасова цивільна адміністрація мала мандат лише підтримувати життя міста до вирішення справи корони. Чи зможе Артас колись повернутися до політики, ніхто не оголошував наперед. Джайна повернулася до досліджень і публічно визнала свою частку помилок. Ґенн не почав любити невмерлих; натомість припинив називати всіх їх ворогами. Для нього це було не меншим подвигом, ніж перемога в битві.

Два імені на одній вулиці

У Штормовії Ґенн довго не міг примусити себе пройти повз стару королівську каплицю. Там тепер висіла невелика плита з іменами тих, хто загинув під час падіння Андуїна. Колишній Король-ліч згадувався окремо, без титулу «визволитель» і без напису «чудовисько». Залишили ім’я, роки правління і прості слова: «Тут пам’ятають усіх, кого не вдалося врятувати».

Ґенн приніс квіти. Потім побачив Джайну, яка вже стояла біля входу.

— Ти пробачила йому? — запитав він.

— Ні. Але й не можу зробити вигляд, що не знала його до перетворення.

— Я теж.

Вони мовчали, дивлячись на літери. Ґенн і досі відчував провину перед Варіаном. Джайна знала, що її страх повторити давню помилку став однією з причин наступної. Вони не стали друзями від однієї розмови, не почали однаково ставитися до невмерлих і не перестали сперечатися про політику. Проте погодилися в одному: більше не називати чиюсь одержимість порятунком достатньою підставою для відмови від власного сумніву.

— А що скажеш про Артаса? — запитала Джайна.

— Він усе ще живий. Отже, має шанс відповісти за своє життя не тільки перед судом, а й перед тими, хто йому довіряв.

— Я не знаю, чи використає цей шанс.

— Я теж. Але цього разу я не стану вірити за нього.

На виході вони побачили невмерлого ремісника, який ремонтував сходи каплиці. Ґенн спершу напружився, як робив завжди. Потім помітив, що той працює разом із живим хлопцем, сперечаючись про нахил сходинки.

— Неправильно поставив, — сказав Ґенн.

— То допоможіть, пане, — відповів ремісник.

Ґенн зняв рукавички. Джайна не змогла стримати усмішки. Жоден із них не назвав це примиренням. Але сходи відремонтували до вечора.

Згодом гаранір почує цю історію й заявить, що перше справжнє досягнення Ґенна в післявоєнній політиці полягало в тому, що він урятував сходинку, а не захопив чергову кафедру. Кадґар, звісно, запитає, чи пройшли сходи незалежну експертизу. І Азшара пригрозить заснувати окремий арбітраж із будівельних питань.

Андуїнове ім’я від цього не стане чистішим. Але й не зникне. Бо пам’ятати людину не означає виправдати її владу.

Тураліон добровільно допомагав відновлювати торговельні шляхи, про які колись писав паладинам; ця робота не була остаточним рішенням щодо його відповідальності. Доти він мав достатньо часу подумати, як легко добрий намір стає небезпечним, якщо не поставити собі незручних запитань. Аллерія брала участь у відкритих нарадах Ради, утримуючись від справ, у яких її близькі стосунки могли створити конфлікт інтересів. Вона наполягала на спільних правилах для всіх, включно з Азшарою та Ілліданом; остаточно її особисту справу суд ще не закрив.

Багряні сили втратили можливість вести спільні наступальні операції після військової поразки. Чи має бути розпущений сам орден, на яких підставах і хто відповідає особисто, залишалося предметом окремих судових та громадських рішень. Хтось із колишніх членів не зрікся своїх переконань, інші вже намагалися жити мирно. Інші наважилися жити мирно. Срібні за власною ініціативою почали переглядати правила й запрошувати невмерлих до обговорення безпеки. Для одних це був крок назустріч, для інших спосіб уникнути відповідальності за минуле. Суперечки були тяжкими. Зате тепер вони відбувалися словами.

Конкордат також змінився. Його існування вже не було цілковитою таємницею, проте персональні мережі та особисте життя добровольців залишилися захищеними. Верховна рада продовжувала працювати консенсусом. Елуна погодилася на участь у незалежній Арбітражній палаті, а Магні до завершення своєї ролі обвинувача лишався тільки запрошеним свідком від Азерот без права голосу. Жоден із них не став новим військовим командиром. Ні їхня присутність, ні сам порятунок Буття не надавали права вирішувати судові справи одноосібно. Ні богині, ні речникові Азерот не подарували непомильності.

А Поклик жив далі. Коли траплялася повінь, допомагали морські громади. Коли відкривався небезпечний портал, прибували маги й Іллідарі. Коли хтось губився серед гір, відгукувалися мандрівники. Армія не стояла без роботи, чекаючи війни, і не переставала бути частиною мирного світу.

Кадґар написав першу монографію про незвичайний захист гараніра. За кілька тижнів другу. Третю Азшара відправила йому назад із приміткою: «Тут забагато тверджень, що автор геніальний, і замало незалежної перевірки».

— ЦЕ НАКЛЕП! — обурювався він.

— Ще не вирок, — відповідав гаранір. — Але, блядь, я можу запросити Магні, щоб він сам тебе допитав!

— ВІН, БЛЯДЬ, НЕ ТВОЯ ОСОБИСТА КОМІСІЯ!

— ДЛЯ ТЕБЕ МОЖЕ ЗРОБИТИ ВИНЯТОК!

Їхні суперечки знову стали невіддільною частиною Ради.

Та найважливіше сталося не у великій залі й не біля Осереддя.

Пекар із північного Лордерону відчинив крамницю. Сусідній живий хлопчик приніс йому яблука. Пекар не куштував їх, але навчився готувати з них начинку для пирогів, які пахли домом.

— А ти не боїшся, що помреш? — запитав хлопчик.

Пекар задумався.

— Я вже помирав, — відповів він. — Тепер хочу пожити.

Хлопчик не зрозумів, що в цій фразі було дивного. Узяв пиріг і побіг додому.

Десь далеко Іллідан прочитав звіт про спокійні кордони. Азшара завершила довгу суперечку з Траллом щодо повноважень Варти. Алекстраза відчувала Життя в нових паростках, Ноздорму бачив багато майбутніх шляхів, і більшість із них цього разу не закінчувалася передчасно.

Серафіл вийшов із засідання раніше за інших. Він почув за спиною голос Кадґара:

— Тільки нічого не розголошуй дорогою!

— А Я ХОЧ ПРО ЩОСЬ ІНОДІ МОЖУ МОВЧАТИ?!

— Оце ми й перевіримо, — відповіла Азшара.

І всі розсміялися.

Марен і вибір без опікунів

Коли сім громад нарешті погодили назву Вільні громади Тирісфалю, Марен Вір не відразу поставила підпис. Вона читала останню сторінку, де йшлося про право на вихід зі спілки, і згадувала, скільки разів живі правителі обіцяли невмерлим захист в обмін на покору.

Сильвана мовчки стояла біля вікна. Марен знала, що королева-банші могла б за один вечір переконати половину зборів погодитися з її поглядом. Але не зробила цього.

— Ви могли б очолити нас, — сказала Марен.

— Могла б спробувати, — відповіла Сильвана.

— Чому не спробували?

— Бо тоді ваш перший вільний вибір був би вибором мене. А я хочу подивитися, чи здатні ви обрати щось, чого я не передбачила.

Марен перевірила дату на аркуші й нарешті підписала.

— Ми можемо й помилитися.

— Обов’язково помилитеся. Це одна з ознак справжньої свободи.

Післявоєнна пісня, яка не стала веселою

На першій великій післявоєнній нараді Конкордату Серафіл знову побачив на столі музичну скриньку Сильвани. Він спочатку кілька разів пройшов повз, зробив вигляд, що не помітив, і навіть вислухав половину обговорення митних правил без жодної лайки. Кадґар стривожився більше, ніж після появи ворожої армії.

— Ти здоровий? — обережно запитав архімаг.

— Та йди ти на хрін, Кадґаре. Думаю.

— Тоді все гаразд.

Після завершення засідання Серафіл глянув на Сильвану. Та помітила погляд, зітхнула й сама відкрила скриньку.

— Лише якщо ти не перетвориш цей стіл на черговий Даларан, — сказала вона.

Він уже стояв на столі.

— ПІЗНО! АЛЕ Я МОЖУ ЗЛІЗТИ!

— Не треба, — несподівано відповіла вона. — Тільки не кривляйся з тих, кого оплакують.

Музика наповнила кімнату. Серафіл не повторював справжніх слів, яких так і не навчився. Тільки підхоплював мелодію власними безглуздими «ла-лорей, шін-дурей», збиваючись, спотикаючись і пританцьовуючи так, немов перемога над Артасом була лише репетицією цієї незграбної вистави. Іллідан назвав рухи образою військового строю. Магні реготав так, що кришталь на його плечах дзвенів. Алекстраза прикрила усмішку долонею. Елуна дивилася на це так серйозно, ніби спостерігала невідомий ритуал, поки Сильвана не пояснила, що це просто Серафіл.

— Це обов’язково? — запитала богиня.

— Ні, — сказала Сильвана. — Саме тому й важливо.

Коли музика закінчилася, Серафіл зліз сам. Усмішку Сильвани він не вимагав і не назвав своєю заслугою. Вона лише тихо побажала, щоб надалі всі їхні суперечки мали таку ціну: перекинуту чашку та фальшиве співання, а не нові могили.

На вулиці пекар сварився з постачальником через вартість борошна. Вони обидва були невмерлими, але сперечалися настільки завзято, що Марен подумала: тут уже жодна космічна сила не допоможе. І вперше за кілька століть їй сподобалася звичайна людська дріб’язковість.

— Думаєте, ми протримаємося? — запитала вона.

Сильвана глянула на вулицю.

— Якщо завтра знову сперечатиметеся про борошно, а не про те, чи дозволено вам існувати, тоді так.

Ті, хто повернулися з півночі

До врятованої гавані повернулися не всі кораблі. Один із них згорів під час порятунку людей із крижаного моря. Громада поставила на причалі дошку з іменами тих, хто не повернувся, і відмовилася додавати до неї герб Конкордату. Рада не заперечувала. Вони загинули не за чужу славу.

На прикордонному мосту сигнальники зняли останній воєнний прапор і повернулися до суперечок про плату за проїзд. У лордеронській палаті двох дихань ще лікували живих та невмерлих. Деякі рани загоїлися, інші залишилися назавжди. Ніхто не обіцяв швидкого відновлення.

Іллідан надіслав родинам загиблих Іллідарі особисті листи. Він не назвав смерть кожного «необхідною жертвою». Тралл повернувся до громад, які не побажали вступати у військовий союз. Велен провів поминання, де були присутні паладини, шамани, невмерлі та ті, хто не вірив жодному богові. Кадґар продовжував перевіряти межі нового захисту, бо навіть перемога не була достатнім доказом його вічної безпеки.

Джайна відбудовувала притулок у Штормовії. Коли до неї принесли зошит із записами загиблого невмерлого теслі, вона не влаштувала урочистості. Просто завершила роботу, яку він почав. Ґенн того дня допоміг перевезти деревину й не сказав жодного слова про прощення. Йому більше не потрібно було вдавати, що великі справи скасовують дрібні обов’язки.

Епілог. Той, хто не став володарем

Осереддя залишалося під снігом Драконячого погосту, захищене Недоторканністю. Далека Варта спостерігала за шляхами, допомагала мандрівникам і не могла навіть теоретично перетворити захист на власну зброю. Вартові знали, що оберігають найбільшу цінність світу, але жоден із них не тримав від неї ключа.

Бвонсамді навідувався зрідка. Іноді жартував із Магні, іноді сперечався з Елуною, а найчастіше просто слухав, чи не кличуть його душі, яким потрібна допомога перейти далі.

Одного дня гаранір прийшов сюди сам. Жодного героїчного почту. Жодної церемонії. Він хотів подивитися на місце, де вперше зрозумів, що не знає власних меж.

— Ти знову тут, — почув він голос Алекстрази.

— Просто проходив повз.

— З іншого кінця світу?

— НУ МОЖУ Я ПРОСТО ПРИЙТИ ПОДИВИТИСЯ?!

Вона усміхнулася.

— Можеш.

Вони довго стояли мовчки. Потім гаранір сказав:

— Знаєш, я думав, що найважливіше в цій історії — зупинити Альянс.

— А зараз?

— Зараз я радий, що в Альянсу залишився світ, у якому можна сперечатися з ним і далі.

Алекстраза засміялася, але не глузливо. Вона згадала суд, багряних, потерпілих, молоді громади, самостійні рішення тих, хто колись уважався помилкою світобудови.

— Ти не став володарем Осереддя, — сказала вона.

— І СЛАВА ВСІМ СИЛАМ! ВИ БАЧИЛИ, СКІЛЬКИ ПАПЕРІВ ПОТРІБНО ПІДПИСАТИ НАВІТЬ ЗА ОДНЕ ЗАКЛЯТТЯ?!

— Але ти став його захисником.

— На одну битву.

— І цього вистачило.

У долині сходило сонце. Світло повільно торкнулося замерзлої землі, а над Осереддям не виникло жодного тривожного відгуку. Він просто був. Так само як бути могли живі, мертві, невмерлі й ті, для кого ще не існувало назв.

⁂

Алекстраза полетіла до свого народу. Пізніше, коли тіні від крижаних брил подовшали, стежкою піднялася Азшара. Без почту й охоронців. Це було підозріліше за будь-яку засідку.

— Серафіле, — покликала вона.

Він обернувся не відразу. Цим ім’ям його давно не називали при людях. Його використовували писарі, коли хотіли вдавати, що мають справу з пристойною особою, і дуже старі агенти, коли прагнули нагадати йому про те, чим усе почалося.

— Не звикайте, Ваша Величносте. Я від вашої чемності, блядь, починаю нервувати.

— Чому ти терпиш, коли тебе кличуть лише «гараніром», а на своє ім’я іноді навіть не озираєшся?

— Бо деякі кажуть «гаранір» так, ніби від цього я перестаю бути кимось, окрім представника своєї раси. А інші, навпаки, вважають, що «Серафіл» автоматично робить мене благороднішим. Обидва варіанти, блядь, однаково безглузді.

— Тебе ображає саме слово?

— Ні. Мене ображає той, хто хоче зробити з нього вирок. І не думай, що я не чув, як ти називала мене «гараніром», коли хотіла мене розлютити.

Азшара дивилася на Осереддя.

— Колись я знайшла твоїх агентів серед наг та Іллідарі. Ти думав, що зможеш розвалити Альянс, пересуваючи королів, наче фігури на мапі. Я запропонувала тобі мислити ширше.

— Ви сказали, що я роблю дурню.

— Я висловилася значно чемніше.

— А потім повторили тричі, уже без чемності.

Вона розсміялася.

— І все-таки ти прийшов.

— Бо вперше зустрів когось, хто пропонував не перемогти іншу корону, а зробити так, щоб жодна корона не могла володіти світом.

Він мовчав, а тоді додав:

— Виходить дивно. Ім’я звучить майже як у небесного охоронця. Але мене ніхто не створював для охорони. Я взагалі починав зі спроби зіштовхнути двох королів, щоби мої вороги посварилися. Далі мене вбили, воскресили, я допоміг убити свого вбивцю, а після цього ледь не привів до влади ще гіршого короля. Досить ганебне резюме для хранителя.

— Ти не став власником Буття, — відповіла Азшара. — Ти на одну вирішальну мить став тим, хто відмовив чужій владі в праві його торкнутися. Цього досить.

— А моє минуле?

— Залишиться твоїм. І відповідальність також.

Серафіл посміхнувся.

— Тоді запишіть у протоколі моє ім’я та мою расу без клятих лапок. А якщо мене ще раз викличуть до суду, хай сперечаються з моїми вчинками, а не з тим, як я народився.

— Гадаю, після твого останнього виступу насамперед доведеться перевірити, чи не переплутають вони всю Раду.

Вони разом подивилися на Осереддя. Воно мовчало. Це й було найкращою відповіддю.

Серафіл уже хотів піти, коли невеликий магічний кристал у його кишені задзвенів.

Кадґар: ГАРАНІРЕ, МИ МАЄМО ЗАСІДАННЯ!

Серафіл: ЗНОВУ?!

Кадґар: ТИ Ж САМ ВИМАГАВ КОНТРОЛЮ ЗА НАМИ!

Серафіл: А ОСОБЛИВО ЗА АЛЬЯНСОМ!

Азшара, десь із того самого каналу: Серафіле. Це засідання про стан північних доріг.

Серафіл: І ЩО? АЛЬЯНС МОЖЕ НИМИ ХОДИТИ!

Іллідан: Я ЗАРАЗ САМ ВИМКНУ ЦЕЙ КРИСТАЛ!

Елуна: Не треба, Іллідане. Нехай говорить.

Магні: А я вже приготував протокол!

Серафіл зітхнув. Алекстраза засміялася.

Осереддя залишилося цілим. Буття тривало. А наймогутніші істоти Азероту знову мали розкіш сперечатися через звичайні дороги.

Кінець.

Примітка про українські назви та термінологію

У назвах **канонічних** персонажів, народів, місць, угруповань і понять Warcraft ми орієнтувалися на українські **ліцензійні книжкові переклади**, опубліковані видавництвом **Molfar Publishing**, а також на оприлюднені пояснення перекладачів. Зокрема, вжито такі редакційні відповідники, як **Сильвана**, **Кадґар**, **Скара**, **невмерлі**, **Відречені**, **Гіджал**, **Колодязь Вічності**, **Сріблястий Місяць**. Не всі власні назви перевірено за повним текстом кожного видання, тому це посилання на **використані орієнтири**, а не твердження про існування єдиного офіційно затвердженого українського глосарія для всіх творів Warcraft.

Імена та назви авторських персонажів і створених для фанфіку організацій є складовими цього художнього задуму, а не запозиченнями з ліцензійних перекладів. Відмінності між каноном і художнім припущенням подані в авторських примітках; спільність термінів між книжками призначена для послідовного читання українською.

Використана література та джерела української термінології

Наведені видання є **термінологічними й довідковими орієнтирами**, а не джерелами дослівного запозичення художнього тексту. Відомості про видання звірено за картками видавництва Molfar Publishing.

1. Ґолден, Крісті. **World of Warcraft. Артас. Сходження Короля-Ліча** / пер. з англ. Дениса Скорбатюка. Molfar Publishing, 2024. ISBN 978-617-8485-63-4. https://molfarpublishing.ua/product/world-of-warcraft-artas-skhodzhennia-korolia-licha/
2. Ґрабб, Джефф. **World of Warcraft. Останній Вартівник** / пер. з англ. Дениса Скорбатюка. Molfar Publishing, 2022. ISBN 978-

617-7885-44-2. https://molfarpublishing.ua/product/world-of-warcraft-ostannii-vartivnyk/

3. Ґолден, Крісті. **World of Warcraft. Народження Орди** / пер. з англ. Романа Павлюкевича. Molfar Publishing. ISBN 978-617-7885-50-3. https://molfarpublishing.ua/product/world-of-warcraft-narodzhennia-ordy/
4. Нак, Річард А. **World of Warcraft. Війна Древніх. Книга 1. Колодязь Вічності** / пер. з англ. Романа Павлюкевича. Molfar Publishing. ISBN 978-617-8485-28-3. https://molfarpublishing.ua/product/world-of-warcraft-viina-drevnikh-1-kolodiaz-vichnosti/
5. Нак, Річард А. **World of Warcraft. Війна Древніх. Книга 3. Розкол** / пер. з англ. Романа Павлюкевича. Molfar Publishing, 2025. ISBN 978-617-8485-09-2. https://molfarpublishing.ua/product/world-of-warcraft-viina-drevnikh-3-rozkol/
6. Скорбатюк, Денис. **Особливості перекладу й адаптації власних назв у Warcraft. Частина 6: «Артас. Сходження Короля-Ліча»**. Блог Molfar Publishing, 19.08.2026. https://molfarpublishing.ua/blog/osoblyvosti-perekladu-artas/
7. **Особливості перекладу й адаптації власних назв у Warcraft. Частина 4: «Війна Древніх»**. Блог Molfar Publishing, 26.05.2026. https://molfarpublishing.ua/blog/osoblyvosti-perekladu-viina-drevnikh/
8. **Warcraft / World of Warcraft**. Blizzard Entertainment. Першоджерело канонічних персонажів, локацій, подій і світобудови. https://worldofwarcraft.blizzard.com/

Правовласники та статус використання

Warcraft, **World of Warcraft**, назви й образи канонічних персонажів, географія, історія та інші елементи цього всесвіту належать **Blizzard Entertainment** та іншим відповідним правовласникам. Ця книга є **самостійною неофіційною, некомерційною фанатською творчою роботою**, не є офіційним продовженням Warcraft, не видана за

ліцензією Blizzard Entertainment і не отримувала її схвалення. Ліцензійні українські книжкові переклади згадано виключно для зазначення використаних термінологічних орієнтирів; ані ці посилання, ані некомерційний характер твору самі по собі не надають дозволу на створення чи розповсюдження похідних творів і не замінюють правової оцінки способу публікації. Авторські вигадані герої, взаємини, діалоги та сюжетні доповнення не є частиною офіційного канону.

Додатковий юридичний орієнтир: **Blizzard Entertainment. Legal FAQ**, розділ про романи та адаптації, і **Blizzard End User License Agreement**. https://www.blizzard.com/en-us/legal/10390250-087d-41fd-aa47-1a44cbacb10b/legal-faq ; https://www.blizzard.com/en-us/legal/08b946df-660a-40e4-a072-1fbde65173b1/blizzard-end-user-license-agreement